

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA AASTARAAMAT

FAKTID JA ARVUD

XXIX (56)

2023

Facta non solum verba

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA
AASTARAAMAT

FAKTID JA ARVUD

ANNALES
ACADEMIAE SCIENTIARUM
ESTONICAE

XXIX (56)

2023

TALLINN 2024

Koostajad: Krista Tamm, Terje Tuisk

Toimetajad: Siiri Jakobson, Jaak Järv, Tarmo Soomere (peatoimetaja)

Küljendaja: Ulla Säre

Fotode autorid: Reti Kokk (lk 52, 54, 56, 57), Maris Krünvald (lk 11, 12) ja Kari Likonen (lk 12). Ülejäänud fotod on pärit akadeemia arhiivist.

Koostajad tänavad: Marit Alas, Agnes Aljas, Madis Arukask, Toomas Asser, Mai Beilmann, Dan Bogdanov, Martin Eessalu, Arvi Hamburg, Sirje Helme, Angela Ivask, Andreas Johandi, Piret Jõesaar, Marin Jänes, Marko Kass, Marco Kirm, Kerri Kotta, Igor Krupenski, Olga Kukk, Urmas Kõljalg, Jakob Kübarsepp, Valter Lang, Jüri Lember, Margus Lopp, Piret Lukkanen, Andres Metspalu, Peeter Mürsepp, Taavi Pae, Hannes Palang, Jüri Plado, Tiina Rahkama, Ana Rebane, Kaido Reivelt, Ain Riistan, Andrus Ristkok, Hannes Rohtsalu, Antti Tamm, Urmas Tartes, Kristi Toomson, Elli Marie Tragel, Kadri Ukrainski, Marja Unt, Rein Vaikmäe, Toomas Vaimann, Eero Vasar, Andre Veskioja, Piret Villo, Piret Voolaid.

Trükitud trükikojas Alfapress

SISUKORD

SAATEKS	5
EESTI TEADUSTE AKADEEMIA AASTAL 2023	6
JUHATUSE KOOSOLEKUD	6
ÜLDKOGU ISTUNGID	7
ÜRITUSED 2023. AASTAL	7
AKADEEMIA MEEDIAS	8
AKADEEMIKUTE TEGEVUS	11
LIIKMESKOND	11
AKADEEMIA JUURES TEGUTSEVAD EKSPERTKOGUD	16
RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ	23
TEADLASVAHETUS	23
RAHVUSVAHELISED ERIALALIIDUD	23
TEADUSTE AKADEEMIA KIRJASTUS	24
UNDERI JA TUGLASE KIRJANDUSKESKUS	26
AKADEEMIAGA ASSOTSIEERUNUD ASUTUSTE TEGEVUS	30
AKADEEMIAGA ASSOTSIEERUNUD ORGANISATSIOONIDE TEGEVUS	38
JUUBELID	52
IN MEMORIAM	58
FINANTSTEGEVUS	62
INIMESED JA KONTAKTID	63

SAATEKS

Mõni aasta on lihtsalt kummaline. 2023. aasta oli seda kindlasti. Pealiskaudsel vaatlemisel tundub, et ühiskond on juba harjunud kobarkriisidega ja nende järjest uute komponentidega. Koroonaviiruse kõrgaeg 2020. aasta kevadel ja suvel näib juba leebena ja praktiliselt haigusvabana. Kuigi ühiskond oli sisuliselt suletud, uue sõnani „eliitvaksineeritu“ pikk tee minna ja vaksineerimisvastasus oli veel tundmatu nähtus. Nüüd ehk tunneme, kui raske tollal oli. Kuigi see on petlik. Tegelikult oli raske hoopis 2021. aastal, mil enneaegselt lahkus meie seast üle 2500 kaasteelise.

2022. aastal raiuti puruks Euroopa julgeolekuarhitektuur. Meie teadvusesse jõudsid sellised sõnad nagu Butša, Irpin ja Mariupol. Mitte enam kohanimedena, vaid õuduse mõõdikutena. Eesti elanike arv kasvas hüppeliselt nende arvel, kellel polnud enam kuhugi minna. Meile tulijaid oli peaaegu sama palju, kui meie kaasmaalasi Eestist 1944. aastal põgenes. Kliimamuutuse hirmutav hingus läks tasapisi järjest kangemaks ja energiahinnad hakkasid hüppama kui märtsijänesed.

Riigikogu valimiste eel ja ajal 2023. aasta kevadtalvel ei saanudki aru, kui teravaks on läinud ühiskonna ja rahvaesindajate polariseerumine. Selle tõsidus selgus kevadel ja suvel, mil riigikogu töö sisuliselt seiskus ja seadusloome võttis üle valitsus. Akadeemia seaduse nüüdisajastamise mõte liikus siiski tasapisi edasi.

Pingelises olukorras kuluvad kõige enam närvid. Kui need on juba nagooni pillikeelena pingul, ei olegi imelik, miks või kuidas oli ühiskond 2023. aasta suveks muutunud äärmiselt plahvatusohtlikuks. Kogu Eestit raputanud skandaale tuli robinda. Olgu see vabariigi presidendi kantselei rahastus, Pere Sihtkapitali lastetuse uuring või peaministri perekonnaga seotud idavedude teema. Väga paljud tundsid end häirituna. Tõenäoliselt selle tõttu, et kõik need puudutasid väärtusi, mida inimesed peavad oluliseks ja mida ei saa keeldude-käskude või seadustega reguleerida.

Sellist tüüpi aegade kohta on Winston Churchill öelnud: „Kui kõnnid läbi põrgu, jätkka kõndimist.“ Kui sellele lisada veel Voltaire'i tähelepanek, et suurteks tegudeks on vaja väsimatut järjekindlust, siis on enamasti parim viis rasketest aegadest läbimurdmiseks teha korralikult oma

tööd. Hea meel on tõdeda, et akadeemia hariduskomisjon on juba kinnistunud meie haridusmõtte maastikul, küberturvalisuse komisjon hakanud jõuliselt tiibu lehvitama ja andnud tooni kümnendal teaduspoliitika konverentsil „Teadus kui Eesti arengumootor. Inimkonna ja tehnoloogia partnerlus – poliitilised ja eetilised dilemmad“¹ riigikogu konverentsisaalis, keskkonnakomisjon sisse võtnud stardipositsiooni ja teemapõhised uurija-professorid saanud suurepäraselt mehitatud. Värskest valitud akadeemikute seas on juba teine Eesti noorte teaduste akadeemia vilistlane. Akadeemia välisliikmete pere on täienenud oma valdkonna maailma absoluutse tipptegijaga ning Tiina Randma-Liiv ja Marek Tamm valiti Academia Europaea liikmeteks. Nelja uut tippkeskust juhivad akadeemikud.

Kuigi akadeemia mainimiste arv klassikalises meedias ei ole päriselt meelepärane, näitab akadeemia kodulehe jätkuvalt ulmelisel tasemel püsiv külastuste arv (üle 300 000 aastas), et akadeemia otsesuhtlus ühiskonnaga on endiselt tihe ja loodetavasti ka usalduslik. See, et L'Oréal-UNESCO noorte talentide Baltikumi programmi „Naised teaduses“ auhinnatseremoonia tuli esmakordselt Eestisse ja et stipendiumide arvu otsustati suurendada kolmele, tundub praegu Pyrrhose võiduna. L'Oréal jätkab tootmist Venemaal ja Baltimaade teaduste akadeemiad on otsustanud, et see ei sobi akadeemiate väärtusruumiga. Nimelt selle väärtusruumiga, mida oleme kandnud ja vedanud nii Eestis kui ka rahvusvahelises suhtluses Euroopa riikide peateadurite foorumi ESAF ja rahvusvahelise teadusnõukoja ISC Euroopa rühma eesistujatena. See kõik on nõudnud mitte ainult suurepäraselt sisuloomet, vaid ka pühendumist sellele, et üritused oleks perfektselt korraldatud ja sisu jõuaks sihtrühmani – milles on enamasti nähtamatu, kuid sageli kandev roll akadeemia kantseleil.

Tarmo Soomere
02.03.2024

¹ <https://etag.ee/tegevused/uritused/teaduspoliitika-konverents/teaduspoliitika-konverents-2023/>

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA

AASTAL 2023

JUHATUSE KOOSOLEKUD

Juhatus kogunes aasta jooksul seitsmel korral ning veel seitsmel korral võeti otsused vastu elektroonilise küsitluse või hääletuse teel.

17. jaanuaril kinnitati 2023. aasta tegevuskava, meteoritika ja hariduskomisjonide koosseisud ja täiendati energeetikakomisjoni koosseisu. Otsustati autastada Harald Kerese nimelise medaliga akadeemik Enn Saart ja esitada Balti teaduste akadeemiate medali kandidaadiks Arvi Hamburg. Kinnitati akadeemik Mihhail Bronšteini nimeliste majandusteaduse preemiate summad. Otsustati teha muudatusi uurija-professori statuudis, lugeda 2022. aastal korraldatud tulevikuenergeetika teemapõhise uurija-professori konkurss luhtunuks ning kuulutada see uuesti välja. Otsustati välja kuulutada uurija-professori konkurss teemal „Eesti keel ja selle õpetamine“.

6. märtsil kinnitati uurija-professorite konkursikomisjoni koosseis tulevikuenergeetika ning eesti keele ja selle õpetamise uurija-professori kandidaatide hindamiseks (esimees akadeemik Mart Kalm).

14. märtsil kinnitati 19. aprilli üldkogu istungi päevakord ja otsustati 2022. aasta eelarve täitmine üldkogule kinnitamiseks esitada. Otsustati määrata akadeemiaga assotsieerunud teadusseltside 2023. aasta baasrahastus ja toetada Eesti toksikoloogia seltsi rahvusvahelise konverentsi EcoBalt 2023 sessiooni korraldamisel. Otsustati välja kuulutada akadeemikute valimised ja akadeemikuvakantside valdkondlik jaotus. Kinnitati energeetikakomisjoni ja akadeemik Anto Raukase nimelise stipendiumi komisjoni uued koosseisud.

3. aprillil valiti salajase elektroonilise hääletuse tulemusena uurija-professoriks eesti keele ja selle õpetamise teemal professor Birute Klaas-Lang.

6. aprillil kinnitati L'Oréal-UNESCO stipendiumide hindamiskomisjoni koosseis (esimees akadeemik Kalle Kirsimäe).

14. aprillil nimetati akadeemik Urmas Varblane teaduste akadeemia esindajana ühtekuuluvuspoliitika fondide 2021–2027 rakenduskava seirekomisjoni asendusliikmeks

ja akadeemik Margus Lopp akadeemia esindajaks Eesti geoloogiateenistuse projekti „Fosforiidi ja kaasnevate ressursside uuringu II etapp“ nõustavas kogus.

23. mail toimus juhatuse väljasõiduistung Narvas. Otsustati välja kuulutada akadeemikuvakantsid tehnika-teaduste, biomeditsiini ning etnoloogia ja folkloristika alal, esitada üldkogule välisliikmeks valimiseks Helsingi ülikooli professori Markku Kulmala kandidatuur. Otsustati taas lugeda tulevikuenergeetika teemapõhise uurija-professori konkurss luhtunuks ning kuulutada välja kaks uurija-professori kohta Arktika-teemaliste ja kaks Venemaa-teemaliste uuringute läbiviimiseks. Ühtlasi kinnitati konkursikomisjoni koosseis Arktika-teemaliste ja Venemaa-teemaliste uurija-professori kandidaatide hindamiseks (esimees akadeemik Mart Kalm). Määrati rahaline toetus akadeemilisele orientaalseltsile aastaraamatu Idakiri 2022 väljaandmiseks.

20. juunil kinnitati küberturvalisuse komisjoni koosseis (esimees akadeemik Dan Bogdanov), valiti salajase hääletuse teel teemapõhisteks uurija-professoriteks Arktika-uuringute alal Heikki Junninen ja Lauri Laanisto ning Venemaa-uuringute alal Andrey Makarychev. Otsustati moodustada kantselei koosseisus presidendi abi ja riigiõiguse sihtkapitali tegevjuhi kohad ning viia kantselei struktuur vastavusse tegelikkusega.

1. septembril otsustati akadeemik Mart Saarma nimetada akadeemia esindajaks tippkeskuste valikukomisjonis.

19. septembril arutati akadeemiku koha avamist globaalmuutuste alal, kinnitati kantselei struktuur, otsustati toetada Eesti looduseuurijate seltsi lisarahaga maja remonditöödeks ja -laenu tagasimakseteks. Otsustati moodustada fülogeneetika ja süstemaatika ning looduskaitse komisjoni baasil uus komisjon (esimees akadeemik Urmas Kõljalg). Moodustati seminari „Viktor Mutt 100“ korralduskomisjon (esimees akadeemik Jaak Järv). Kuulati ära akadeemik Arvi Freibergi ülevaade ÜRO Peaassamblee poolt välja kuulutatud rahvusvahelisest säästvat arengut toetava teaduse kümnendist.

4. oktoobril registreeriti akadeemikukandidaadid ja esitati üldkogule valimiseks.

7. novembril otsustati nimetada fülogeneetika ja süsteematika ning looduskaitse komisjoni reorganiseerimisel moodustatav uus komisjon keskkonnakomisjoniks. Kinnitati akadeemik Mihhail Bronšteini nimeliste preemiate statuudi muudatused, välisvahetuse fondi nõukogu koosseis (esimees akadeemik Jüri Engelbrecht) ja 6. detsembri üldkogu istungi päevakord. Otsustati autasustada Alma Tomingase nimelise medaliga Tartu ülikooli teadusprorektorit professor Mari Moorat, Wilhelm Ostwaldi nimelise medaliga akadeemik Enn Lusti ning akadeemia medaliga looduskaitse komisjoni esimeest Urmas Tartest ja riigiõiguse sihtkapitali nõukoja liiget Uno Lõhmust. Määrati rahaline toetus emakeele seltsile Raimo Raagi monograafia „Rootsi kirjakultuur uusaegsel Eesti-, Liivi- ja Ingerimaal“ väljaandmiseks.

23. novembril otsustati autasustada akadeemia medaliga Ülle Sirki, akadeemia vastutavat koordinaatorit Tartus.

12. detsembril kiideti heaks uurija-professorite Tõnis Kangeri, Tiit Tammaru ja Tanel Tensoni teise tööaasta aruanded ning otsustati loobuda uurija-professorite iga-aastase kirjaliku vahearuande nõudmisest. Kinnitati muudatused energeetikakomisjoni koosseisus (esimees Arvi Hamburg), ajakirja Proceedings of the Estonian Academy of Sciences toimetajad ja toimetuskolleegium. Kinnitati akadeemia 2024. aasta üldkogu istungite ja juhatuse koosolekute ajad.

ÜLDKOGU ISTUNGID

2023. aastal toimus kaks akadeemia üldkogu istungit – 19. aprillil² ja 6. detsembril³.

19. aprilli istungil teatas president Tarmo Soomere akadeemik Enn Saare autasustamisest Harald Kerese nimelise medaliga ning andis akadeemik Jüri Engelbrechtile üle akadeemia kuldmärgi.

Akadeemik Anu Realo tegi ettekande teemal „Usaldusest, usaldusväärsest ja vastutusest“ (vt „Sõnas ja pildis 2023“, lk 24–29).

President Tarmo Soomere esitas 2022. aasta tegevusaruande ja peasekretär Jaak Järv tegi ülevaate akadeemia 2022. aasta eelarve täitmisest. 2023. aasta finantsplaani tutvustades märkis peasekretär, et sarnaselt eelmise aastaga ei ole ka sel aastal üldkogu istungi toimumise ajaks haridus- ja teadusministeerium veel otsustanud, kui suures mahus akadeemiat finantseeritakse. Üldkogu kinnitas 2023. aasta eelarve eelmise aasta mahus ja otsustas jagada akadeemikutasudeks eraldatud summa perioodil 01.05.2023–30.04.2024 võrdselt kõigi akadeemikute vahel.

² <https://www.youtube.com/watch?v=mDU3jPg4T-Q>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=tORuIAdxupe>

President tutvustas üldkogule juhatuse otsust kuulutada välja kolm vakantsi ning korraldada detsembris kolme uue akadeemiku ja ühe välisliikme valimised. Üldkogu kinnitas uurija-professori statuudi muudatuse, mille järgi ei ole elektroonilise hääletuse puhul vaja moodustada häältelugemiskomisjoni.

6. detsembri istungil andis president Tarmo Soomere looduskaitse komisjoni esimehele Urmas Tartesele, riigiõiguse sihtkapitali nõukogu liikmele Uno Lõhmusele ja kantselei vastutavale koordinaatorile Ülle Sirgile kätte akadeemia medalid. Teaduste akadeemia tänukirjad said akadeemik Dimitri Kaljo ajakirja Estonian Journal of Earth Sciences peatoimetajana tegutsetud aastate panuse eest ja akadeemik Eero Vasar tegevuse eest akadeemia juhatuse liikmena aastatel 2014–2019.

President andis akadeemik Enn Lustile üle Wilhelm Ostwaldi nimelise medali ja Tartu ülikooli teadusprorektorile professor Mari Moora medaliga Alma Tomingase nimelise medali. Mari Moora esines ettekandega „Silmaga nähtav taimekoosluste elurikkus kujuneb koostöös nähtamatu elurikkusega“. Akadeemik Veiko Uri tegi ettekande „Süsinikuringe majandatavates Eesti metsaökosüsteemides“ (vt „Sõnas ja pildis 2023“, lk 29–33).

Üldkogu valis salajasel hääletusel akadeemia välisliikmeks Markku Kulmala. Akadeemikuteks valiti tehnikateaduste alal Maarja Gossberg-Kuusk (kandidaadid Alvo Aabloo, Ivo Fridolin, Maarja Grossberg-Kuusk), biomeditsiini alal Pärt Peterson (kandidaadid Toivo Maimets, Pärt Peterson, Tanel Tenson, Tõnis Timmusk, Margus Viigimaa) ning etnoloogia ja folkloristika alal Mare Kõiva (kandidaadid Kristin Kuutma, Mare Kõiva, Marju Kõivupuu ja Art Leete).

ÜRITUSED 2023. AASTAL

Eesti teaduste akadeemia korraldatud ja akadeemia kaas- korraldusel toimunud üritused:

- **3. jaanuaril** Eesti noorte teaduste akadeemia konverents „Eesti noorteadlased välismaal“
- **23. jaanuaril** akadeemik Mihhail Bronšteini nimeliste majandusteaduste preemiate pidulik üleandmine
- **26. jaanuaril** Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seaduse ja põhiseaduse peatüki „Põhiseaduse muutmise“ kommentaaride⁴ esitlus
- **3. veebruaril** konkursi „Teadus kolme minutiga“ finaalgala

⁴ Põhiseaduse kommentaarid (<https://pohiseadus.riigioigus.ee/>) on Eesti teaduste akadeemia riigiõiguse sihtkapitali väljaanne, mis ilmub justiitsministeeriumi rahalisel toel.

- **15. veebruaril** teose „Riigiõiguse aastaraamat 2022“ esitlus
- **7. märtsil** Eesti Vabariigi põhiseaduse peatüki „Rahvas“ kommentaaride esitlus
- **17. märtsil** teaduspärestlõuna (XXIV): fosforiidi-uuringutest
- **30. märtsil** Eesti teaduste akadeemia ja Academia Pernaviensise koostööseminar „Mis sünnib ristteel?“
- **31. märtsil** akadeemilise teoloogia seltsi ettekandepäev „Teoloogia – moodsa aja teadus?“
- **13. aprillil** Eesti teaduste akadeemia ja Heidelbergi teaduste akadeemia ühisseminar
- **19. aprillil** Eesti teaduste akadeemia üldkogu aastakoosolek
- **24. aprillil** Hamburgi süvauuringute instituudi ekspertide visiit ja infopäev
- **2. mail** Eesti ja Saksimaa ühisseminar „Eesti ja Saksimaa – teel puhta energia poole“
- **17. mail** Eesti Vabariigi põhiseaduse uute kommentaaride peatüki „Riigikogu“ esitlus
- **2. juunil** rahvusvaheline riigiõiguse konverents „Rahva roll riigivõimu teostamisel ja põhiseaduslikkuse kohtulik kontroll“ ministeeriumide ühishoones
- **20. juunil** raamatu „Eesti Vabariigi preemiad 2023“ esitlus
- **9.–11. augustil** õpilaste teadusseminar 2023 Viitnal
- **17.–19. augustil** IV Uusikaupunki Rahu sümposium
- **5. septembril** L’Oréal-UNESCO noorte talentide Baltikumi programmi „Naised teaduses“ auhinnatseremoonia
- **20. septembril** teaduspärestlõuna (XXV) „Polaar-uuringud Eestis“
- **29. septembril** teadlaste öö teaduste akadeemias. Teaduspärestlõuna (XXVI) „Ungern-Sternbergide linnapalee – Berliini viimane mood Toompea arhitektuuris“
- **11. oktoobril** teaduspoliitika konverents „Teadus kui Eesti arengumootor (X). Inimkonna ja tehnoloogia partnerlus – poliitilised ja eetilised dilemmad“ riigikogu konverentsisaalis
- **17. oktoobril** akadeemia küberturvalisuse komisjoni konverents „Usaldusest ja usaldatavusest“
- **24. oktoobril** akadeemikukandidaatide konverents
- **16.–17. novembril** rahvusvaheline teaduskonverents „Soome lahe koostöö tulevik: merekeskkonna piiriülese hoidmise kese muutuste ajal“
- **24. novembril** teaduspärestlõuna (XXVII) „Teadus akadeemilise vabaduse, eetika, meedia ja poliitika ristteel“
- **6. detsembril** teaduste akadeemia üldkogu istung
- **12. detsembril** teaduste akadeemia uurija-professorite konverents
- **15. detsembril** põhiseaduse kommentaaride peatüki „Riigikontroll“ esitlus

Lähema info 2023. aasta ürituste kohta leiab akadeemia veebilehelt.⁵

AKADEEMIA MEEDIAS

Teaduste akadeemiat puudutavate meediakajastuste arv 2023. aastal kasvas eelmise aastaga võrreldes veidi – 44 võrra (935 vs. 891).

2023. aasta oli Eestis uue riigikogu valimise ja uue valitsuse ametisse astumise aasta. Hinnanguid ja arvamusi valimisprogrammide ja valimisjärgsete koalitsiooni otsuste kohta andsid ka akadeemikud. Erakondade valimisprogramme kommenteerisid näiteks Ellu Saar, Tarmo Soomere ja Jaak Aaviksoo ning majanduse vaatevinklist Urmas Varblane. Pärast valimisi arvustas värske koalitsiooni prioriteete Jaak Aaviksoo, öeldes muu hulgas, et tasapisi oleme liikunud ühiskonda, kus tegelik elu ja valitsevad poliitilised visioonid on kaotamas oma kokkupuutepunkte. Juuni keskel Sirbile antud pikas intervjuus kommenteeris koalitsiooni otsuseid Urmas Varblane. Ta sõnas muu hulgas, et soov maksusüsteemi muuta on väga kiiduväärne, kuid see vajab laialdasemat arutelu.

Erinevatel ühiskondlikel teemadel võtsid sõna veel mitmed akadeemikud. Näiteks käsitles Ellu Saar soolist palgalõhet ja vaesust Eestis, Tiit Tammaru inimeste kolimist linna ja maa vahel, 15 minuti linna pahupoolt ja rändesurvet, Krista Fischer andmeanalüüsi puudumist perehüvitiste seaduse vastuvõtmisel, Anu Realo üldise usalduse üleilmset madalseisu, Dan Bogdanov küberriigakaitset ja e-valimisi ja Ülo Niinemets projektsuse kasvu piiri, mille ületamisel kulud ületavad tulud ühiskonnale.

⁵ <https://www.akadeemia.ee/sundmused/2023-2/>

Selgelt joonistuvad meedias mitme akadeemiku fookustena kliima, rohepöörde, keskkonna ja globaalsete probleemidega seotud teemad. Kogu aasta jooksul võttis Jarek Kurnitski märkimisväärselt palju sõna aktuaalsel hoonete renoveerimise ning nende energiatõhusamaks muutmise teemal, esitades ka konkreetseid ettepanekuid energiasäästumeetmete efektiivistamiseks. Kõigile arusaadavalt avas kliimamuutuste tagamaid mitmes intervjuus ja aramusloos Tarmo Soomere. Teemadena jooksid läbi veel näiteks fosforiidiuuringute vajadus, salvestustehnoloogiad, autotööstuse areng, jätkusuutliku arengu eesmärkide ummikseis, rohetechnoloogiate keskkonnamõjud, kriiside haldamine, elurikkuse vähenemine jm.

Arusaadavalt oli akadeemia kajastatud teemades nähtav ka jätkuv sõda Ukrainas. Siin tõuseb akadeemikutest esile Lauri Mälksoo, kes kommenteeris aasta jooksul mitmeid rahvusvahelise õigusega seotud aspekte.

Aasta meediapildist jääb silma, et akadeemikutel on südamel hariduse käekäik. See tuleb esile nende arvamuste ja intervjuude mitmes punktis – teadlaskarjääri kujunemine, õpetajate palk, eestikeelne haridus, hariduse ühetaolise tasuta kättesaadavuse olulisus kõigile soovijatele, õpetajahariduse maine jne.

Teemaderingist kerkis mõistagi esile ka tehisintellekti buum oma kasu ja varjukülgedega. Sel teemal võtsid sõna näiteks akadeemikud Arvi Freiberg, Tarmo Soomere, Maarja Kruusmaa, Dan Bogdanov ja Jaak Vilo.

11. augustil sai ERR-i kajastusega avalöögi Pere Sihtkapitali skandaal, kuhu akadeemia oli haaratud selle kaudu, et president Tarmo Soomere on sihtkapitali nõukoja liige. Mitmeks nädalaks tõusid ühiskonnas fookusesse teaduseetika ja -uuringutega seotud teravad teemad. Lisaks skandaali tippaega jäävatele presidendi selgitustele meedias avaldasid neil teemadel aramuslugusid ka teised akadeemikud. Anu Realo ja Marek Tamm rõhutasid Sirbis, et igasugune riiklikult rahastatud teadustöö peab alluma avaliku konkursi nõuetele, mis on ainus võimalus tagada, et uuringu viivad läbi parimad asjatundjad, järgides head teadustava ja kõiki kõrgetasemelise uurimistöö tegemise reegleid. Krista Fischer, Anne Kahru, Maarja Kruusmaa, Maris Laan, Tiina

Randma-Liiv, Anu Realo ja Ellu Saar selgitasid Postimehes teadusuuringute läbiviimise hea teadustava aluseid. Nad tõid esile, et küsitlus delikaatsel teemal eeldab väga põhjalikku selgitust ning uuringus osalejatesse taktitundelist ja lugupeivat suhtumist. Oktoobris ja detsembris ilmusid Tarmo Soomere aramuslood teadustöö eetikast. Muu hulgas tõi ta esile, et erinevuste ilmnemine ja suurenemine Euroopa teaduse eetikakoodeksi ja Eesti hea teadustava vahel ei ole kindlasti hea.

Enam kui kaks kolmandikku akadeemikutest leidis meedias kajastamist vähemalt kümnel korral aastas.

Postimehe igalaupäevases veerus „Teadlase pilguga“ ilmus aasta jooksul 26 akadeemiku sulest 40 arvamust, mida loeti ajalehe veebiväljaandes 101 559 korda.⁶ Keskmise lugude loetavus oli 2539 korda. Kolm veebis enim loetud arvamust olid:

- 10 759: Jaak Vilo 18. veebruaril ilmunud aramus „Tehisintellekt on saanud järgmise vahevõidu“;⁷
- 8845: Jaan Unduski 8. aprillil ilmunud aramus „Vene riigi ja rahva lähtekoht on kadedus naabrite vastu“;⁸
- 4726: Tiit Tammaru 21. oktoobril ilmunud aramus „Ukraina keeruline väljakutse: kuidas saada tagasi oma maa ja inimesed?“⁹

Neile numbritele lisandub veel paberlehe lugejate arv. Aktiivseim veergu kirjutaja viie looga oli president Tarmo Soomere. Kaks arvamust ilmus kümne akadeemiku sulest: Dan Bogdanov, Jüri Engelbrecht, Arvi Freiberg, Kalle Kirsimäe, Jarek Kurnitski, Maris Laan, Anu Realo, Marek Tamm, Ellu Saar, Tiit Tammaru. Ülejäänud 15 autorit kirjutasid veergu ühe loo.

Põhjaliku ülevaate veerus aasta jooksul käsitletud teemadest leiab „Sõnas ja pildis“, lk 9–13.

Kanalite lõikes ilmusid akadeemia ja akadeemikutega seotud kajastused enim Postimehes, Vikerraadios, Kuku raadios, Postimehe aramusportaalil, Novaatoris ja Eesti rahvusringhäälingu portaalis.

Olulisemad aasta meediakajastused on kogutud akadeemia veebilehe alarubriiki „Päevik“.

⁶ Veerg ei ilmu suvel ja suuremate pühade ajal.

⁷ <https://arvamus.postimees.ee/7715173/jaak-vilo-tehisintellekt-on-saanud-jargmise-vahevoidu>

⁸ <https://www.postimees.ee/7749249/jaan-undusk-vene-riigi-ja-rahva-lahtekoht-on-kadedus-naabrite-vastu>

⁹ <https://arvamus.postimees.ee/7880288/tiit-tammaru-ukraina-keeruline-valjakutse-kuidas-saada-tagasi-oma-maa-ja-inimesed>

AKADEEMIA KOMMUNIKATSIOON ARVUDES

4007 jälgijat Facebookis*

485 jälgijat Instagramis*

330 uudistelisti lugejat*

2023. aasta jooksul:

935 meediaajakastust (2022. aastal: 891)

Ligikaudu **80 000** Facebooki kasutajat nägid akadeemia postitusi. See on mõnevõrra vähem kui 2022. aastal, mil vaatamisi oli ligikaudu 110 000.

11 597 korda vaadati otseülekandeid ja/või ülekannete salvestisi akadeemia Youtube'i kanalis.

Seda on u 2,5 korda enam kui 2022. aastal (4882 korda).

Enim vaatamisi kogus 2023. aastal noorte teadlaste lühiloengute „Teadus kolme minutiga“ finaalgala (2712). Akadeemikukandidaatide konverentsi vaadati 1550 korda ja riigiõiguse sihtkapitali konverentsi „Rahva roll riigivõimu teostamisel ja põhiseaduslikkuse kohtulik kontroll“ 1409 korda.

Ligikaudu **325 000** kodulehe vaatamist (2022. aastal umbes 324 000)

* Arvud on toodud seisuga 1. veebruar 2024.

57 ENIM KAJASTATUD AKADEEMIKUT¹⁰

Arvo Pärt	1474
Toomas Asser	613
Elmo Nüganen	575
Hando Runnel	571
Anu Raud	470
Jaak Aaviksoo	270
Tarmo Soomere	265
Jaak Vilo	217
Jarek Kurnitski	162
Urmas Varblane	121
Marek Tamm	115
Mart Kalm	111
Jaan Undusk	108
Ene Ergma	101
Lauri Mälksoo	97
Mart Ustav	75
Ülo Niinemets	74
Krista Fischer	65
Maarja Kruusmaa	59
Tiit Tammaru	55
Veiko Uri	55
Mare Kõiva	51
Karl Pajusalu	45
Tõnu-Andrus Tannberg	41
Kalle Kirsimäe	39
Pärt Peterson	39
Ellu Saar	38

Maarja Grossberg-Kuusk	33
Jaan Einasto	31
Dan Bogdanov	29
Urmas Kõljalg	29
Andres Metspalu	28
Jüri Allik	28
Anu Realo	27
Enn Lust	26
Jüri Engelbrecht	23
Mart Saarma	22
Svante Pääbo	21
Mihhail Bronštein († 09.04.2022)	20
Peeter Saari	20
Jüri Martin	19
Jaan Ross	17
Eero Vasar	16
Richard Villems	15
Agu Laisk	14
Martin Zobel	14
Maris Laan	13
Huno Rätsep	12
Anne Kahru	11
Elmo Tempel	11
Jaan Eha	11
Valter Lang	11
Andres Öpik († 28.01.2023)	10
Arvi Freiberg	10
Jaak Järv	10
Mati Karelson	10

¹⁰ Andmed kajastavad Eestis ilmuvaid suuremaid eesti- ja venekeelseid veebi-, raadio- ja telekanaleid ning trükimeediat.

AKADEEMIKUTE TEGEVUS

LIIKMESKOND

Seisuga 1. jaanuar 2023 oli Eesti teaduste akadeemias 75 liiget. Aasta jooksul lahkusid Ülo Lille, Andres Öpik ja välisliige Endel Tulving. Jaanuaris 2024 lahkus Hillar Aben. Seisuga 21. jaanuar 2024 oli Eesti teaduste akadeemias 75 akadeemikut ja 19 välisliiget.

6. detsembril valis akadeemia üldkogu kolm uut akadeemikut.

Maarja Grossberg-Kuusk – tehnikateaduste alal
Tema teadustöö on keskendunud uute keskkonnasõbralike materjalide ja tehnoloogiate arendamisele päikeseenergeetika rakendusteks.

Pärt Peterson – biomeditsiini alal
Tema teadustöö peamine eesmärk on mõista, kuidas immuunsüsteem tagab tolerantsuse enda organismi vastu, samas suutes võidelda haigusttekitavate patogeenidega.

Mare Kõiva – etnoloogia ja folkloristika alal
Tema teadustöö keskendub eesti rahvausundi, mütoloogia ja nüüdisfolkloori uurimisele.

LIIKMED JA NENDE JAGUNEMINE OSAKONDADE VAHEL:

ASTRONOOMIA JA FÜÜSIKA OSAKOND

(16 akadeemikut, 5 välisliiget)

Akadeemikud: Jaan Aarik, Jaak Aaviksoo, Jaan Einasto, Ene Ergma, Krista Fischer, Arvi Freiberg, Vladimir Hižnjakov, Marco Kirm (osakonnajuhataja), Martti Raidal, Toomas Rõõm, Enn Saar, Peeter Saari, Mart Saarma, Elmo Tempel, Gennadi Vainikko, Richard Villems.

Välisliikmed: Jonathan (John) R. Ellis, Markku Kulmala, Charles Gabriel Kurland, Jaan Laane, Alar Toomre.

INFORMAATIKA- JA TEHNIKATEADUSTE OSAKOND

(16 akadeemikut, 5 välisliiget)

Akadeemikud: Olav Aarna, Dan Bogdanov, Jüri Engelbrecht, Maarja Grossberg-Kuusik, Ülo Jaaksoo, Maarja Kruusmaa, Jarek Kurnitski, Jakob Kübarsepp (osakonnajuhataja), Rein Küttner, Enn Lust, Leo Mõtus, Tarmo Soomere, Raimund-Johannes Ubar, Tarmo Uustalu, Jaak Vilo, Dmitri Vinnikov.

Välisliikmed: Steven R. Bishop, Michael Godfrey Rodd, Gábor Stépán, Esko Ukkonen, Margus Veanes.

Markku Kulmala – välisliige
Ta on ökosüsteemide meteoroloogia teadussuuna rajaja ning aerosoolifüüsika ja keemia üks rahvusvahelisi liidreid.

BIOLOOGIA, GEOLOOGIA JA KEEMIA OSAKOND

(22 akadeemikut, 5 välisliiget)

Akadeemikud: Toomas Asser (osakonnajuhataja), Jaan Eha, Jaak Järv, Ain-Elmar Kaasik, Anne Kahru, Dimitri Kaljo, Mati Karelson, Kalle Kirsimäe, Urmas Kõljalg, Maris Laan, Agu Laisk, Margus Lopp, Jüri Martin, Andres Metspalu, Ülo Niinemets, Pärt Peterson, Valdur Saks, Martin Zobel, Raivo Uibo, Veiko Uri, Mart Ustav, Eero Vasar.

Välisliikmed: Ülo Langel, Pekka T. Männistö, Svante Pääbo, Matti Saarnisto, Helmut Schwarz.

HUMANITAAR- JA SOTSIAALTEADUSTE OSAKOND

(21 akadeemikut, 4 välisliiget)

Akadeemikud: Jüri Allik, Mart Kalm, Mare Kõiva, Valter Lang (osakonnajuhataja), Lauri Mälksoo, Elmo Nüganen, Karl Pajusalu, Arvo Pärt, Tiina Randma-Liiv, Anu Raud, Anu Realo, Jaan Ross, Hando Runnel, Huno Rätsep, Ellu Saar, Marek Tamm, Tiit Tammaru, Tõnu-Andrus Tannberg, Jaan Undusk, Urmas Varblane, Haldur Õim.

Välisliikmed: Juri Berezkin, Cornelius Theodor Hasselblatt, Raimo Raag, Jaan Valsiner.

Lisainfo liikmeskonna kohta leiab akadeemia veebilehelt.¹¹

2023. aastal jätkas valdav osa akadeemikutest juhtivate erialateadlastena teadus- ja õppetööd.

¹¹ <https://www.akadeemia.ee/liikmeskond/>

Põhitöö kõrval tegutsesid paljud akadeemikud ekspertide ja nõuandjatena, nad kuuluvad rahvusvahelise ja üleriigilise tähtsusega kogudesse ja nõukogudesse:

- **Olav Aarna:** riikliku programmi „Ühiskonna väärtusarendus 2021–2026“ nõukogu, kliimaministeeriumi ekspertgrupp, Tallinna tehnikakõrgkooli nõunike kogu
- **Toomas Asser:** Euroopa teadusülikoolide organisatsiooni The Guild juhatus, valitsuse juures asuv teadus- ja arendusnõukogu, rektorite nõukogu juhatuse esimees
- **Dan Bogdanov:** sihtasutuse Eesti teadusagentuur (ETAg) hindamisnõukogu nimetamiskogu, ETAg-i arendusgrandi ekspertkomisjon, ETAg IKT sihtvalveerimise nõukogu, ettevõtluse arendamise sihtasutuse rakendusüuringute programmi ekspertkomisjon
- **Jaani Eha:** sotsiaalministeeriumi kardioloogia-nõunik
- **Jüri Engelbrecht:** haridus- ja teadusministeeriumi teaduse rahvusvahelistumise töörühm, teaduse rahvusvahelistumise programmi juhtkomitee, akadeemia välisvahetusfondi nõukogu juht
- **Ene Ergma:** Eesti teaduse populariseerimise auhinnakomisjoni esimees, sihtasutuse Eesti teadusagentuur teadustaristu komisjon, kosmoseasjade nõukogu
- **Krista Fischer:** sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu (asendusliige), L'Oréal-UNESCO Balti stipendiumikomisjon
- **Arvi Freiberg:** Eesti esindaja rahvusvahelise alusteaduste aasta 2022 (IYBSSD 2022) juhtkomitees (2022–2023)
- **Maarja Grossberg-Kuusk:** riigi teaduspreemiate komisjon, sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu, sihtasutuse Vabariigi Presidendi kultuurirahastu nõukogu, L'Oréal-UNESCO Balti stipendiumikomisjon
- **Ülo Jaaksoo:** Cybernetica AS-i nõukogu esimees (kuni 30. aprill 2023)
- **Jaak Järv:** Euroopa akadeemiate teadusnõukoja (EASAC) liige, õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjoni esimees
- **Anne Kahru:** sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu
- **Mart Kalm:** Euroopa kunstiinstituutide liiga (ELIA) täitevkoja ja esindajatekogu
- **Mati Karelson:** üliõpilaste teadustööde riikliku konkursi hindamiskomisjoni akadeemia alakomisjon
- **Marco Kirm:** Euratomi teaduse ja tehnoloogia komitee (Euratom STC) ekspert, Euroopa sünkrotronide ja vaba elektroni laserite kasutajate organisatsiooni (ESUO) Eesti esindaja, sihtasutuse

Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu, üliõpilaste teadustööde riikliku konkursi hindamiskomisjon

- **Kalle Kirsimäe:** Eesti geoloogiateenistuse nõukogu, õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjon, L'Oréal-UNESCO Balti stipendiumikomisjoni esimees
- **Maarja Kruusmaa:** Euroopa Komisjoni peateadusnõustaja, valitsuse juures asuv teadus- ja arendusnõukogu
- **Jarek Kurnitski:** Soome kliimapaneeel, riigi teaduspreemiate komisjon, haridus- ja teadusministeeriumi teaduspoliitika komisjon, Eesti teaduse tippkeskuse „Teadmistepõhise ehituse tippkeskus“ juht (kuni 1. märts 2023), Eesti teaduse tippkeskuse „Energia-tõhususe tippkeskus“ juht (alates 1. jaanuar 2024)
- **Mare Kõiva:** õpilaste teadustööde riiklik konkursi komisjon, Eesti teaduse tippkeskuse „Eesti-uringute tippkeskus“ juht (kuni 1. märts 2023)
- **Urmas Kõljalg:** riigi teaduspreemiate komisjoni aseesimees
- **Jakob Kübarsepp:** rahvusvahelise inseneripeda-googika ühingu IGIP Eesti seirekomitee president, sihtasutuse Eesti teadusagentuur nõukogu, Kristjan Jaagu programmi nõukogu esimees
- **Maris Laan:** riigi teaduspreemiate komisjon, sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu (asendusliige)
- **Agü Laisk:** õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjon
- **Valter Lang:** õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjon
- **Margus Lopp:** Eesti geoloogiateenistuse nõukogu
- **Enn Lust:** EASAC-i energeetikapaneeeli ekspert, Eesti teaduse tippkeskuse „Uudsete materjalide ja energia salvestamise ning muundamise süsteemide kõrgtehnoloogiliste seadmete tippkeskus“ juht (kuni 1. märts 2023), Eesti teaduse tippkeskuse „Jätkusuutliku rohevesiniku ja energiatehnoloogia tippkeskus“ juht (alates 1. jaanuar 2024).
- **Andres Metspalu:** BBMRI-ERIC (üleeuroopaline biopankade (ESFRI) teekaardi objekt) juhtkomitee, Eesti biopankade keskuse direktor; Eesti teaduse tippkeskuse „Genoomika ja siirdemeditsiini tippkeskus“ juht (kuni 1. märts 2023)
- **Leo Mõtus:** Eesti rahvuskultuuri fondi Eesti teaduste akadeemia allfondi halduskogu
- **Lauri Mälksoo:** Euroopa Nõukogu Veneetsia komisjon, Institut de Droit International (Prantsus-maa) rahvusvahelise õiguse ajaloo komisjoni juhataja, riigiõiguse sihtkapitali nõukoda
- **Ülo Niinemets:** haridus- ja teadusministeeriumi teaduspoliitika komisjon, kliimaministeeriumi geenitehnoloogia komisjon, Eesti teaduse

tippkeskuse „Gloabalmuutuste ökoloogia looduslikes ja põllumajanduskooslustes“ juht (kuni 1. märts 2023), Eesti teaduse tippkeskuse „Agroökoloogia ja uued kultuurid tulevikukliimas“ juht (alates 1. jaanuar 2024)

- **Karl Pajusalu:** Eesti keelenõukogu, sihtasutuse Eesti teadusagentuur teadustaristu komisjon
- **Pärt Peterson:** riigi teaduspreemiate komisjon, sotsiaalministeeriumi teadusnõukoda, sotsiaalministeeriumi Eesti bioetika ja inimuuringute nõukogu
- **Martti Raidal:** haridus- ja teadusministeeriumi teaduspoliitika komisjon, Eesti teaduse tippkeskuse „Tume universum“ juht (kuni 1. märts 2023), Eesti teaduse tippkeskuse „Fundamentaalne universum“ juht (alates 1. jaanuar 2024)
- **Tiina Randma-Liiv:** riigi teaduspreemiate komisjon, sihtasutuse Eesti teadusagentuur teadustaristu komisjon, L'Oréal-UNESCO Balti stipendiumikomisjon, mõttekoja PRAXIS nõukogu
- **Anu Realo:** European Association of Personality Psychology (EAPP) ekspresident (2022–2024) ja juhtkomitee liige (2016–2024), maailma väärtuste uuringu (World Values Survey) teaduskomitee (2022–2028)
- **Jaan Ross:** Eesti teaduse tippkeskuse „Eesti-uuringute tippkeskus“ juhtkomitee ja nõukogu, kõne ja muusika uuringute töörühma juht (kuni 1. märts 2023), Eesti rahvuskultuuri fondi Eesti teaduste akadeemia allfondi halduskogu
- **Ellu Saar:** sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu (asendusliige), Tallinna ülikooli interdistsiplinaarsete eluteeuuringute tippkeskuse juht, Eesti rahvaloenduse teadusnõukogu, L'Oréal-UNESCO Balti stipendiumikomisjon
- **Peeter Saari:** teaduskeskuse AHHA teadusnõukogu, õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjon, Eesti rahvuskultuuri fondi Eesti teaduste akadeemia allfondi halduskogu
- **Tarmo Soomere:** Euroopa riikide peateadurite foorumi (ESAF) eesistuja (kuni september 2023), rahvusvahelise teadusnõukoja (ISC) Euroopa sektsiooni eesistuja, EASAC-i keskkonnapaneeeli ekspert, Eesti esindaja Euroopa merekomitees ja NATO mereteaduse ja tehnoloogia eksperdikomitees, valitsuse juures asuv teadus- ja arendusnõukogu, ühtekuuluvuspoliitika rakenduskava seirekomisjon, riigi teaduspreemiate komisjoni esimees, Eesti teadusagentuuri hindamisnõukogu nimetamiskogu, riigikogu juures asuva arenguseire keskuse nõukoda, rahandusministeeriumi ühtekuuluvuspoliitika rakenduskava seirekomisjon (2021–2027), Eesti

geoloogiateenistuse nõukogu (asendusliige), riigisõiguse sihtkapitali nõukoda

- **Marek Tamm:** valitsuse juures asuv teadus- ja arendusnõukogu, rahvusvahelise ajalookirjutuse ajaloo ja teooria komisjoni juhatus, rahvusvahelise ajalooteooria võrgustik (Eesti esindaja)
- **Tiit Tammaru:** riigi teaduspreemiate komisjon
- **Tõnu-Andrus Tannberg:** üliõpilaste teadustööde riikliku konkursi hindamiskomisjoni akadeemia alakomisjon, Eesti Vabariigi riigikantselei stipendiumi „Eesti riigijuhid 1918–1992“ hindamiskomisjoni esimees, Heino Ainso nimelise rahvusvahelise ajaloo fondi haldusnõukogu
- **Elmo Tempel:** riigi teaduspreemiate komisjon, õpilaste teadustööde riikliku konkursi akadeemia alakomisjon
- **Raivo Uiho:** Euroopa teaduste akadeemiate ühenduse ALLEA alaline teaduse ja eetika töörühm, akadeemiate koostöökogu IAP COVID-19 ekspertgrupp
- **Jaan Undusk:** Jaan Krossi kirjandusauhinna žürii, Arved Viirlaiu nimelise kirjandusauhinna žürii
- **Veiko Uri:** riigi teaduspreemiate komisjon, kliimanõukogu
- **Mart Ustav:** Eesti rahvuskultuuri fondi Eesti teaduste akadeemia allfondi halduskogu
- **Tarmo Uustalu:** Eesti teaduse tippkeskuse „IT tippkeskus EXCITE“ juhttoimkond (kuni 1. märts 2023)
- **Urmas Varblane:** Eesti Panga nõukogu esimees (alates juuni 2023), Eesti eelarvenõukogu (kuni juuni 2023), ühtekuuluvuspoliitika rakenduskava seirekomisjon (asendusliige), sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu
- **Eero Vasar:** kliimaministeeriumi geenitehnoloogia komisjon
- **Jaak Vilo:** Euroopa molekulaarbioloogia laboratooriumi (EMBL) nõukogu Eesti teaduslik delegaat, Eesti esindaja Euroopa eluteaduste bioloogiliste andmete haldamise taristu (ELIXIR) nõukogus, kliimanõukogu, sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu (asendusliige), Eesti teaduse tippkeskuse „IT tippkeskus EXCITE“ juhttoimkond (kuni 1. märts 2023)
- **Dmitri Vinnikov:** sihtasutuse Eesti teadusagentuur hindamisnõukogu, ülemaailmse elektri- ja elektroonikainseneride organisatsiooni IEEE Eesti sektsiooni esimees

Ülo Niinemets on alates augustist 2023 kirjastuse Springer ajakirja *Oecologia* peatoimetaja. Paljud akadeemikud jätkavad tööd rahvusvaheliste teadusajakirjade toimetuskolleegiumide koosseisus.

2023. aastal tunnustasid mitmed ühingud ja organisatsioonid paljusid akadeemikuid erinevate autasude, aunimetuste või auliikmeks valimisega:

- **Toomas Asser** pälvis Rootsi Põhjatähe ordeni ning teenetemärgi „100 semestrit Tartu Ülikoolis“
- **Anne Kahru** valiti Eesti Panga ümarlaua liikmeks, et alustada silmapaistvate eesti naiste kajastamist meenemüntidel, ning Rootsi teadusagentuuri Formas paneeli liikmeks, hindamaks teadusprojektide taotlusi
- **Maarja Kruusmaa** pälvis Prantsuse ordeni Akadeemilised Palmioksad ning rüütlikraadi Prantsuse ja Eesti teaduskoostöö ning kultuuri-suhete edendamise eest
- **Karl Pajusalu** pälvis haridus- ja teadusministeeriumi hõimurahvaste programmi 2023. aasta kirjandusauhinna
- **Arvo Pärt** pälvis Põhjatähe ordeni komandöri suurristi (Rootsi) ning Rootsi tähtsaima muusikaauhinna Polar Music Prize, mille andis Stockholms 23. mail toimunud auhinnatseremoonial üle Rootsi kuningas Carl XVI Gustaf
- **Tiina Randma-Liiv ja Marek Tamm** valiti Academia Europaea liikmeks
- **Anu Raud** pälvis Eesti evangeelse luterliku kiriku kolmanda järgu teeneteristi, Eduard Vilde kirjandusauhinna jutukogu „Kuue ruuduga aken“ ja kultuurkapitali peapremia püksipaikamise näituse „Lipp lipi peal, lapp lapi peal“ eest; Heimtali muuseum valiti Muuseumiroti auhinna nominendiks rubriigis „Kogukonna sõber“
- **Martin Zobel** valiti rahvusvahelise taimkatte uurimise ühingu (International Association for Vegetation Science) auliikmeks
- **Raivo Uibo** sai Tartu ülikooli meditsiini valdkonna dekaani tänukirja
- **Mart Ustav** pälvis Eesti inimesegeneetika ühingu elutööpreemia
- **Eero Vasarat** tunnustati teenetemärgiga „100 semestrit Tartu Ülikoolis“
- **Jaak Vilo** pälvis Tartu ülikooli suure medali
- **Dmitri Vinnikov** valiti Tallinna tehnikaülikooli aasta teadlaseks (2023)

Mõjukad akadeemikud:

Maailma mõjukaima 7125 teadlase hulka (andmebaas Clarivate Analytics Web of Science) jõudis 2023. aastal ühena kuuest eesti teadlasest akadeemik Ülo Niinemets.

Sama andmebaasi Essential Science Indicators (ESI) andmeil kuuluvad maailma ühe protsendi oma valdkonna enim viidatud teadlase hulka 2023. aastal akadeemikud Jüri Allik, Jaan Eha, Krista Fischer, Anne Kahru, Urmas

Kõljalg, Andres Metspalu, Ülo Niinemets, Pärt Peterson, Martti Raidal, Anu Realo, Martin Zobel, Tiit Tammaru, Richard Villems, Jaak Vilo.

Portaali Research.com andmetel on akadeemik Ülo Niinemetsa teaduslik tegevus paigutunud kogu maailma taimeteaduse ja agronoomia valdkonna teadlaste hulgas ülikõrgele 18. kohale, Martti Raidal füüsikas 83. kohale ja Andres Metspalu geneetikute seas 108. kohale. Esituhandesse mahtusid oma valdkonnas veel Martin Zobel ja Tiit Tammaru. Esile on toodud veel Jaan Aarik, Jüri Allik, Anne Kahru, Mati Karelson, Jarek Kurnitski, Urmas Kõljalg, Agu Laisk, Pärt Peterson, Valdur Saks, Tarmo Soomere, Eero Vasar ja Richard Villems.

Akadeemikud Maarja Grossberg-Kuusk, Anne Kahru, Maris Laan, Tiina Randma-Liiv, Anu Realo ja Ellu Saar kuuluvad AcademiaNet portaali edukate naisteadlaste hulka.

Andmebaasis SCOPUS esitatud info alusel eristatakse kahe protsendi mõjukaimate hulka kuuluvad teadlased nii kogu elu kui ka üksikute aastate ja 174 teadusvaldkonna lõikes,¹² tuginedes nii nende tööde viidatavusele kui ka üksikute autorite rollile niivõrd, kuivõrd on seda võimalik bibliomeetriliste kirjete abil kindlaks määrata. Analüüsi 6. versioonis (oktoober 2023) on nende seas 67 Eesti teadlast kogu elukaare vältel tehtud tööde alusel ja 77 teadlast 2022. aastal saadud tsiteeringute alusel. Kolmteist akadeemikut (Jüri Allik, Anne Kahru, Mati Karelson, Jarek Kurnitski, Urmas Kõljalg, Andres Metspalu, Ülo Niinemets, Martti Raidal, Peeter Saari, Tarmo Soomere, Dmitri Vinnikov, Martin Zobel ja 2022. aastal 100-aastasena lahkunud Ülo Lepik) kuuluvad mõlemasse nimistusse. Kogu elukaare tööde alusel on mõjukaimate seas veel Jüri Engelbrecht, Agu Laisk ja Enn Lust ning juba 2020. aastal meie seast lahkunud Ilmar Koppel. 2022. aasta bibliomeetria toob esile Marek Tamme.

Dmitri Vinnikov on arvatud Stanfordi ülikooli poolt kahe protsendi maailma mõjukaimate teadlaste hulka. Eesti Päevalehe 100 mõjukaima inimese hulka kuulub Arvo Pärt (98. kohal). Tartu Postimehe ajakirjanikud valisid 50 Tartu ja Tartumaa mõjukaima hulka akadeemikud Mart Ustavi ja Toomas Asseri.

Valiku akadeemikute olulisematest publikatsioonidest leiab akadeemia veebilehelt.¹³

¹² Ioannidis, J. P. A. 2023. October 2023 data-update for „Updated science-wide author databases of standardized citation indicators“, Elsevier Data Repository, V6. <https://doi.org/10.17632/btchxktzyw.6>

¹³ <https://www.akadeemia.ee/publication/valik-akadeemikute-olulisematest-publikatsioonidest-2023-aastal/>

AKADEEMIA JUURES TEGUTSEVAD EKSPERTKOGUD

METEORIITIKA KOMISJON

Moodustatud 1954. aastal

Esimees dr Jüri Plado

Meteoritiitika komisjoni põhiülesanded on meteoriidikraatrite ja kosmilise aine alaste uurimistööde edendamine, koordineerimine ning meetodiline juhendamine, Eesti meteoritiitikaobjektide säilivuse ja looduskaitse eest hoolitsemine, meteoritiitikaalaste teadmiste populariseerimine ning elanikkonna kaasatõmbamine meteoritiitide langemise vaatlusele, meteoritiitide otsimisele ja kogumisele muuseumikogudesse.

2023. aastal keskenduti eelnevate aastate välitööde tulemuste kokkuvõttele. Koostöös Austinis paikneva Texase ülikooli, Riesi geopargi ja Freiburgi Albert Ludwigi ülikooliga publitseeriti Riesi kraatri (Saksamaa, läbimõõt 26 km, vanus 14,8 miljonit aastat) seismomeetriliste andmete kokkuvõtte¹⁴ struktuuri sisemise morfoloogia täpsustamise eesmärgil. Koostöös Satu Hietala (Tartu ülikooli geoloogia osakond ja Soome geoloogiakeskus) ja Herbert Henkeliga (Stockholmi kuninglik tehnoloogia-instituut) avaldati Delleni kraatri (Rootsi, läbimõõt 20 km, vanus 140 miljonit aastat) mineraloogiliste uuringute tulemused.¹⁵ Koos kaasautoritega Soome geoloogiakeskusest publitseeriti Summaneni (Soome, läbimõõt 2,6 km, vanus 1880 kuni 600 miljonit aastat) kraatri uued petroloogilised ja mineraloogilised leiud, kraatri gravimeetrilise välja ja geofüüsikalistel andmetel baseeruv mudel.¹⁶

Selgus, et Šveitsist Mörigenist leitud pronksiaegse

nooleotsa valmistamiseks on kasutatud meteoriti.¹⁷ Kõige tõenäolisemalt on nooleots valmistatud Saaremaale Kaali kraatri tekitanud meteoriidist, mis viitab, et juba toona (900–800 aastat e.m.a) kasutati Euroopas ulatuslikke kaubandusvõrgustikke. Uuringu võrdlusmaterjal (Kaali meteoriid) vahetati Twannbergi meteoridi (TUG 1832-1) vastu Tartu ülikooli loodusmuuseumi poolt.

Augustis 2023 organiseeriti välitööd Põhja-Rootsis eesmärgiga täpsustada seni tuvastamata nimetu meteoriidikraatri asukohta. Leiudematerjali koosseisu (süevii, bretša, löögisula) ja U-Pb dateeringute alusel on tegemist suure läbimõõdu (>10 km) ning vanusega (658,9 ± 6,9 miljonit aastat) geoloogilise struktuuriga. Nõustati kümnekonda Eesti ja Läti kodanikku meteoritiitikaalastes küsimustes (juhuleidude võimalik seos meteoritiitidega, ümarstruktuuride võimalik seos meteoriidikraatritega). Ühtegi meteoritiitiga kraatrit ei tuvastatud.

LOODUSKAITSE KOMISJON

Moodustatud 1995

Esimees dr Urmas Tartes

Looduskaitse komisjoni juhatus tegutses peaaegu kogu aruandeaasta koosseisus: esimees Urmas Tartes, aseesimehed Vilju Lilleleht ja Heiki Tamm. Planeeritavat komisjonide reorganiseerimist silmas pidades avalikke ettevõtmisi ei korraldatud ning komisjoni esimees tegutses peamiselt individuaalselt. Akadeemia juhatuse 7. detsembri otsusega moodustati looduskaitse komisjoni ja fülogeneetika ja süstemaatika komisjoni baasil keskkonnakomisjon. Uue komisjoni esimeheks nimetati akadeemik Urmas Kõljalg, aseesimeesteks Olle Hints ja Urmas Tartes.

Looduskaitse komisjoni esimees Urmas Tartes esines loodushariduslike loengutega mitmetel üritustel üle

¹⁴ McCall, N., Gulick, S. P. S., Karro, K., Jöeleht, A., Wilk, J., Pösges, G. 2023. Understanding the Ries impact structure subsurface from high-resolution seismic data. *Geology*, 52, 39–44. <https://doi.org/10.1130/G51503.1>

¹⁵ Hietala, S., Henkel, H., Plado, J. 2023. Petrographic studies and mineralogical characterization of the Dellen impactites. *Meteoritics & Planetary Science*, 58, 480–500. <https://doi.org/10.1111/maps.13967>

¹⁶ Hietala, S., Jokinen, J., Lerssi, J., Niskanen, M., Pesonen, L. J., Plado, J. 2023. Summanen structure: Further geological and geophysical evidence of a meteorite impact event in Central Finland. *Meteoritics & Planetary Science*, 58, 1002–1017. <https://doi.org/10.1111/maps.14033>

¹⁷ Hofmann, B. A., Schreyer, S. B., Biswas, S., Gerchow, L., Wiebe, D., Schumann M., Lindemann, S., García, D. R., Lanari, P., Gfeller, F., Vigo, C., Das, D., Hotz, F., von Schoeler, K., Ninomiya, K., Niikura, M., Ritjoh, N., Amato, A. 2023. An arrowhead made of meteoritic iron from the late Bronze Age settlement of Mörigen, Switzerland and its possible source. *Journal of Archaeological Science*, 157, 105827. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2023.105827>

Eesti, raadiosaadetes ja Tallinna loodusmuuseumi tasku-häälingus. Samuti osales ta fotovõistluse „Märka mind!“, Tartu ülikooli loodusmuuseumi korraldatud linnalooduse fotokonkursi, Tartu linna korraldatud toidu kasvatamise fotokonkursi, Wikipedia Eesti korraldatud teadusfotode konkursi žürii töös ja ajakirja Eesti Loodus fotovõistluse hindamiskogude töös ning esindas jätkuvalt akadeemiat MTÜ Loodusajakiri nõukogus.

Urmas Tartes koos Varssavi ülikooli professori, Białowieża geobotaanikajaama direktori Bogdan Jaroszewiczi ja Prantsusmaa riikliku teadusuuringute keskuse vanemteaduri Xavier Moriniga saatis ühise pöördumise Euroopa Liidu otsustajatele (komisjon, parlament), milles juhtis tähelepanu lama- ja surnud puidu olulisusele erinevates metsakooslustes üle Euroopa eesmärgiga anda sisend looduse taastamisega seotud regulatsioonide paremaks tegemiseks.

Urmas Tartes pälvis pikaajalise looduskaitse tegevuse eest Eerik Kumari looduskaitsepreemia.

EESTI POLAARUURINGUTE KOMISJON

Moodustatud 1993. aastal

Esimees professor Rein Vaikmäe

Eesti polaaruuringu komisjon (EPUK) on sõltumatu ekspertide kogu, mis koondab parima Eestis olemasoleva kompetentsi polaarteaduste vallas, on kursis valdkonna arengutega maailmas, panustab Eesti polaaruuringu arengustrateegia kujundamisse, nõustab riigi juhtstruktuure ning räägib kaasa rahvusvahelisel tasemel, võimaldamaks Eesti polaarteadlastel kasutada rahvusvahelist polaaruuringu infrastruktuuri. EPUK esindab Eesti teaduste akadeemiat Euroopa polaarkomitees (EPB).¹⁸

Rein Vaikmäe osales EPB kevadisel üldkogul Sofias, kus kiideti heaks EPB uus strateegiadokument aastateks 2023–2027¹⁹ ning eelneva aasta jooksul EPB liikmetest moodustatud töörühma poolt koostatud dokument „Synthesis Report of the Environmental Impact of Polar Research and Logistics in the Polar Regions“.²⁰ Kuulutati välja avatud konkurss EPB sekretariaadile ning selle juurde moodustatavale uuele allüksusele European Polar Coordinating Office (EPCO) uue katusorganisatsiooni

¹⁸ Euroopa polaarkomitee on mitteriiklik strateegiline ekspertkogu, mis esindab Euroopa Liidu liikmesriikide huvisid polaaraladel läbiviidavate teadusuuringute kavandamisel ja vastava infrastruktuuri väljaarendamisel ning nõustab kõnealustes küsimustes ka Euroopa Komisjoni. 01.01.2015–31.12.2024 tegutseb EPB Hollandi teadusfondi katuse all kui liikmesorganisatsioonide assotsiatsioon. Eesti teaduste akadeemia on EPB liige alates 2001. aastast ja Eesti kontaktorganiks on Eesti polaaruuringu komisjon.

¹⁹ https://www.europeanpolarboard.org/fileadmin/user_upload/EPB_Strategy_2023-2027.pdf

²⁰ https://www.europeanpolarboard.org/fileadmin/user_upload/EPB_Synthesis_Report_2023_A4_V0.15.pdf

leidmiseks viieks aastaks alates 1. jaanuarist 2025. Laekuvate ettepanekute läbivaatamiseks ja hindamiseks moodustati ekspertrühm, mille koosseisu nimetati ka Rein Vaikmäe. Novembris Norras Tromsös toimunud EPB sügiskoosolekul valiti EPB sekretariaadi uueks katusorganisatsiooniks Umeå ülikooli (Rootsi) Arktika keskus.

Olulisima sisulise küsimusena tegeles EPB 2023. aastal Euroopa Komisjoni palvel Euroopa polaaruuringu valdkonna prioriteetsete uurimisteemade formuleerimisega Euroopa Liidu järgmise raamprogrammi (10RP) kliima- ja keskkonnavaldkonna teadus- ja arendusprojektide ning projektikonkursside temaatika koostamiseks. Töörühma koosseisu kuulus ka Rein Vaikmäe. Liikmete kaudu kaasati prioriteetide sõnastamisse EPB liikmesriikide polaarvaldkonna teadlased ning laiemalt avalik sektor. Septembris edastati dokument Euroopa Komisjonile.

EPUK-i ettepanekul nimetas Eesti välisministeerium 2023. aasta kevadel Kati Lindströmi Eesti kontaktisikuks Antarktika lepingu süsteemis. Kati Lindström osales ka Eesti delegatsiooni liikmena juuni algul Helsingis toimunud Antarktika lepingu osaliste riikide 45. konsultatiivkohtumisel, kus taas kord meenutati Eestile vajadust liituda Antarktika lepingu keskkonnakaitse protokolliga (Madridi protokoll).²¹ Ühinemise vajaduse selgitamine Eesti riigiasutustele on olnud EPUK-i missioon juba mitmeid aastaid.

Aasta tähtsündmusteks olid septembris USA Tallinna saatkonna initsiatiivil koostöös teaduste akadeemia ning Eesti polaarklubiga korraldatud kaks avalikku üritust. Tartu ülikooli ajaloomuuseumis toimus Eesti polaaruuringu tutvustav avalik seminar. Eesti teaduste akadeemia teaduspärestlõuna (XXV) „Eesti polaaruuringud“ korraldati 20. septembril. Mõlema ürituse külalissettekandja oli USA Wilsoni keskuse polaarekspert dr Evan Bloom.

Eesti osalemine EPB töös on võimaldanud meie teadlastel otseselt ja mõjusalt kaasa rääkida Euroopa polaaruuringu valdkonna teadus- ja arendustegevuse strateegiate ning konkreetsete teadusprogrammide koostamisel ja kujundamisel. See avab võimalused meie suhteliselt väikestel, aga aktiivsetel ja heal rahvusvahelisel tasemel teadlasrühmadel osaleda valdkonna rahvusvahelises koostöös, tagab logistilise toe ning ligipääsu kallile ja unikaalsele infrastruktuurile.

ENERGEETIKAKOMISJON

Moodustatud 1998. aastal

Esimees Arvi Hamburg

Energeetikakomisjoni eesmärk on erapooletu kompetentse ekspertide koguna anda soovitusi ja hinnanguid riigi teaduspõhise ja konkurentsivõimelise energiapoliitika kujundamiseks.

²¹ <https://www.ats.aq/e/protocol.html>

Energeetikakomisjoni kuus positiivset sündmust ja tulemust 2023. aastal:

- koostasime soovitusel koalitsiooniläbirääkimisi pidavatele erakondadele jätkusuutliku energiamajanduse kujundamiseks.²² Defineerisime probleemi, selgitasime energiapoliitika eesmärki ja eeldusi, määratlesime energiamajanduse korrastamise prioriteedid ning sõnastasime kümme ettepanekut energiamajanduse korrastamiseks;
- komisjoniga liitusid akadeemikud Martti Raidal ja Toomas Rõõm, majandus- ja kommunikatsiooniministeriumi strateegilise planeerimise osakonna juhataja Joonas Pärenson ja Tallinna tehnikaülikooli Virumaa kolledži abiprofessor tenuuris, rakendusliku keemia uurimisrühma juht Allan Niidu;
- osalesime 21.–22.09.2023 energeetika ja elektrivaldkonna tippsündmuse Positron 2023 messil Unibet Arenal oma boksiga ja juhtisime seminariteemade kokkuvõtvat ümarlauda „Kuidas erinevad energia tootmisviisid käivad käsikäes?“. Kahe päevaga külastas Positroni üle 5000 eri kooliastmete õpilase;
- kaardistasime elektrivaldkonna juriidiliste ühenduste maailma energeetikanõukogu Eesti rahvuskomitee (WEC-E), Eesti elektritööstuse liidu (ETL), Eesti elektritööde ettevõtjate liidu (EETEL) ja energeetikakomisjoni eesmärkide ühisosa ning koostööväljundid;
- leevendamaks inseneride järelkasvuprobleemi jõudsime koostöös tööandjate ja erialaorganisatsioonidega haridus- ja teadusministeriumi rahastusega inseneriakadeemia käivitamiseni;
- akadeemik Anto Raukase stipendiumi kahes taotlusvoorus valiti stipendiaatideks viis esimese kursuse üliõpilast. Otsustati 2024. aastal stipendiumide väljaandmist jätkata. Stipendiumi taotlejatest kolm on lõpetanud gümnaasiumi kuld- ja kaks hõbemedaliga.

2023. aastal toimus viis komisjoni koosolekut.

21. veebruaril koostasime soovitusel koalitsiooniläbirääkimisi pidavatele erakondadele jätkusuutliku energiamajanduse kujundamiseks. Edastasime need 8. märtsil reformierakonna, sotsiaaldemokraatliku erakonna ja Eesti 200 esimeestele ning peasekretärilede.

Kütuste julgeolekuvaru arutelul osales energeetikakomisjoni liige Ando Leppiman (AS Eesti Varude Keskus, juhatuse esimees). Külalisena esitas ettekande riikliku kütusevaru eesmärgipärasusest ettevõtja vaates Endel Siff (AS Milstrand, nõukogu esimees). Kirjaliku seisukoha saatis energeetikaekspert Raivo Vare. Komisjon tõdes, et riiklik vedel- ja gaasilise kütuse varu (vastavalt 90 päeva ja 1 TWh) on piisav ning hoiustamine vastab

rahuaja tingimustele. Konflikti või sõja tingimustes on kodumaised hoiustamiskohad esimesed rünnakuobjektid ja välismaa hoiustamiskohtadest kütuse kohaletoomine pole võimalik. Eestis on u 400 kütusetanklat, mille keskmine ladustusmaht on 30 000 liitrit. Sellest 75% on tavaliselt diislikütus. Teoreetiliselt annab see sajaprotsendiliselt täidetuna täiendavalt u üheksa miljonit liitrit diislikütust ehk u kolme päeva tarbimismahu. Komisjon soovib kaaluda vedelkütuse julgeolekuvaru hoiustamist maa-aluses hoidlas. Viimsis olemasolev kompleks talub kuni 80-kilotonnise tuumapommi otsetabamust. Hoiustamisvõimekus 51 miljonit liitrit diislikütust loob Eestile sõjaoludes ühe kuu kütusevaru.

28. märtsil olid peateemadena arutlusel komisjoni seisukohad, liikmete tööjaotus ja väljundid energiamajanduse arengukava ENMAK2035 koostamise protsessis. Probleemiks peeti energia- ja kütusepakkumise mittevastavust nõudlusele, mis pärssib majanduse ja kogu ühiskonna arengut, ohustades riigi (energia)julgeolekut. Arengukava peaks sobituma Balti riikide ja Põhjamaade regiooni strateegiaga. Kasvava elektrienergiatarbimise tagamisel tuleb alata diskussioon, kas elekter on turukaup, mille hind selgub nõudluse ja pakkumise vahekorraldusel, või on õigem elektrit käsitada avaliku teenuse sisendina kogu ühiskonna toimimiseks.

11. mail keskendus sisuline arutelu energeetika teadus- ja arendustöö mahu, kvaliteedi, tulemuslikkuse ja järelkasvu analüüsile. Arutelu ajendiks olid akadeemia tulevikuenergeetika teemapõhise uurija-professori valimistulemused. Komisjon tõdes, et energeetika käsitlemisel vajame laiemat vaadet, terviküsteemi seoste tajumist. Energiamaajanduse kestlikkuse tagamiseks kaasame valdkonna juriidilised ühendused. Määratlesime komisjoni rolli Positron 2023 ettevalmistusel ja osalemise eesmärgi.

9. oktoobril toimus arutelu süvatehnoloogia arengutrajektooridest ja nende tähendusest Eestile. Selle võttis kokku Tallinna tehnikaülikooli professor Allan Niidu. Põhiteema oli energiamajanduse valdkonna juriidiliste ühenduste eesmärkide ja väljundite kooskõlastamine ja koostöö energeetikakomisjoniga. Komisjoni pikaajaline tihe koostöö maailma energeetikanõukogu Eesti rahvuskomiteega laieneb neljapoolseks koostööks Eesti elektritööstuse liidu ja Eesti elektritööde ettevõtjate liiduga. Eesmärgiks on noorte karjäärinõustamine inseneride ja energeetikute järelkasvu tagamiseks ning ülikoolide ja tööandjate ühine panus teadustöö väljundite rakendamiseks ettevõtluses. Istungil osalesid Vanalinna hariduskollegiumi reaalkallaku valinud gümnaasistid.

28. november. Ettekandega „Eesti Energia aastal 2030“ esines Eesti Energia AS-i juhatuse esimees Andrus Durejko. Elektrituru arenguid tutvustasid ekspert Tauno Hilimon ja elektriturgude valdkonnajuht Karin Maria Lehtmets kliimaministeriumist.

²² <https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2023/03/energeetikakomisjoni-soovitusel-2.pdf>

FÜLOGENEETIKA JA SÜSTEMAATIKA KOMISJON

Moodustatud 2007

Esimees akadeemik Urmas Kõljalg

Fülogeneetika ja süstemaatika (FS) komisjon esindab Eestit Tartu ülikooli loodusmuuseumi nimel teadusorganisatsiooni Consortium of European Taxonomic Facilities (CETAF)²³ töös. CETAF tegeleb bioloogilise mitmekesisuse ja maateadustega seotud arhiivide teadus- ja arendustöö koordineerimisega Euroopas. Eestis on FS-i komisjonil sisuliselt sama roll mis CETAF-il Euroopas. Komisjon koordineerib Eesti loodusteaduslike teaduskogude ja seotud infosüsteemide alast tööd. Teaduste akadeemia tasub Eesti osalemise liikmemaksu CETAF-is.

2023. aastal esindas FS-i komisjoni esimees akadeemik Urmas Kõljalg Eestit kahel CETAF-i koosolekul: 53. üldkoosolekul 9.–10. mail Göteborgis ja 54. aasta koosolekul 28.–29. novembril Viini loodusmuuseumis.

Eesti osaleb CETAF-i geoteaduste töörühma (CETAF Earth Sciences Group) tegevuses, mille olulisemaks tegevuseks on geoloogiliste kollektsioonide ja andmete võrgustiku GeoCASE²⁴ arenduste koordineerimine. Komisjoni esindab selles töörühmas FS-i aseesimees professor Olle Hints.

FS-i komisjon osales Eesti IV taksonoomiapäeva hübriidkonverentsi „Elurikkus meie aedades“ organiseerimises. Konverents toimus 9. juunil Tartu ülikooli Vanemuise 46 õppehoone ringauditooriumis.

FS-i komisjon teeb tihedat koostööd Eesti teaduse taristu teekaardi objekti NATARC partnerasutustega.²⁵ NATARC-i nõukokku kuulub FS-i komisjonist akadeemik Urmas Kõljalg (Tartu ülikool), professor Olle Hints (Tallinna tehnikaülikool) ja Agu Leivits (keskkonnaamet). FS-i komisjoni liikmed osalevad haridus- ja teadusministeeriumi juures asuva humanitaar- ja loodusteaduslike kogude ekspertnõukogu töös. Nõukogu aseesimees on Olle Hints. Selle ülesandeks on teha riigile ettepanekuid loodusteaduslike arhiivide töö parandamiseks ning rahastamiseks.

2023. aastal otsustas teaduste akadeemia FS-i komisjoni reorganiseerida, liites selle uue keskkonnakomisjoniga.

MERETEAJUSTE KOMISJON

Moodustatud 2007

Esimees akadeemik Tarmo Soomere

Mereteaduste komisjoni (MTK) tegevus on suunatud kõigi merede ja muude suurte veekogude ja nende ökosüsteemi funktsioneerimisega seotud teadusharude (nt mereteaduse ja limnoloogia mitmesugused harud, meregeoloogia,

rannikutehnika ja -teadus, hüdroloogia, merepõhja ja mereelustiku ressursidega ja nende ekspluateerimisega seonduvad teaduslikud küsimused, mere ruumiline planeerimine) ekspertidele. Mereteaduste all mõistetakse nõnda defineeritud teadusharude kogumit.

MTK esmased eesmärgid on Eesti (mereteaduste) esindamine Euroopa merekomitees (sh info vahendamine tagasi Eestisse) ning tegevus riigisisese nõustava koguna. MTK liikmed esindavad Tallinna tehnikaülikooli, Tartu ülikooli, Eesti maaülikooli, Tallinna ülikooli, Eesti geoloogiateenistust ja kliimaministeeriumi.

Euroopa merekomitee (European Marine Board, EMB)²⁶ siht on olla Euroopa mereteaduse foorum, sünergia, strateegia ja hääli, koondades mereteadust finantseerivate organisatsioonide, teadusorganisatsioonide ja merealase kõrgharidusmaastiku soovid ja visioonid tasakaalustatud kujul Euroopa Komisjoni nõustamiseks. Eesti teaduste akadeemia on EMB asutajaliige. EMB liikmeks võivad olla Euroopa Nõukogu riikides tegutsevad kolme tüüpi asutused: juhtivad mereteaduse instituudid, (mere)-teadust finantseerivad organisatsioonid ja ülikoolide konsortsiumid. Liikmeskonnas on 1. veebruari 2024 seisuga 38 asutust 19 riigist.

MTK informeeris oma liikmeid ja asjassepuutuvaid isikuid üldjuhul igal nädalal EMB infokirjadest, publitseeritud dokumentidest, infokogumise ja tagasiside voorudest, algavatest ja realiseeritud mereteadusalastest suurprojektidest, meediasündmustest jms.

MTA aseesimees K. Olli ja esimees T. Soomere osalesid EMB kevadisel elektroonilisel plenaaristungil 27.–28. aprillil 2023. EMB liikmeks võeti kaks Norra institutsiooni: SINTEF Ocean ja NORCE. EMB aseesimeesteks ja täitevkomitee liikmeteks valiti tagasi kaheks aastaks Alan Evans (Ühendkuningriik), Fiona Grant (Iirimaa) ja Katrin Schroeder (Itaalia). T. Soomere osales sügisel plenaaristungil 12.–13. oktoobril 2023 Vigos vahetult pärast konverentsi EurOCEAN 2023, kus allkirjastati Vigo deklaratsioon.²⁷ EMB liikmeks võeti Küprose mereteaduse ja merenduse instituut (Cyprus Marine and Maritime Institute, CMMI).

EMB publitseeris 2023. aastal visioonidokumendid taastuvate energiaallikate jätkusuutlikust tulevikust, ookeanide rollist Maa hapnikubilanssis, sinise süsiniku rollist ja rannikute säilenõtkusest. Viimase sisu avas T. Soomere artiklis „Ranna tuleviku loovad loodus ja inimesed.“²⁸ Jätkavad mereelustiku ja elupaikade kaardistamise (Marine Habitat Mapping, osaleb MTK liige

²³ <http://www.cetaf.org>

²⁴ <https://geocase.eu>

²⁵ <https://natarc.ut.ee/partners.php>

²⁶ www.marineboard.eu

²⁷ https://www.euroceanconferences.eu/sites/euroceanconferences.eu/files/managed/Declaration/EurOCEAN23_declaration_Final.pdf

²⁸ <https://arvamus.postimees.ee/7904449/tarmo-soomere-ranna-tuleviku-loovad-uheskoos-loodus-ja-inimesed>

G. Martin) ning mereteaduse tulevikuvisioni (Navigation for Future VI, osaleb T. Soomere) töörühmad.

MTK liikme Sirlu Sipp Kulli vedamisel osaleti teaduste akadeemia XXIV teaduspärlõuna „Fosforiidiuuringud Eestis“ korraldamisel 17. märtsil 2023. Tervitati Soome teaduslaeva „Aranda“ visiiti Tallinna 1. septembril 2023. Koos polaaruuringu komisjoniga korraldati XXV teaduspärlõuna „Polaaruuringu Eestis“ 20. septembril 2023.

Organiseeriti Soome lahe teaduskoostöö konverents „The Gulf of Finland and Eastern Baltic Sea Science Days 2023. The future of our co-operation: A nucleus to transboundary nurture of the marine environment in transition“ 16.–17. novembril 2023. Venemaa agressiooni tõttu Ukrainas nihkus selle fookus Soome ja Baltimaade koostööle.

Juulis külastas Eestit USA energiajulgeoleku ekspert Benjamin Schmitt (Kleinman Center for Energy Policy at the University of Pennsylvania), kes kogus materjali Nord Streami torujuhtmete ehitamise ja ehituslubade väljaandmise poliitilise tagapõhja ja nende torujuhtmete sabotaaži võimalike järelduste kohta.

Septembris külastas Eestit dr Evan Bloom (Wilson Center's Polar Institute), kes osales XXV teaduspärlõunal ning jagas sõnumit sellest, kui oluline on Eesti liitumine Antarktika lepingute süsteemiga.

Rahvusvaheliste aspektide osakaal MTK töös on viimastel aastatel kasvanud teadusdiplomaatia kanalitesse panustamise kaudu. Koos polaaruuringu komisjoniga nõustati jätkuvalt välisministeeriumi Arktika nõukogu vaatlejaks pürgimise protsessis ning Antarktika lepingu süsteemiga ja Antarktika keskkonnakaitseprotokolliga liitumise küsimustes. Kaitseministeerium nimetas T. Soomere Eesti esindajaks NATO mereteaduse ja tehnoloogia eksperdikomitees (NATO STO MSTEC, Maritime Science and Technology Experts Committee).

ÜRO merealaste konsultatsioonide raames esitleti 6. juunil 2023 ÜRO peakorteris New Yorgis Tallinna tehnikaülikoolis välja töötatud tehnoloogiat, mis võimaldab laevade kiiruse, asukoha ja kursi kindlaksmääramist ning laeva tüübi identifitseerimist laevalainete salvestuse alusel.

MTK liikmed osalevad mereteaduse spetsialistidena ja saadikutena Euroopa teaduste akadeemiade teadusnõukoja EASAC keskkonnapaneeelis, initsiatiivi Baltic Earth juhtkomitees (T. Soomere) ning Euroopa teaduse ühiskavandamise algatustes JPI Ookean, JPI Kliima ja JPI Vesi (Joint Programming Initiative; Oceans, Climate, Water) (K. Olli). Kõik need aspektid suurendavad Eesti mereteaduse nähtavust ning lasevad kaasa rääkida Läänemere piirkonda ja kogu maailma mõjutavate teaduspoliitiliste otsuste aluseks olevate soovitude formuleerimisel.

ARSTITEADUSE JA TERVISHOIU STRATEEGIA ALALINE KOMISJON

Moodustatud 2011

Esimees akadeemik Eero Vasar

Arstiteaduse ja tervishoiu alaline komisjon (ATSAK) on koostöös Tartu ülikooli meditsiinivaldkonnaga üritanud nõustada sotsiaalministeeriumi teadus-arendustegevuse ja innovatsiooni valdkonnas. Praegu puudub komisjonil väljund sotsiaalministeeriumi suunal ja nimetatud kohustusi täidab professor Toivo Maimetsa poolt juhitud teadusnõukoda. 2024. aastal planeerime taastada koostöö sotsiaalministeeriumiga.

EESTI TEADUSE TIPPKESKUSTE NÕUKOGU

Moodustatud 2012

Esimees akadeemik Andres Metspalu

Eelmise perioodi tippkeskused lõpetasid tegevuse 2023. aasta märtsis ja tavapäraselt tippkeskuste nõukogu koosolekut selle aasta jooksul ei toimunud. Põhiliselt koordineerisid tippkeskuste juhatajad omavahel tippkeskuste tegevust kajastava ETV saatesarja „TeadusEST“ ettevalmistamist ja tegemisi kokkuvõtva raamatu koostamist.

2023. aastal otsustati traditsiooniline tippkeskuste teaduskonverents asendada ETV teadussaadetega (saatesarja „TeadusEST“ teine hooaeg). Televisiooni vahendusel jõuavad teaduse tippkeskuste tegemised palju suurema vaatajaskonnani, kui üks kohapeal toimuv konverents iial pakkuda suudab. Saatesarja hanke korraldas ja osaliselt rahastas Eesti teadusagentuur (ETAg). Tippkeskuste vastutus oli tagada limiteeritud ekraaniaja optimaalne kasutus tippkeskuste teadustöö tutvustamiseks. Samuti oli vaja tippkeskuste ja ETAg-i koostöös läbi rääkida hanke ja rahastamise üksikasjad. Sarja esimene saade oli eetris 9. veebruaril 2023. Kõik saated on vaadatavad ERR-i veebis.²⁹

Teine suur teema oli teaduse tippkeskuste kogumiku avaldamine ETAg-i toel. Kogumiku tekstid koostas teadusajakirjanik Kaur Maran. 7. detsembril korraldasid Eesti teaduste akadeemia ja ETAg raamatu esitluse. Üritus oli toredaks kokkuvõtteks eelmise perioodi tippkeskuste tegevusele. Kas ja millisel kujul tippkeskuste nõukogu uuel perioodil oma tegevust jätkab, selgub 2024. aasta jooksul.

²⁹ <https://etv.err.ee/teadusest>

HARIDUSKOMISJON

Moodustatud 2022. aastal

Esimees akadeemik Jakob Kübarsepp

2023. aastal toimus kaks hariduskomisjoni koosolekut – 24. aprillil ja 16. oktoobril. Käsitleti praegu väga aktuaalseid haridusvaldkonna küsimusi: õpetajate järelkasv, üldhariduskooli uus õppekava ning koolide digiteerumine ja andmestumine.

Õpetajate järelkasv on komisjoni päevakorras olnud alates esimesest koosolekust 2022. aastal. 2023. aasta kevadisel kokkusaamisel kuulati ära haridus- ja teadusministeeriumi (HTM) nägemus ja plaanid selles küsimuses. Ministeeriumi vaatenurka esitles üldhariduse ja noortepoliitika asekanstler Liina Põld. Olulisemad teemad asekanstleri ettekandes ja hariduskomisjoni liikmete aruteludes olid:

- õpetajate ebaühtlane koormus. 42% Eesti õpetajatest töötab osakoormusega, eriti keerukas on olukord maapiirkondade väikestes koolides;
- hariduse rahastus ja õpetajate palk. Haridusse panustatud protsent sisemajanduse koguproduktist Eestis on üks kõrgemaid Euroopas, samas palkadesse see raha vajalikul määral ei jõua;
- järelkasvuprobleemide juurpõhjused. Parandamist vajab väga ebaühtlane juhtimiskvaliteet Eesti koolides ning õpetajaameti maine;
- järelkasvu kindlustamise kuus peamist tegevussuunda aastani 2026 on juhtimiskvaliteet, õpetajate esma- ja täiendõpe, karjääri- ja arenguvõimalused, alustavate õpetajate toetamine, õpetajate töö- ja palgakorraldus ning õpetajaameti atraktiivsus;
- õpetajate akadeemia käivitamine ja selle tegevussuunad;
- haridusvaldkonna meetmed ja rahastusallikad – haridusvaldkonna teadus- ja arendusprogramm, Euroopa sotsiaalfondi programm (2023–2029), Šveitsi-Eesti koostööprogramm (2024–2029).

Üldhariduskooli uue õppekava teema avasid kevadisel koosolekul komisjoni liige, Tartu Tamme gümnaasiumi direktor Ain Tõnisson, haridus- ja teadusministeeriumi nõunik Merlin Linde ning Tallinna ülikooli professor Aaro Toomela.

Ain Tõnisson tegi ülevaate üldhariduskoolide varasemate riiklike õppekavade (RÕK) arendustest alates 1990-ndatest ja arendustega seotud probleemidest. Kõikide seniste õppekavaarenduste peamine mure on õppekavade ülekoormamine. Seetõttu oleks vajalik perioodiliste kohenduste asemel pikka sihti silmas pidav ja püsiv eesmärkide ja ülesannete, peamiste hariduskorralduslike lahenduste ja selleks vajalike ressursside kokkulepe. Komisjon oli üksmeelel, et tänapäevane õpe on elukestev, noored ei pea kogu maailma teadmisi omandama 12 aastaga.

Uue RÕK-i arendamise protsessi kava aastateks 2021–2030 tutvustas Merlin Linde. Kuigi 2023. aasta septembrist rakenduvad viimased RÕK-i muudatused (n-õ kohendused), on HTM juba 2020. aastal käivitunud järgmise õppekavaarenduse protsessi. Uus RÕK-i kontseptsioon erineb senistest kardinaalselt. Seetõttu on protsess kavandatud pikaajalisena – uus õppekava peaks rakenduma aastal 2030. Protsessi teekaart näeb ette, et 2028. aastal peaks uus RÕK kui tervik (st koos üldosaga) liikuma HTM-i-välisele kooskõlastusringile. Uue RÕK-i arendamiseks on moodustatud töörühm, mille ülesandeks on eelkõige õppekava uue kontseptsiooni loomine. Kevadeks 2023 oli plaanis valmis saada kontseptsiooni lõppversioon ja uute õppekavade aluseks olevate oskuste klassifikatsiooni esmaversioon. Lisaks töörühmale on moodustatud ka RÕK-i arendamise juhtrühm. HTM on huvitatud koostööst uute õppekavade arendamisel akadeemia hariduskomisjoniga.

Uute õppekavade arendamise töörühma juht, Tallinna ülikooli kultuuri- ja neuropsühholoogia professor Aaro Toomela tutvustas õppekavaarenduse senist protsessi ja tulemusi nii hariduskomisjoni kevadisel kui ka sügisel koosolekul. 2023. aasta lõpuks läbitud etapid on RÕK-i arendamise kontseptsiooni loomine ja eluks vajalike üldiste toimetulekuoskuste klassifikatsiooni loomine. Ees seisavad ainekavade korrastamine (kooskõlas oskuste klassifikatsiooniga) ja RÕK-i rakendamise ettevalmistus. Uue RÕK-i üks olulisemaid lähtealuseid on tuginemine õppurite arengupsühholoogiale.

Oktoobrikuisel koosolekul räägiti üldhariduskoolide riikliku õppekava uuendamisest uuesti. Vahepealsetest arengutest tegi ülevaate Tallinna ülikooli professor Aaro Toomela. Osalesid ka Valdek Rohtma (HTM-i üldhariduspoliitika osakonna nõunik) ja Sten Kaptan (HTM-i haridusinnovatsiooni nõunik). Korduvalt kerkis küsimus, kuidas on planeeritud eri osapoolte kaasamine ja koostöö nendega – haridusteadlased, õpetajad, õpetajate koolitajad. Ministeeriumi esindajad kinnitasid, et kaasamisplaan on olemas, aga see ei ole veel väga detailne. Kokkuvõttes ootavad kõik komisjoni liikmed, et ministeerium neid võimalikult kiiresti ja sisuliselt protsessi kaasaks.

Koolide digiteerumise teemal tegid sügisel koosolekul tausta avavad ettekanded komisjoni liige, Tartu ülikooli haridustehnoloogia professor Margus Pedaste ning Tallinna ülikooli haridustehnoloogia professor Kairit Tammets.

Praegu väga aktuaalsele teemale oli fokuseeritud EduTechEurope konverents (Amsterdam, 12.–18. oktoober 2023). Konverentsil käsitletud teemasid tutvustas Margus Pedaste. Ta andis ka ülevaate Tartu ülikooli poolt HTM-i toel läbi viidud projektist Digiefekt, mille eesmärk oli teada saada, kuidas Eesti üldhariduskoolides praegu digitehnoloogiaid kasutatakse. Vaadeldi laiemalt nii digitehnoloogia mõju ainealastele õpitulemustele kui

ka üldpädevustele. Uuringu põhitulemuste kolm aspekti on järgmised: 1) digitehnoloogiate kasutus tundides; 2) strateegiad e-õpikute kasutamisel ning 3) tundide profiili ja e-õpikute kasutamise koosmõju õpitulemustele, arvestades teisi õpitulemusi mõjutavaid tegureid.

Professor Kairit Tammets andis ülevaate koolide digiteerumise ja andmestumise uuringutest Tallinna ülikoolis. Tallinna ülikooli uurimisrühma tegevuste aluseks on inimkeskne lähenemine haridustehnoloogiale ja õpianalüütikale ning see, et õpetajad peavad kindlasti olema kõigi arengute ja muutuste planeerimisse ja elluviimisesse kaasatud.

Koolide praegu kiirelt arenev digiteerumine on nii oluline, et hariduskomisjon otsustas jätkata sama teemaga 2024. aasta kevadel (29. aprillil) toimival koosolekul.

Hariduskomisjoni koosolekute protokollid on avaldatud akadeemia veebilehel.³⁰

KÜBERTURVALISUSE KOMISJON

Moodustatud 2022. aastal

Esimees akadeemik Dan Bogdanov

Küberturvalisuse komisjoni taaskäivitamine

15. detsembril 2022 andis akadeemia juhatus akadeemik Dan Bogdanovile ülesandeks taaskäivitada küberturvalisuse komisjon. Akadeemik Bogdanovi esitatud kontseptsiooni kohaselt hakkab komisjon uurima digitaalsete teenuste infoturvariskide analüüsi meetodikaid. Uurimisobjektid valitakse Eesti e-riigi teenuste seast (digitaalne identiteet, valimised, andmepõhised teenused). Komisjoni tööplaani annab komisjoni juht igal aastal akadeemia juhatusetele teada.

Esimese aasta fookusvaldkonnaks võeti valimiste (nii paberil kui internetis) turberiskide uurimine. Valimised on keerukas, paljude osapooltega protsess ning selle turvalisuse uuringud on toimunud pikka aega. Valdkonna teadlastega konsulteerides leiti, et saadaval on palju uut teadmust, mida võiksime Eestis kasutada. Komisjoni kutsutud teadlaste seas on ühine arusaam, et teaduste akadeemia saab lähematel aastatel aidata kaasa valimistega seotud analüüsidele ja võib-olla ka õigusloomele.

20. juunil 2023 kinnitas akadeemia juhatus uue küberturvalisuse komisjoni koosseisu. Komisjoni liikmeteks on kutsutud internetivalimiste valdkonda uurinud teadlased ning soovitud on katta nii tehnilisi kui ka ühiskondlikke valdkondi. Komisjoni on kutsutud ka avaliku sektori esindajad. Komisjoni koosseis on avaldatud akadeemia veebilehel. Komisjon kogunes esimest korda 14. augustil 2023. Sellest alates on kokku tulnud üks kord kuus Tallinnas või Tartus.

Augustis tutvustas komisjoni esimees esimese aasta tööplaani kavandit. Kuulati ära ministriumide esindajate

³⁰ <https://www.akadeemia.ee/akadeemia/noukogud-ja-komisjonid/hariduskomisjon/>

ülevaade valimiste seadusandluse ja tehnoloogia arengutest ja arutati valimiste tehnoloogilise ründepinna esmast kavandit.

Septembris esitles komisjoni esimees tööplaani kavandit, mille järgi loodaks avalik valimiste turvaanalüüs, mida saaks jooksvalt täiendada ja kasutada valimiste usaldusväärsuse alase arutelu tugevdamiseks. Komisjoni liikmed olid eelmise korra aruteludele tuginedes valmistanud ette mõnede näidisohtude analüüsid. Arutati ka oktoobris toimuva konverentsi päevakava.

Oktoobris korraldati regulaarse koosoleku asemel konverents „Usaldusest ja usaldusväärsusest“, kus esinesid nii komisjoni liikmed kui ka külalised Eestist ja välismaalt. Tutvustati Eesti valimiste usalduse kohta tehtud sotsiaalteaduslikke uuringuid ja arvutiteadusega usaldatavuse saavutamise võimalusi. Paneelaruteludes uuriti, kuidas saaks ühiskonna erinevaid osapooli valimiste usalduse aruteludes edukamalt kaasata. Teadlased Taanist, Tšehhist ja Poolast käsitlesid küberturvalisuse küpsust erinevates riikides. Konverentsi ettekanded ja arutelud salvestati.³¹

Novembris jätkus töö avalikustatava turvaanalüüsi loomise suunas. Räägiti läbi tööprotsesse, töökeskkondi ning vorminguid. Lepiti kokku, et esmane fookus võiks olla mobiilseadmetega hääletamise uurimisel. Eraldi kaaluti, kuidas saaks läbipaistvalt ja efektiivselt korraldada uute tehnoloogiate rakendamise arutelu valimiste kontekstis.

Detsembris sai teatavaks, et mobiilseadmetega hääletus on vabariigi valimiskomisjoni poolt planeeritud toimuma kõige varem 2025. aastal. Sellega seoses nägi komisjoni juht võimalust, kuidas komisjoni koostatav turvaanalüüs, mis valmiks 2024. aasta sügiseks, saaks toetada ühiskondlikku arutelu m-valimiste üle. Pandi paika turvaanalüüsi struktuur ning tehti esmane tööjaotus komisjoni liikmete vahel.

Kõikide koosolekute protokollid on avaldatud akadeemia veebilehel.³²

KESKKONNAKOMISJON

Esimees Urmas Kõljalg

Moodustatud 2023

Akadeemia juhatus otsusega 7. detsembrist 2023 moodustati fülogeneetika ja süstemaatika komisjoni ning looduskaitse komisjoni baasil 11-liikmeline keskkonnamisjon.³³ 2024. aasta mais toimub komisjoni tegevuse avasündmusena teaduste akadeemias konverents „Eesti looduse andmeruum“, kus esitletakse komisjoni edasisi tegevussuundi.

³¹ <https://www.akadeemia.ee/sundmused/konverents-usaldusest-ja-usaldatavusest/>

³² <https://www.akadeemia.ee/akadeemia/noukogud-ja-komisjonid/kuberturvalisuse-komisjon/>

³³ Juhatus otsusega 12. märtsist 2024 on komisjon 12-liikmeline.

RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ

TEADLASVAHETUS

Eesti teaduste akadeemia toetab koostöös partnerakadeemiatega teadlaste rahvusvahelist koostööd

Eesti teaduste akadeemia alustas bilateraalse teaduskoostöö toetamist juba enne Eesti taasiseseisvumist. Esimene koostööleping sõlmiti Poola teaduste akadeemiaga 1987. aastal. Koostöö on aastate jooksul toimunud nii individuaalsete teadusviisitide kui ka koostööprojektide vormis. Näiteks 2023. aastal käisid akadeemiatevaheliste lepingute raames Eestis seitsme riigi 43 väliseadlast, kes olid siin kokku 290 päeva. 30 Eesti teadlast käisid teadusviisidil üheksas riigis, viibides neis kokku 260 päeva.

2023. aastal lõppes 13 koostööprojekti. Neist seitsmel oli Eesti-poolne partner Tallinna tehnikaülikoolist. Ülejäänud projektides osalesid teadlased Tartu ülikoolist, Eesti maaülikoolist, teaduste akadeemia Underi ja Tuglase kirjanduskeskusest ning Eesti kirjandusmuuseumist. Välispartnerid olid Poolast, Bulgaariast ja Tšehhist.

Koostööprojektide keskseks tulemuseks olid uued kontaktid ja süvendatud koostöösuhted. Kümne projektis osalenud teadlase tagasiside on julgustav.

- Koostöö tulemusena omandati uusi teadmisi ja tehnoloogiad, tehti koos välitöid jm ning saadi partnerriigist sisendit oma teadustööle. Oluline oli oskusteabe ja analüüsimeetodite jagamine kolleegidega, andmekogumise ja -analüüsi võimaluste laienemine, aga ka teadustaristu ja andmebaaside vastastikune kasutus.
- Väga oluliseks peeti noorte teadlaste ja eriti doktorantide kaasamist kuni selleni, et ühistöö tulemusel valminud publikatsioonid on osa noorte doktoritöödest. Koostöö viis ka doktorantide ühise juhendamiseni.
- Koos korraldati konverentse ja seminare, peeti ettekandeid ning avaldati konverentsikogumikke.
- Kümne projekti käigus valmis üle 35 kõrgetasemelise publikatsiooni.
- Tekkisid uued ideed edasiseks teaduskoostööks, aga on ka juba käivitatud või peagi käivituvad koostööprojekte ning koos kirjutatud taotlusi.
- See, et koostööd toetasid teaduste akadeemiad, lisas ühistegevustele kaalu ning prestiiži.

Arvestades, et Eesti teaduste akadeemia välisvahetuse fondi aastaelarve on vaid 20 000 eurot, on tulemused päris muljetavaldavad. Võiks isegi öelda, et tegevus on olnud kuluefektiivne. Nende vahendite eest katab Eesti teaduste akadeemia külalisteadlaste vastuvõtukulud Eestis. Meie teadlaste samad kulud välismaal rahastab partnerakadeemia. Programmi tööd suunab fondi nõukogu.

2024. aasta algul käivitus 12 uut projekti, mille raames tehakse koostööd Slovakkia, Tšehhi, Poola ja Bulgaaria teadlastega. Jätkub viis koostööprojekti Ungariga. Alustavate projektide uurimisobjektid on väga erinevad – alates päikesepaneelidest ja ökosüsteemiteenuste hindamise meetoditest kuni seente, migratsiooni ja huumorini. Osalevad teadlased Tartu ja Tallinna ülikoolidest, Tallinna tehnikaülikoolist, Eesti maaülikoolist ja Eesti kirjandusmuuseumist. Fond toetab ka ühekordseid individuaalseid viisi Poola, Lätisse, Leedusse ja Sloveeniasse.

Nii lõppenud kui ka alustatavate projektide loetelu leiab akadeemia veebist.³⁴

RAHVUSVAHELISED ERIALALIIDUD

Akadeemia toetab Eesti teadlaskonna osalust rahvusvahelistes teaduslikes erialaliitudes (pidades prioriteetseks rahvusvahelise teadusnõukojaga ISC ühinenud erialaliite) ja rahvusvahelistes teadusorganisatsioonides, kattes haridus- ja teadusministeeriumi sihteraldistest organisatsioonide liikmemaksud. Eesti teadlasi esindavad neis valdkondlikud rahvuskomiteed ja teadusseltsid. Teaduste akadeemia veebilehelt leiab toetatavate erialaliitude loetelu.³⁵

³⁴ <https://www.akadeemia.ee/rahvusvaheline-koostoo/teaduskoostooprojektid/>

³⁵ <https://www.akadeemia.ee/koostoo/rahvusvahelised-organisatsioonid/rahvusvaheliste-organisatsioonide-est-kontaktorganid/>

TEADUSTE AKADEEMIA KIRJASTUS

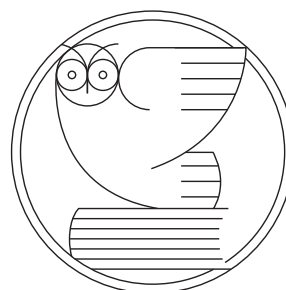
Asutatud 1994

Address: Kohtu 6, 10130 Tallinn

www.kirj.ee või www.eap.ee

Direktor: Piret Lukkanen, tel 512 3108

E-post: piret.lukkanen@eap.ee

Eesti teaduste akadeemia kirjastus (ETAK) jätkas 2023. aastal koostöös Eesti ülikoolidega seitsme rahvusvaheliselt eelretsenseeritava ja juhtivates rahvusvahelistes andmebaasides kajastatud teadusajakirja väljaandmist. Ajakirjadel on rahvusvahelised toimetuskolleegiumid. Eesti teadusinfosüsteemis ETIS on ajakirjad paigutatud kategooriasse 1.1. Kõik ajakirjad on avatud juurdepääsuga³⁶ (*open access*), neist kaks (*Acta Historica Tallinnensia* ja *Linguistica Uralica*) on nn teemantjuurdepääsuga ning ülejäänud viis ajakirja kuldjuurdepääsuga.

Kõik ilmunud teadusartiklid on leitavad kirjastuse Elsevier referaat- ja tsiteerimisandmebaasis SCOPUS, DOAJ (Directory of Open Access Journals) ja ICI (Index Copernicus International) Journals Master List andmebaasis. Clarivate Analyticsi andmebaas Web of Science kajastab kuue teadusajakirja artikleid:

- *Acta Historica Tallinnensia*
- *Estonian Journal of Archaeology*
- *Estonian Journal of Earth Sciences*

2023. aastal ilmusid ajakirjad järgmises mahus:

Nimetus (väljaandmise algusaasta)	Vihikute arv 2023. aastal	Kogumaht lehekülgedes	Ajakirja formaat
<i>Acta Historica Tallinnensia</i> (1997)	2	286	168 × 240
<i>Estonian Journal of Archaeology</i> (1997)	3	342	168 × 240
<i>Estonian Journal of Earth Sciences</i> (1952)	2	235	210 × 285
<i>Linguistica Uralica</i> (1965)	4	338	168 × 260
<i>Oil Shale</i> (1984)	4	362	168 × 255
<i>Proceedings of the Estonian Academy of Sciences</i> (1952)	4	432	210 × 285
<i>Trames</i> (1997)	4	438	168 × 240
Kokku	23	2433	

- *Oil Shale*
- *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*
- *Trames. A Journal of the Humanities and Social Sciences*

Infot kirjastuse publikatsioonide kohta levitavad veel järgmised tuntud rahvusvahelised elektroonilised portaalid: EBSCO, The Gale Group Inc., ProQuest LLC, Airiti Inc. ja CNKI Scholar Oversea Journals.

Andmebaasides ERIH Plus ja CEEOL on kajastatud ajakirjad *Estonian Journal of Archaeology*, *Linguistica Uralica* ja *Trames. A Journal of the Humanities and Social Sciences*. Lisaks neile on CEEOL andmebaasis indekseeritud ajakiri *Acta Historica Tallinnensia*.

2023. aastal ilmus seitsme ajakirja 23 numbrit, kokku 234 kirjutist, neist 6 eessõna, 127 teadusartiklit, 4 ülevaateartiklit, 28 lühiartiklit, 53 sisukokkuvõtet ja 16 teadaannet. Retsensioone, juubelijutte ja nekrolooge oli kokku 6. Traditsiooniliselt ilmusid artiklite elektroonilised versioonid enne paberajakirja ilmumist. Ajakirjade *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*,

³⁶ <https://etag.ee/tegevused/avatud-teadus/>

Estonian Journal of Earth Sciences ja Estonian Journal of Archaeology artiklite elektroonilised versioonid avaldati jooksvalt, vahetult pärast artikli lõplikku küljendamist.

Avaldatud tööde autoreid oli 1308, neist Eesti autoreid 167 ja välismaal töötavaid autoreid 1141. Enamik artikleid ilmus inglise keeles. Ajakirjas *Linguistica Uralica* ilmus ka kaks venekeelset ja üks saksakeelne artikkel. *Acta Historica Tallinnensia* artiklitest kolm ilmusid inglise keeles ja kuus eesti keeles.

Ilmus seitse teemanumbrit:

- *Acta Historica Tallinnensia*, 29(2) oli pühendatud Balti kliimaajaloole 18.–19. sajandil;
- *Estonian Journal of Earth Sciences*, 72(1) oli pühendatud 15.–26. juulil 2023 Tallinnas toimunud 14. rahvusvahelisele Ordoviitsiumi sümposiumile ning sisaldas konverentsiettekannete kokkuvõtteid;
- *Linguistica Uralica*, 59(2) sisaldas valitud artikleid uurimisprojekti „Diskursusepartiklite grammatika uurali keeltes“ töötoast Eesti uuringute tippkeskuse 12.–13. mail 2022 Tartus korraldatud konverentsil „Subjektiivsus ja intersubjektiivsus keeles ja kultuuris“;
- *Linguistica Uralica*, 59(4) koosnes mansi keele uurimustest Elena Skribniku 70. sünniaastapäeva auks;
- *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*, 72(3) oli pühendatud 10. novembril 2022 Tallinnas toimunud rahvusvahelisele interdistsiplinaarsele konverentsile „Empowerment of Public Health, Health Care and Wellbeing – Education, Research, and Practice“;
- *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*, 72(4) oli pühendatud akadeemik Jaak Järve 75. sünnipäevale. Artiklite autorid olid tema endised ja praegused õpilased;
- *Trames*, 27(3) teemanumber „The multifaceted relations between Europe and Japan – taking stock and building the future“ keskendus Euroopa ja Jaapani partnerlusele.

Ilmus ka üks erinumber:

- *Estonian Journal of Archaeology*, 27(3S) sisaldas Eesti teadusagentuuri granti PRG29 „Võõras vs. kohalik kesk- ja uusaja toitumisharjumustes Läänemere idaaladel: päritoluanalüüside kasutamine tarbimismuutuste jälgimisel“ tulemusi kokku võtvaid artikleid.

Täiemahulise sõjategevuse jätkumise tõttu Ukrainas ei avalda teaduste akadeemia ajakirjad Venemaa ja Valgevene teadusasutustes töötavate teadlaste artikleid. Erand tehti vaid ajakirja *Linguistica Uralica* puhul, pidades silmas vajadust Venemaa territooriumil tegutsevate soome-ugri vähemusrahvuste keeli uurivate teadlastel oma töid avaldada.

1. veebruaril sai kirjastusest Euroopa ülikoolide kirjastusi ühendava organisatsiooni AEUP³⁷ liige.

16.–17. mail toimus Tallinnas teaduste akadeemia majas AEUP kolmas konverents „Publishing in nervous times“. Kohapealse korralduse eest vastutas ETAK kirjastus. Piret Lukkanen tutvustas konverentsil akadeemia ja kirjastuse ajalugu, akadeemia ajakirju ning kirjastuse põhitegevusi ning tulevikuperspektiive. Konverentsi programmi ja esinejate kohta leiab rohkem infot AEUP veebist.³⁸

16. oktoobril esitleti ajakirja *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*, 72(3) teemanumbrit Tallinna tervishoiu kõrgkooli Tallinna õppehoones, kus Piret Lukkanen tegi ETA kirjastust tutvustava ettekande.

12. detsembril kinnitas akadeemia juhatus ajakirja *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* uuendatud toimetajate ja toimetuskolleegiumi koosseisu.

14. detsembril toimus akadeemia peegelsaalis Jaak Järve 75. juubelile pühendatud ajakirja *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* teemanumbri esitus.

19. detsembril toimus reaalajamajanduse ja digitaliseerimise meistriklassi pidulik lõpupäev. Programmis osalenud võistkonnad esitlesid ja kaitsesid meistriklassi käigus valminud lõputöid. ETAK kirjastuse kolmeliikmeline võistkond (Hedi Tõnso, Kaarle-Kullervo Klaus ja Piret Lukkanen) osales 2,5-kuulises EAS-i programmis, mis oli suunatud loomemajanduse ettevõtetele eesmärgiga tõsta äriprotsesside, teenuste, tootmis- ja tarneahelate efektiivsust digitaliseerimise ning reaalajamajanduse lahenduste kasutuselevõtu kaudu.

Täienes kirjastuse veeb:

- eestikeelsel kodulehel on kättesaadav kirjastust puudutav avalik dokumentatsioon ning info selle kohta, millistes võrgustikes ja konsortsiumides kirjastus osaleb;
- digiarhiivi lisandus üle 1300 varem ainult trüki-versioonis ilmunud artikli. Digiteeritud täistekste on võimalik veebis lugeda ja PDF-vormingus alla laadida. Kõikidele digiteeritud artiklitele on antud unikaalne digitaalne identifikaator ehk DOI (*digital object identifier*) number.

2023. aastal jätkas kirjastus väljaannete „Eesti teaduste akadeemia aastaraamat. Faktid ja arvud“, „Eesti teaduste akadeemia sõnas ja pildis“, „Estonian Academy of Sciences Yearbook“ ja „Eesti Vabariigi preemiad“ keeletoimetuse, küljenduse ja trükkimise korraldamist. Viimase teose puhul varustati teaduspreemia laureaatide artiklid ka DOI-numbritega. Kirjastus andis DOI-numbrid 2023. aastal ka Emakeele Seltsi aastaraamatu 68 (2022) artiklitele.

³⁷ www.aeup.eu

³⁸ <https://www.aeup.eu/conferences/2023-3rd-aeup-conference>

UNDERI JA TUGLASE KIRJANDUSKESKUS

Asutatud 1993. aastal (muuseumiosakond, endise nimetusega Friedebert Tuglase majamuuseum, asutatud 1971)

Töötajaid: 18, neist 15 teadustöötajat

Aadress: Kohtu 6, 10130 Tallinn

Muuseumiosakond: Väikese Illimari 12, 11623 Tallinn

Koduleht: utkk.ee

Direktor: Jaan Undusk, jaan@utkk.ee

Teadussekretär: Marin Jänes, 644 3147, marin@utkk.ee

Eesti teaduste akadeemia Underi ja Tuglase kirjanduskeskus (kirjanduskeskus) on teadus- ja arendusasutus, mille põhiülesanne on kogu eestikeelse ja varasemal ajal Eesti alal viljeldud mitmekeelse baltisaksa kirjakultuuri uurimine ning teoreetiline mudeldamine, et teha ajalooline Balti ja hilisem Eesti kirjaruum nähtavaks, huvipakkuvaks ning teiste seda tüüpi ruumidega võrreldavaks ka rahvusvahelises teaduspildis.

Kirjanduskeskuse olulisimad uurimisvaldkonnad on:

- eesti kirjandus ja kultuur 20. ja 21. sajandil, sh 20. sajandi alguse dekadents kui üleminek moodsale kultuurile;
- varasem eesti ja baltisaksa kirjasõna 13.–19. sajandil, Baltikumi saksa- ja ladinakeelse kultuuri osa moodsa eesti kultuuri kujunemisel;
- eesti kirjakultuuri identsusloome mehhanismid (iseteke, kultuuriülekanne ja põimumine);
- retoorilised ja diskursiivsed alusuuringud Euroopa ja Eesti kultuuri kirjeldamiseks;
- keskkonnahumanitaaria.

Kirjanduskeskus publitseerib oma teadustöö tulemusi ning eesti kultuuriloo allikmaterjale, korraldab konverentse, näitusi ja muid üritusi. Kirjanduskeskuse muuseumiosakond (muuseum) haldab akadeemikust kirjaniku Friedebert Tuglase pärandvara ja muid kogusid, sh Tuglaste raamatu- ja kunstikogu, Artur Adsoni ja Marie Underi raamatu- ja kunstikogu, Eesti kulturfondi Ameerika Ühendriikides kunstikogu ning Paul Reetsi raamatu- ja kunstikogu. Nimetatud kogud moodustavad kirjandust, kultuuri- ja mõttelugu, kunstiajalugu ja kriitikat ühendava kollektsiooni, mille haridus- ja teadusministeerium on oma teadusliku väärtuse tõttu hinnanud kuuluma Eesti humanitaarteaduslikku rahvuskollektsiooni.

TEADUSPROJEKTID

2023. aastal juhtis kirjanduskeskus kahte Eesti teadusagentuuri rahastatavat teadusprojekti ja osales ühes Euroopa Liidu raamprogrammi Horisont 2020 teadusprojekti.

Teadusprojekt „Tsiliseeritud rahvuse teke: dekadents kui üleminek 1905–1940“ (PRG1667).³⁹ Mirjam Hinrikuse juhitud rahvusvaheline teadlaste rühm süveneb Balti- ja Põhjamaades 20. sajandi alguses viljeldud dekadentlikku kirjandusse, kujutavasse kunsti, mõttelukku ja muusikasse võrdluses Lääne-Euroopa dekadentliku kultuuriga. Projekt keskendub dekadentsi põimumistele ühelt poolt naturalismi (bioloogiline ja sotsiaalne determinism, pärilikkus ja degeneratsioon) ning teisalt rahvuse ja tõu (rassi) ajas teisenevate kujutelmadega. Dekadentsi on sageli kirjeldatud kosmopoliitilise ja globaalsena, rahvuslust tajutud aga kohaliku ja keelepõhisena. Projektiga tahetakse näidata, et dekadentsi ja rahvusluse vahelised suhted on keerukamad ning et Balti- ja Põhjamaade kultuuris kerkis dekadents esile just koos rahvusluse uute versioonidega, vastanduses nõnda konservatiivsele rahvuslusele.

Teadusprojekt „Kokkupuuted, üleminek, muutus: nobilitas haereditaria ac litteraria varauusaegse kirjanduse väljakujunemisel Poola ja Rootsi Liivimaal“ (PRG1926).⁴⁰ Kristi Viidingu juhitud projekt teadvustab lünka Eesti- ja Liivimaa aadlikirjanduse algussajandite (16.–17. sajand) uurimisel ning täidab selle erapooletute, teaduslike ja interdistsiplinaarsete juhtumiuuringute, võtmetekstide allikakriitiliste, kommenteeritud väljaannete ja esinduslikul bibliograafial põhineva käsiraamatuga. Projekt lisab uusi jooni senisesse baltisaksa kirjanduse

³⁹ <https://dekadents.utkk.ee/>

⁴⁰ <https://nobilitas.utkk.ee/>

käsitluse ning põhineb hüpoteesil, et Eesti- ja Liivimaa ei kujunenud kirjutav aadel mitte kiire majandusliku, poliitilise ja õigusliku olukorra paranemisega 18. sajandi lõpul Vene impeeriumi ajal ja valgustusliikumise toel, vaid juba varauusaja sotsiokultuuriliste ja hariduselu muutuste tõttu.

Teadusprojekt „Harrastusteaduse roll keskkonnasõbraliku kodanikuaktivismi toetamises: aialinnuvaatluse võimalusi rohelise mõtteviisi juurutamisel“ (Horisont 2020 grant nr 872557).⁴¹ Stavangeri ülikooli juhitud keskkonnahumanitaaria projektis on partneriteks teadusasutused Eestist (projektijuht Elle-Mari Talivee), Rootsist, Hollandist, Rumeeniast, Hispaaniast ja Küprosel. Kombineeritakse keskkonnaprobleemide lahendusi otsides teooriaid ja meetodeid eri teadusvaldkondadest ja distsipliinidest ning uuritakse, kuidas kodanikuteaduse tegemine mõjutab inimeste keskkonnateadlikkust. Projekti liikmeskond töötab välja mitmekeelse haridusprogrammi, mida rakendada partnerriikide koolides ja avalikel üritustel selleks, et populariseerida osalemist lindudega seotud harrastusteaduse tegevustes viisil, mis ühtlasi propageerib tegutsemist keskkonnateadliku ühiskonna liikmena.

PUBLIKATSIOONID

Kirjanduskeskuse töötajatelt ilmus 2023. aastal kaks raamatut ja 23 teadusartiklit.

Raamatusarjas „Baltische literarische Kultur“ („Balti kirjakuultuur“), mida kirjanduskeskus annab välja koostöös kirjastusega LIT-Verlag, ilmus kaks raamatut:

- raamatusarja algataja Martin Klökeri koostatud ja toimetatud artiklikogumiku „Literarischer Wandel in der Geschichte der baltischen Literaturen“ („Kirjanduslikud muutused Balti kirjanduste ajaloos“) üheksas kaastöös antakse valikuline ülevaade siinse regiooni eesti-, läti-, saksa- ja ladinakeelse kirjandusloo tihedalt läbipõimunud ja keerulistest muutuste protsessidest;
- Kristi Viidingu, Hesi Siimets-Grossi, Thomas Hoffmanni koostöös Martin Klökeriga koostatud ja toimetatud artiklikogumikus „Briefe, Recht und Gericht im polnischen Livland am Beispiel von David Hilchen. Letters, Law and Court in Polish Livonia. The Case of David Hilchen“ („Kirjad, õigus ja kohus Poola Liivimaal David Hilcheni näitel“) visandavad Eesti, Saksa ja Poola õigus- ja kirjandusajaloolased esmakordselt pildi Liivimaa juristi ja humanisti David Hilcheni (1561–1610) mahuka ladinakeelse kirjavahetuse aastaist 1577–1610 rollist ja sisust, aga ka kirjade suhtest kohtuprotsesside, -toimikute ja ajastu õigusallikatega.

Artiklikogumikke esitleti 20. aprillil Eesti teaduste akadeemia saalis.

Kirjanduskeskuse töötajad avaldasid aasta jooksul 12 eestikeelset ja 11 võõrkeelset teadusartiklit. Rahvusvahelistes väljaannetes andsid tooni Baltikumi varasema saksa- ja ladinakeelse ning 19. sajandi eesti kultuuri käsitlused: ilmusid Kristi Viidingu artiklid Joachim Rachelist (ajakirjas Journal of Baltic Studies) ja Justus Lipsiusest (ajakirjas Humanistica Lovaniensia) ning Aira Vösa artiklid vennastekoguduse muusikast (raamatusarjas „Arbeiten zur Geschichte des Pietismus“) ja Jacob Böhme mõjust estofiilsele mõttele (kogumikus „Jacob Böhme in Three Worlds“). Ajakirja Keel ja Kirjandus mahukas erinumbris „Nõukogude aja kirjandus- ja kultuurielu“ vaatles Jaan Undusk stalinismiaja keeleideoloogiat kui keskkondlikku vastasseisu pärilikkust rõhutavale geneetilisele mõtlemisele ja Elle-Mari Talivee Eesti põlevkivitööstuse kuvandit stalinistlikus ajakirjanduses. Dekadentliku feminismi kirjanduspraktikat uuris Merlin Kirikal (Keel ja Kirjandus), dekadentsimõistet Friedrich Nietzsche filosoofias aga Leo Luks (ajakiri Tuna). Karl Ristikivi luuletuste esmakordsele koondkogule „Inimese teekond ja muu luule“, mille koostas Janika Kronberg, kirjutas saatesõna Jaan Undusk.

Kõik kirjanduskeskuse töötajate teaduspublikatsioonid on leitavad Eesti teadusinfosüsteemist. Raamatuarvustusi, ilukirjanduslike teoste tõlkeid, populaarteaduslikke artikleid ja muid kirjutisi avaldati 18.

ÜRITUSED

Valik kirjanduskeskuse korraldatud teadusüritusi

- 20. aprillil avas Martin Klöker avaliku loenguga „Adel und Literatur im frühneuzeitlichen Baltikum. Fakten – Fiktionen – Analysen“ („Aadel ja kirjandus varauusaegses Baltikumis. Faktid – fiktsioonid – analüüsid“) Eesti teaduste akadeemia saalis kirjanduskeskuse teadusprojekti „Kokkupuuted, üleminek, muutus: *nobilitas haereditaria ac litteraria* varauusaegse kirjanduse väljakujunemisel Poola ja Rootsi Liivimaal“.
- 4.–6. mail toimus kirjanduskeskuse, Eesti kunstiakadeemia ja Tallinna ülikooli konverents „Dekadents eesti kultuuris: tõlge ja tõlgendus“. Konverents tõi kokku poolsada mitme humanitaarvaldkonna uurijat ja praktikut ning paarsada kuulajat, kes analüüsisid dekadentsi muutlikke ja kohati vastuolulisi tähendusi eri kunstiliikides ja ajajärkudel.
- 15. juunil pidas kirjanduskeskus koostöös Tartu ülikooli semiootika osakonnaga aiaseminari „Enam kui inim“, mis keskendus kirjandusele ja kunstile mitmeliigilises maailmas.

⁴¹ <https://www.utkk.ee/keskkondlus>

- 21.–22. septembril pidasid kirjanduskeskus ja Tšehhi teaduste akadeemia filosoofia instituut konverentsi „Kriiside kujutamine varauusaja kirjanduses“, mis tõi Tallinnasse kokku kümne riigi varauusaja ja kirjanduse uurijad. Konverents oli osa kirjanduskeskuse ja Tšehhi teaduste akadeemia filosoofia instituudi võrdlev-kirjandusloolisest uurimisprojektist „Literary Representations of Early Modern Crisis in Central and North Eastern Europe“ („Kesk- ja Kirde-Euroopa varauusaegse kriisi kirjanduslikud kajastused“).
- 23. oktoobril pidasid kirjanduskeskus ja Eesti lastekirjanduse keskus 11. korda lastekirjanduse seminari, mille teemaks oli seekord „Raamatukogu toob kokku“. Osaleda sai nii lastekirjanduse keskkuses kui ka ülekande vahendusel, kokku oli ligi 400 vaatajat.

Kokku korraldas kirjanduskeskus aasta jooksul 15 konverentsi ja avalikku teadusseminari. Kirjanduskeskuse töötajad esitlesid oma teadustöö tulemusi ka arvukatel teistel Eesti-sisestel ja rahvusvahelistel konverentsidel ja seminaridel.

Valik kirjanduskeskuse korraldatud teadust ja kirjandust populariseerivaid üritusi

- 30. jaanuaril tähistati esmakordselt eesti kirjanduse päeva, mille raames toimusid kirjanduskeskuse muuseumis ekskursioon „Meie Elo“ ning miniloengud „Mis asi on dekadents? Kõige ägedam kirjandusvorm noorgootidele ja parimad tsitaadid lõpukirjandisse“ ja „Friedebert Tuglas ja Euroopa raudtee“.
- 27. märtsil tähistati kirjanduskeskuse muuseumis Marie Underi sünniaastapäeva helilooja ja muusikateadlase Alo Põldmäe ettekandega oma teekonnast Underi luule juurde ja muusikaliste vahepaladega.
- 5. mail vestlesid Eero Epneri juhatamisel filmitegijad Marianne Kõrver, Rainer Sarnet ja Juhan Ulfsak dekadentsist kui kunstimeetodist ja elutundelisest hoiakust ning 6. mail kõnelesid Leo Luksi juhatamisel Jaan Undusk, Andres Luure, Jaanus Sooväli, Ahto Lobjakas, Henri Otsing, Egle Erik ja Märt Põder Nietzsche filosoofia eestindamisest. Vestlusringid olid osa konverentsi „Dekadents eesti kultuuris: tõlge ja tõlgendus“ kultuuriprogrammist.
- 20. mail võttis kirjanduskeskus taas osa muuseumiööst, mille seekordne teema „Öös on liikumist“ kutsus külastajaid muuseumisse kirjanikest ja spordist rääkima ning trenni tegema.

Peale nimetatute osalesid kirjanduskeskuse töötajad veel paljudel laiemale avalikkusele suunatud üritustel ning kirjandusteemalistes vestlusringides ja raadiosaadetes. Tuglase sünniaastapäeval kuulutas kirjanduskeskus koostöös Eesti kirjanike liiduga 52. korda välja Tuglase novelliauhinna võitjad. Žürii, kus kirjanduskeskust esindas Leo Luks, valis laureaatideks Meelis Friedenthali novelliga „Abracadabra“ ja Katrin Tegova novelliga „Teraslind“.

ARENDUSTEGEVUSED

Kirjanduskeskuse muuseumis keskenduti 2023. aastal jätkuvalt kirjanduskeskuse teaduskogu kättesaadavuse parandamisele ja säilikute digiteerimisele. Aasta esimeses pooles jätkus Tuglase arhiivraamatukogu säilikute kaante, pühenduste ja autorimärkuste digiteerimine – muuseumide infosüsteemi MuIS digihoidlasse lisati 350 digiteeritud arhiivraamatukogu säiliku tagatiskoopiat. Aasta teises pooles digiteeriti 256 negatiivi ning projekti „Suure uurijatepoolse kasutatavusega esemed“ raames digiteeriti veel lisaks 44 tekstiili. Kokku lisati andmebaasidesse aasta jooksul 700 museaali pikaajaliseks säilitamiseks sobilikku digikujutist. MuIS-is lõpetati I etapi kirjeldused 2000 säilikul. Praeguseks on MuIS-is kättesaadav info 19 107 raamatu, 9925 foto, 3993 postkaardi, 2223 negatiivi, 2224 kunstiteose, 515 eseme, 360 helifaili, 32 lõigendimapi, 379 arhiivkogusse kuuluva kirjavahetuse, 159 dokumendi, 109 väikestrukture ja 89 käsikirja kohta. Pildiga digikujutis on 17 378 säilikul, sealhulgas täielikult fotopostkaardikogul, kirjavahetusel ja käsikirjadel.

Lisaks MuIS-ile on kirjanduskeskuse kogusse kuuluvad digiteeritud ja kirjeldatud säilikud osaliselt kättesaadavad Eesti E-varamu portaalis, digitaalraamatukogus ETERA, Eesti fotopärandi portaalis Ajapaik ja Euroopa digitaalse kultuuripärandi portaalis Europeana, samuti on kõik säilikud peegeldatud kirjanduskeskuse kodulehele. Digitaalsete lahenduste pakkumine säilikutega tutvumiseks ja teadustöös kasutamiseks oli 2023. aastal eriti oluline, sest suvel alustati muuseumihoone renoveerimist eesmärgiga parandada hoone energiatõhusust. Enne hoone renoveerimiseks sulgemist valmis muuseumist virtuaaltuur,⁴² et pakkuda huvilistele võimalust külastada muuseumi remondi ajal, aga ka hiljem vaadata, milline oli muuseum enne renoveerimist.

KOOSTÖÖ

Aitamaks kaasa tiptasemel teadus- ja arendustöö spetsialistide järelkasvule lõi haridus- ja teadusministeerium 2022. aasta sügisel aluse doktoriõppeks avalik-õiguslikes ja riigi hallatavates teadus- ja arendusasutustes. 2023. aastal alustas kirjanduskeskuses koostöös Tallinna ülikooliga ja Tartu ülikooliga kaks nooremteadur-doktoranti.

⁴² <https://envirocitizen.utkk.ee/vr/>

Koostöös Eesti kunstiakadeemiaga loodi loengukursus „Dekadents kui kriis ja kohanemine: dekadentliku kunsti dialoogid ajaloolises kultuuriruumis“ ning koostöös Helsingi ülikooliga kursus „Dekadentsi Suomen ja Viron kirjallisuudessa“ („Dekadents soome ja eesti kirjanduses“). Lisaks pidasid kirjanduskeskuse töötajad loenguid ja seminare Tallinna ülikoolis, Eesti muusika- ja teatriakadeemias, Bonni ülikoolis ning Tšehhi teaduste akadeemia filosoofia instituudis. Kirjanduskeskus oli praktikabaas Tallinna ülikoolile ja Tartu ülikoolile ning kirjanduskeskuse töötajad juhendasid üliõpilasi ja doktorante.

Kirjanduskeskuse töötajad osalevad Tallinna ülikooli akadeemilise raamatukogu ja Eesti rahvusraamatukogu teadusnõukogu ning Eesti muusika- ja teatriakadeemia doktorinõukogu (Jaan Undusk), ühingu Baltische Historische Kommission juhatase (Martin Klöcker), Eesti ornitoloogiaühingu nõukogu (Elle-Mari Talivee), Tallinna ülikooli senati (Ulrike Plath), Eesti teadusagentuuri hindamiskomisjoni (Kristi Viiding) ja veel paljude teiste organisatsioonide töös. Jaan Undusk on Jaan Krossi kirjandusauhinna žürii ning Elle-Mari Talivee Eesti-Läti keeleauhinna žürii liige ja kuulub Eesti linnunimetuste komisjoni ja ihtüoloogilise terminoloogia komisjoni koosseisu. Kristi Viiding juhib jätkuvalt rahvusvahelise uusladina uuringute assotsiatsiooni IANLS-i tööd selle peasekretärina. Kirjanduskeskuse töötajad osalevad lisaks eelnimetatutele mitme organisatsiooni ja žürii töös. Liikmeiks ollakse veel arvukate teadusväljaannete kolleegiumeis ja osaletakse ajakirjade kaastööde eelretsenseerimises.

Kirjanduskeskuse muuseum kuulub Eesti kirjainike muuseumide ühingusse ja on liitunud 2023. aastal algatatud muuseumikaardi ettevõtmisega, millega saab külastada enam kui sadat Eesti muuseumi.

TUNNUSTUS

2023. aasta alguses valis Eesti kultuurkapitali kirjanduse sihtkapital aastaauhindade laureaadid 2022. aasta loomingu eest kümnes kategoorias ja lausa kolmes kategoorias pälvisid auhinna kirjanduskeskuse teadlased. Kristi Viiding pälvis preemia mõttekirjanduse tõlke kategoorias Justus Lipsiuse teose „Laimamisest. Meelekindlusest“ ladina keelest eesti keelde tõlkimise eest, Mirjam Hinrikus pälvis auhinna artikli kategoorias artikliga „Autentsuse probleemid: tõu(sik)rahvuslus, sünteesid ja „Felix Ormusson““, mis ilmus kirjanduskeskuse väljaandes „Mäng ja melanhoolia: Friedebert Tuglase romaan „Felix Ormusson““, ning Jaan Undusk näitekirjanduse kategoorias näidendi „Suur Siberimaa“ eest.

Kristi Viiding pälvis Eesti-Poola teadussuhete arendamise eest Poola Vabariigi suursaadikult Maria Żaboo, millega tunnustatakse väljapaistvaid Eesti naisi, kes on pühendunud Eesti ja Poola suhete arendamisele ning tutvustavad Maria Kruszevska-Laidoneri eeskujul Poola kultuuri ja ajaloo pärandit Eestis.

Eesti teadusagentuur nomineeris 13 Eesti teadlast naissoost tippteadlaste portaali AcademiaNet. Nomineerituist kaks olid kirjanduskeskuse teadlased Elle-Mari Talivee ja Kristi Viiding, kes lisandusid juba varem portaali liikmeiks valitud kirjanduskeskuse teadlastele Mirjam Hinrikusele ja Ulrike Plathile.

AKADEEMIAGA ASSOTSIEERUNUD ASUTUSTE TEGEVUS

Alates 1997. aastast võivad Eesti teaduste akadeemia seas kohaselt akadeemiaga assotsieeruda selle struktuuri mittekuuluvad teadus-, arendus- ja kultuuriasutused ning teadusseltsid, kelle tegevus ja eesmärgid on kooskõlas akadeemia tegevuse ja eesmärkidega. Assotsieerumine toimub kahepoolsete lepingute alusel, milles sätestatakse assotsieerumise eesmärgid, mõlema asutuse vastastikused ülesanded ja kohustused. 2023. aasta lõpu seisuga on akadeemiaga assotsieerunud 7 asutust ja 24 seltsi ning muud ühendust.

EESTI KEELE INSTITUUT

Eesti keele instituut (EKI) on haridus- ja teadusministeeriumi hallatav riigi teadus- ja arendusasutus, mis uurib tänapäeva eesti keelt ja selle ajalugu, eesti keele murdeid ja soome-ugri sugulaskeeli ning arendab keeletehnoloogilisi lahendusi. EKI viib läbi alus- ja rakendusuuringuid, millele toetuvad mitmed riiklikud ülesanded, mis on EKI kanda: rahvuskultuurile oluliste eesti keele sõnaraamatute koostamine, avalik tasuta keelenõuanne (sh nime- ja termininõuanne), üleriigilise terminite koordineerimine, teenused erivajadustega inimestele (sh kõnetehnoloogia, viipekeele sõnastik), e-teenused keeleõppijatele (eri keeletasemetele mõeldud õppesõnaraamatud), samuti hoiab ja arendab instituut keelearhiive.

Keeleajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakonnas avaldati 2023. aastal mitmeid olulisi teoseid, mis käsitlevad eesti keele ajalugu, murdeid ja sugulaskeeli. Nende seas paistab silma raamat „See kuningas sest auvust, põrgukonn ja armutaim. Eesti keelemõte 1632–1732“, mis uurib eesti kirjakeele kujunemislugu. Lisaks loodi kaks andmebaasi vanade kirikulaulude ja rahvalaulude kohta, mis on nüüd kättesaadavad EKI veebilehel.⁴³ Osakond korraldas rahvusvahelise soome-ugri keelte ja murrete sügissümposiumi,⁴⁴ kus keskenduti erinevatele keele-

teaduslikele teemadele. Keeleajaloo populariseerimiseks ilmus Eesti Päevalehes artiklisari „Mälupank“.

Tänapäeva eesti keele osakonnas jätkati eesti keele sõnaraamatute koostamise ja terminibaaside toimetamisega. Vastava informatsiooni leiab keeleportaalist Sõnaveeb,⁴⁵ mis sisaldab EKI ühendsõnastikku ja üle 120 oskussõnastiku, kokku rohkem kui 300 000 eesti sõna ja terminit. Valmis uus eesti keele ühendkorpus 2023, mille maht on 3,8 miljardit sõnet ja mis hõlmab veebitekste, ajamärgistatud allkorpuseid, Vikipeedia tekste, eesti keele koondkorpus ja tasakaalus korpus, samuti akadeemilisi tekste ja ilukirjandust. Teadustegevuses on märkimisväärseks sündmuseks dr Jelena Kallase juhitud projekt „Uue aja sõnastik: grammatika ja keelepädevuse kirjeldamine integreeritud multifunktsionaalses leksikograafilises ressursis“ (PRG1978), mis vältab 2023–2027.⁴⁶

Kõneuurimise ja -sünteesi valdkonnas jõudis lõpule Eesti teadusagentuuri (ETAg) arendusgrant „Spontaanses stiilis kõnesüntees“, mille tulemusena valmis neli spontaanses stiili sünteesihäält – kaks naishäält ja kaks meeshäält. Samuti lõpetati avaliku sektori tõlkekeskkonna Tõlkevõrk esimese etapi arendustööd. Alates 2023. aastast täidab EKI keeletehnoloogia valdkonnas rahastaja rolli, valmistades ette Eesti keeletehnoloogia programmile 2018–2027 avatud temaatilisi taotlusvoore. EKI nõustas asutusi erinevate keeletehnoloogiate kasutuselevõtul ja kvaliteedi hindamisel ning osales avaliku sektori innovatsioonivõimekuse tõstmise projektides.

Alates 2023. aastast on EKI programmi „Eesti keele õpe ja keeleõppe arendamine“ peamine elluviija. Programmi raames koordineeritakse haridustöötajate eesti keele õpet, tõstetakse keeleõppe kompetentsust, toetatakse õppevara loomist, sealhulgas keeletehnoloogiliste vahendite integreerimist keeleõppevahenditesse, ning aidatakse kaasa keelevaldkonna alus- ja rakendusuuringutele.

2023. aastal avaldasid EKI töötajad kokku 177 publikatsiooni, sh 22 eelretsenseeritavat teadusartiklit, millest

⁴³ <https://www.eki.ee/kirikulaulud/>

⁴⁴ <https://portaal.eki.ee/koik-syndmused/details/583-soome-ugri-keeleteaduse-seminar.html>

⁴⁵ <https://sonaveeb.ee/>

⁴⁶ <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/66a57ac4-e0c6-40cd-b9df-148048ce9f95>

20 vastavad ETIS-e klassifikaatorile 1.1, kolm teaduslikku monograafiat, kolm peatükki rahvusvaheliselt hinnatud kirjastustes välja antud kogumikes, 21 EKI tegevuse spetsiifilist väljaannet (sõnastike versioonid, andmebaasid, keeleressursid).

EKI missioon ja teadustöö on ühiskonnas laia kõlapinnaga, mida iseloomustavad peaaesjalikult 45 populaarteaduslikku artiklit, valdavalt laiatarbe-meedias (ETIS-e 6.3) ning 56 eri formaadis väljaannet või publikatsiooni, mis varieeruvad raadiosaadetest kõikvõimaliku muu keeleteaduse populariseerimiseni (ETIS-e 6.7). Jätkub edukas meediakoostöö: „Keeleminutid“ rahvusringhäälingus, „Mälupank. Keelemälu“ ja „EKI keelehääling“ Eesti Päevalehes.

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM

Eesti kirjandusmuuseum (KirMus) jaotab oma sisutegevuse nelja osakonda: arhiivraamatukogu, Eesti rahvaluule arhiiv, Eesti kultuurilooline arhiiv ja folkloristika osakond. 1. märtsini oli KirMus Euroopa regionaalarengu fondi rahastusel 2015–2023 töötanud Eesti-uuringute tippkeskuse juhtivpartner, asutuse teadlased olid tippkeskuse töörühmade, samuti rahvusvaheliste koostööprojektide ja töörühmade juhid ja esindajad.

Jätkus teadustöö eesti ja teiste rahvaste keele, folkloori ning kultuuri alal. Eesti rahvaluule arhiivi (ERA) teadusprojekti „Folkloor ja selle individuaalsed, kogukondlikud ja institutsionaalsed edasiandmise mehhanismid“⁴⁷ (Mari Sarv) uurimisfookuses olid arhiiviainese kogumist, korraldamist ja taaslevitamist mõjutavad tegurid. Uurimistöö näitas, et vältimatu selektiivsus, kogujate ja pärimusteadjate isiklikud eelistused, väärtushinnangud, ideoloogiline ja ühiskondlik kontekst, tehnoloogilised võimalused, rahastusolud ja kehtivad teadusparadigmad on pärimusliku teabe institutsionaalse edasikandmise protsessides mõjutanud oluliselt meie kuvandit eesti omakultuurist ja selle põhitunnustest.

Regilaulu uuriti projekti „Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid“⁴⁸ (PRG1288, Mari Sarv) raames, arvutusliku uurimise alal on tihe koostöö soome teadlastega. Regilaulu-uurimises keskenduti laulude tüpologiseerimise ja tüübisisese varieeruvuse analüüsi arvutuslike meetodite arendamisele läänemeresoome regilauludes, samuti regilaulu varieeruva keele ja väljenduslaadi uurimisele. Viiside uurimisel rakendati eksperimentaalselt korpusanalüüsi meetodeid eri tüüpi

ainesel. Korpusuuringutesse olid kaasatud kaks ukraina teadlast. Analüüsiti pärimusliku laulu elujõudu ja kasutust eri ajaperioodide kultuuripildis.

Folkloristika osakonna projekti „Folkloori usundilised ja narratiivsed aspektid“ (Mare Kõiva) fookuses olid ühiskonnas aktuaalsed probleemid folkloori ja rahvausundi liikides, kesksed ühisteemad olid vernakulaarsed keskkonnasuhted, noortekultuur, reaktsioonid kriisidele. Analüüsiti: a) kognitiivse dissonantsi ületamist konflikti- ja kriisiolukordades, toimetulekuviise, tasakaalustamisvõtteid ja seletusmudeleid, huumori rolli kriisiolukorras; selgitati välja üldistuse ja kriisikoldele läheduse astmed, kangelaste ja antikangelaste loomismehhanismid; b) kuuluvustunnet ja väärtusi, c) subjektiivsust ja intersubjektiivsust, d) paradigmade muutust põlvkondade vahel; multilokaalseid elamisviise.

Teadusprojekti „Huumori reaktsioonid tänapäeva poliitilistele ja religioossetele kriisidele“ (Liisi Laineste) kirjeldati ja analüüsiti huumori ja kriisi kokkupuutepunkte veebivaatluse, andmebaaside ja intervjuude abil, keskendudes humoorikatele reaktsioonidele poliitilistes ja religioossetes kriisides. Juulis alustas Eesti teadusagentuuri tagasisipõrduva teadlase toetusmeetme raames vanemteadur Raivo Kalle kaheaastase projektiga „Kuidas skaleerida mitteskaleeritav: integreeritud lähenemine looduskaitsebioloogiale etnobioloogia kaudu“. Eesti kultuuriloolise arhiivi teadusprojekt „Kultuurilugu ja arhiiv: allikad, probleemid, vaatenurgad“ (Eve Annuk) tõi esile üksikisiku ja ühiskonna keerukad suhted erinevatel ajaloolistel perioodidel Eesti ja eesti diasporaa kontekstis. Egodokumendid, nagu kirjad, näitasid vaimse vastupanu ning vaimse tasakaalu säilitamise võimalusi kriisiaegadel, unustatud naisautorite uurimine tõi esile eesti kultuuri soolisustatud mõttemustrid ning nõukogude kultuuripoliitika toimimise mehhanisme avas ENSV kirjanike liidu kirjanduskonsultantide uurimine.

Aktiivselt panustati järelkasvu. Poolas viibis järel doktorantuuris Anastasiya Fiadotava ja Soome suundus aastaks Nikolai Anisimov. Tänu riiklikule teadmussiirde doktorantuuri meetmele alustas kirjandusmuuseumis perspektiivikate ja oluliste uurimisteemadega kaks doktorant-nooremteadurit (mais Andrus Tins „Tehnoloogiafolkloori dünaamikad Eestis 20. sajandi algusest nüüdisajani“, septembris Marilyn Mägi „Peresuhted Eesti elulugudes“). Teadlasmobiilsuse toetamise meetme Mobilias 3.0 järel doktorantuuri meetme raames alustas detsembris teadur Olha Petrovych eesti ja ukraina rahvalaulude korpuspõhise analüüsiga.

Kirjandusmuuseumi teaduskirjastuses ilmus 15 trükist, 15 e-väljaannet ja 8 koostööväljaannet. Ilmus neli kõrgetasemelist (kategooria 1.1) teadusajakirja numbrit: Folklore: Electronic Journal of Folklore 88–91, kolm ajakirja Mäetagused numbrit 85–87; koostöös Tartu ülikooliga

⁴⁷ <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/121977a5-ae9e-400a-8f12-18834b0f7be6>

⁴⁸ <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/1c4c5635-f616-4341-8d6f-b06cd2a9e899>

Methis. *Studia humaniora Estonica* 31/32, koostöös Tartu ülikooli ja Eesti rahva muuseumiga *Journal of Ethnology and Folkloristics* 17(1–2) ja koostöös Bulgaaria teaduste akadeemia etnoloogia ja folkloori instituudi ning etnograafiamuuseumi (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, IEFSEM), LIH-i (Lithuanian Institute of History, Leedu ajaloo instituut), IPS LU (Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Läti ülikooli filosoofia ja sotsioloogia instituut) ja AABS-iga (Association for the Advancement of Baltic Studies, Balti uuringute edendamise ühing) *Yearbook of Balkan and Baltic Studies* 6.

Valmisid eesti jt rahvaste ainekku haaravad kompendiumid, nt Reeli Reinausi koostatud kihelkonnaväljaanne „Keerdu kadakas ja kadunud haned. Hageri kohapärimus“, Mare Kõiva „Eesti muistendid II. Eesti vetehaldjad. I“, Mari-Ann Rummeli koostatud Rudolf Põldmäe „Rahvaluulekoguja reisiramat“, koostöös eesti keele sihtasutuse ja emakeele seltsiga Asta Õimu „Eesti keele teetähised“ ja Anu Raudsepa „Eesti politsei ajalugu 1991–2022. Sisejulgeoleku kaitsel“ (kirjastus Argo). Ilmus kaks olulist kirjavahetust: „Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Lydia Koidula kirjavahetuse 1867–1873“ täiendatud trükk ja „Armas hiilgav laulik. Ivar Ivaski ja Marie Underi kirjavahetus 1957–1958“. Euroopa kultuuri-pealinn Tartu 2024 kunstiprojekti „Metsavaimud masinas“ raames valmis veebiantoloogia „Eesti looduspärimus“. 49 Avati loomaainestikku kajastav uus veebiandmekogu.

Kirjandusmuuseumi teadlaste (kaas)korraldusel toimus 16 teaduskonverentsi ja 25 teadusseminari. Tähtsündmusena toimus Eesti-uuringute tippkeskuse konverents „Dialogid Eestiga. Uus algus“. 50 67. Kreutzwaldi päevade konverentsiga „Kilplasest ja kratist tehiskultuuri: loodus, loovus ja tehnoloogia“ tähistati ühtlasi Lydia Koidula 180. ja F. R. Kreutzwaldi 220. sünniaastapäeva. Alustati rahvusvahelise konverentsisarjaga „Koha kultuuriline maine ja mentaalne kaart“ (Tartu ja Narvas), koostöös Odessa huumoriuurijatega korraldati 15. rahvusvaheline teaduskonverents „On the Nature of Laughter“, teaduste akadeemiate bilateraalse projekti raames toimus Eesti ja Ungari folkloristide koostöökonverents „Global and Local Elements in Contemporary Folklore in Hungary and Estonia“. Toimusid folkloristide 17. talvekonverents „Mängimine ja mängulisus folklooris“, regilaulukonverents „Pärimusliku laulu elujõust ja tähendusest“, akadeemilise rahvaluule seltsi kogumiskonverents „Välitööd põlvkondade dialoogis“, *Medica* 16. konverents koosolemise tähendusest. Suure osalejaskonna tõid Jaan Kaplinski päev „Kaplinski tõlkes ja kirjades“ (koostöös Jaan Kaplinski seltsiga), konverents „Tuleb

ingel ja puudutab vett. Artur Alliksaar 100“ (koostöös Tartu ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessuuriga), ajaloo rollile ilukirjanduses ja metsavendlusele pühendatud sügiskonverents „Olnu on ikka veel täna“ (koostöös Ene Mihkelsoni seltsi ja Eesti ajaloo- ja ühiskonnaõpetajate seltsiga). Sarjas „Keelest meeleni“ toimusid konverentsid muistenditest ja kuulujuttudest (Eda Kalmre 65), udmurdi jt soome-ugri elavatest traditsioonidest (Tatjana Vladõkina 70), kujundkõnest ja eesti keele teetähistest (Asta Õim 80).

Jätkus rahvusvaheline veebiseminaride sari „Cultures in war mode“ (7 veebiseminarit), folkloristika osakonna algatusel võeti kasutusele uued integratsioonitehnoloogiad eesmärgiga kasvatada ühiskonnas keelelist ja kultuurilist tolerantsust (nt uus sari „Soome-ugri kirjanduskohvik SUKK“) kohalike vähemusrühmade liitmiseks, dokumentaalfilmide Eesti esilinastused, samuti Integratsiooni sihtasutuse projekt „Keeled ühendavad: loengud ja kirjanduskohvikud“ (17 loengut ja kohvikut). Paide arvamusfestivalil osaleti mitmes paneelarutelus (Mare Kõiva, Reet Hiimäe).

Kirjandusmuuseumi emeriitteadur Asta Õim pälvis riigi elutööpreemia keelevara korrastavate ja selle rikkust ilmestavate suurteoste ja keeleuuringute juhi töö eest, samuti Eesti kultuurkapitali folkloori aastapreemia. Aasta ajalooaamatu tiitli pälvis juhtivateadur Tõnno Jonuksi monograafia „Eesti muinasusundid“. Emeriitteadur Aado Lintrop pälvis kirjandusauhinna omariikluse soome-ugri rahvaste kirjanduse edendamise ja tutvustamise eest Eestis. Vanemteadur Janika Oras pälvis Valgetähe V klassi teenetemärgi. Projektijuht Helle Maaslieb sai Eesti raamatukoguvõrgu konsortsiumi ELNET tänukirja ja karika tubli ja pühendunud üle-eestilise massdigiteerimise projekti eestvedamise eest. Detsembris valiti folkloristika osakonna juhataja, juhtivateadur Mare Kõiva akadeemikuks etnoloogia ja folkloristika valdkonnas.

Arhiivraamatukogu juhtimisel viidi lõpule üleriiklik Eesti trükisepärandi digiteerimisprojekt „Eesti keele ja kirjanduse ning omariikluse allikad“ (1,5 mln lk). Projekti tulemused on kättesaadavad keskkondades DIGAR ja DIGAR Eesti kollektsiooni „Massdigiteerimine“ all.

Arhiivraamatukogus tegeldi säilitusekssemplaride (raamatud, perioodika, noodid, maakaardid, pisitrükised) töötusega e-kataloogis Ester (23 200 eksemplarikirjet) ning vanemate kogude (Õpetatud Eesti selts jt) kataloogimise, liigitamise ja märksõnastamisega (2943 bibliokirjet). E-kataloogis sai nähtavaks suur osa Paul Ariste kogust, jätkus Ilmar Laabani ning Aino ja Oskar Kallase personaalkogu elektrooniline kataloogimine. Tallinna ülikooli tõlkekirjanduse andmebaasi sisestati 7900 kirjet kirjandusmuuseumi ARBO kartoteekides olevast ainesest vastavalt KirMuse ja Tallinna ülikooli vahel sõlmitud koostöölepingule. Digiteeriti 45 500 kaadrit haruldasi trükiseid, mis tehti kättesaadavaks infosüsteemis Kivike.

⁴⁹ www.folklore.ee/loodus

⁵⁰ <https://www.folklore.ee/CEES/2023/finaal/>

Arhiivraamatukogu materjale kasutas ligi 2900 külastajat, laenutusi oli u 16 000, täideti 3000 koopiatellimust.

Lõppes Eesti teadustaristu teekaardi objekti Eesti e-varamu ja kogude säilitamine teine etapp, kus KirMus tegutses partnerasutusena. Tagati kultuurilooliste teaduskollektsioonide heli- ja videosalvestiste masinloetavus, laienes kasutajatele avatud rareteetsete ja raskesti ligipääsetavate andmete hulk infosüsteemis Kivike, mille ainestu on kättesaadav E-varamu portaalis.

Järjepideva kogumistöö tulemusena täienesid käsikirjade, foto-, kunsti- ja audiovisuaalsed kogud. Välitööd toimusid nii Eestis (intervjuud, kameraaltööd) kui ka välismaal (nt Udmurtias, Bulgaarias). ERA olulisemad laekumised puudutasid idadiasporaa asurkonda, keskseltside ja folkloorifestivalide tegevust, sündmustega seotud video-, foto-, heli- jm materjale, 2023. aasta kogumisvõistluste „Kohtumised metsloomadega“ ja „Minu saunalugu“ kaastöid ja Facebooki Ukraina meemide grupi postitusi. Kokku laekus aasta jooksul üle 14 800 käsikirjalehekülje (511 säilikut), 8263 fotot, 156 audio- ja 14 videosäilikut; failirepositooriumi Kivike lisandus 12 530 foto-, 31 helifaili ja 46 760 käsikirjafaili. Arhiveeriti 2022. aasta kogumisvõistluse „Muusika minu elus“ aines (323 käsikirjasäilikut, kokku 8142 lk ning 655 fotot). Eesti rahvaluule arhiivis käis materjale uurimas üle 140 inimese.

Eesti kultuuriloolise arhiivi laekumised ja korraldustööd puudutasid nii kodu- kui ka väliseesti oluliste kultuuritegelaste ja seltside arhiive. Korrastati ja tehti kättesaadavaks Abel Lee, Ene Mihkelsoni ja Aino Tamjärve käsikirjakogud, Fanny de Siversi, Pariisi Eesti seltsi jt fotokogud. Kogumistöö tulemusena laekusid arhiivi käsikirjakogusse Heli ja Arno Susi, Endel Priideli, Heljo Männi jt isikuarhiivid, fotokogusse Kris Moori fotod ja videod kirjanikest ja kirjanduslikest üritustest jm. Koos ühendusega Eesti Elulood ja väliseesti muuseumiga VEMU korraldati kogumisvõistlus „Lood sõjast“. Eesti kultuuriloolise arhiivi materjale käis uurimas üle 200 inimese, neist 10 välismaalt (naaberriikidest Ameerika Ühendriikideni), kes tutvusid üle 3000 säilikuga ja esitasid 91 koopiatellimust, mille tulemusena lisandus failirepositooriumi Kivike 429 foto- ja 3217 käsikirjafaili. Folkloristika osakonnas loodi varasema ja kvalitatiivselt kogutud tänapäeva ainese esinduslik materjalikogu teadusarhiivi EFITA jaoks, koguti nt TikToki tantsuvideoklippe, loomaökoloogia temaatikat, botaanilist uusainestikku, andmeid huumoriskandaalide kohta, loodi mentaalsete kaardistuste alusandmestikku ja jätkati õpilaspärimuse kogumist. Jätkusid arendustööd analüütilise abivahendi Skriptoorium juures ning usundiliste juttude näitel. Digiteerimine ja kameraaltööd töid arhiivi tuhandeid palu usundilisi tekste jm digiainestikku.

Mais valmis KirMuse digitaalsete andmekogude ja infosüsteemide strateegilise analüüsi esimene etapp ja

alustati konsolideerimisprojekti väljatöötamist, infosüsteemide arhitektuuri, halduse ja arendusega seotud tegevussuundade juurutamist.

KirMus liitus Eesti humanitaarteaduste aastakonverentsi koostööleppes, sõlmiti kümme asutustevahelist teadus- ja arendustegevuse koostöölepingut (ERM, kõrgem kunstikool Pallas, Daugavpils ülikool, Krakówi jesuiidi-ülikool Ignatianum, Kuzejevi-nimeline etnoloogiauurin-gute instituut, Bulgaaria teaduste akadeemia etnoloogia- ja folklooriteaduste instituut, Sloveenia teaduste ja kunstide akadeemia etnoloogia instituut, Vinnótsja Mykhailo Kotsiubynskyi riiklik pedagoogikaülikool, Leedu aja-loo instituut, Ungari teaduste akadeemia humanitaaria uurimiskeskuse etnoloogia instituut). Tehti koostööd teiste teadus- ja mäluasutustega Eestis ja mujal (Tartu ülikool, Tallinna ülikool, Eesti muusika- ja teatriakadeemia, eesti keele instituut, Tallinna tehnikauülikool, Underi ja Tuglase kirjanduskeskus, rahvusraamatukogu, väliseesti muuseum jpt). Osaleti erialaühenduste ja seltside töös (AABS, Association for the Advancement of Baltic Studies (Balti uuringute edendamise assotsiatsioon); DHNB, Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries (Põhja- ja Baltimaade digihumanitaaria organisatsioon); AIP-IAP, The Associação Internacional de Paremiologia / International Association of Paremiology (rahvusvaheline parömioloogia assotsiatsioon); ISHS, International Society for Humor Studies (rahvusvaheline huumoriuuringute selts); SIEF, Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (rahvusvaheline etnoloogia ja folkloori selts); ISFNR, International Society for Folk Narrative Research (rahvusvaheline rahvajutu-uurijate selts); BaltHerNet, MTÜ Baltic Heritage Network (Balti kultuuripärandi võrgustik); akadeemiline rahvaluule selts jpt). Koostööprojektide ja akadeemia teadlasvahetuse raames töötas asutuses 15 külalisteadlast, jätkusid bilate-raalsed projektid Ungari, Bulgaaria, Udmurdi, Sloveenia, Soome uurimiskeskuste jt riikide uurimisinstiitutsioonide ja üksikuurijatega. 2023. aasta suveni jätkus koostöö teaduste akadeemia Arktika uurija-professuuriga.

Mais toimus koostöös ERM-iga noorte etnoloogide ja folkloristide konverents „Noorte hääled“, novembris viies humanitaarainete õpilaskonverents HUNTS, jätkati humanitaarteaduste huviliste noorte teaduskooli kokkusaamistega. Oktoobris leidis Narva-Jõesuus aset lasteaiapäetajate eesti keele koolitusseminar. Loodi uued haridusprogrammid elulugudest ning rahvamuusikast ja -tantsudest, viimasest on osa võtnud peaaegu 80 last ja noort (lasteaiaealistest gümnaasiumini). KirMus osales õpilaste teadusfestivali komisjoni töös ja andis üle ka oma auhinnad.

Avaldati 250 publikatsiooni (sh 53 1.1 artiklit) ja 51 iseseisvat väljaannet (tekstikriitilised väljaanded, uurimused, ajakirjade numbrid, teesivihikud, koostööväljaanded jne). Esineti u 100 ettekandega rahvusvahelistel ja

sisemaistel teadussündmustel. Mitmeplaanilise populariseerimistöö tulemusena astuti rahva ette enam kui 100 loengu ja ettekandega, üle 50 raadio-, tele- ja filmi-intervjuuga. Korraldati 50 ekskursiooni, eksponeeriti 16 näitust. Kogukonnaliikmeid oodati igakuistele elulooning rahvaluulekogujate rühma kokkusaamistele, samuti avati uudistajatele ukсед jaanuaris eesti kirjanduse päeval ja maikuisel muuseumiööl.

EESTI KUNSTIMUUSEUM

Sihtasutus Eesti kunstimuuseum (EKM) kogub, säilitab, uurib ja tutvustab avalikkusele Eesti ja rahvusvahelist kunsti. EKM ühendab viit eriilmelist kunstimuuseumi: Kadrioru kunstimuuseum, Adamson-Ericu muuseum, Niguliste muuseum, Mikkelu muuseum ja Kumu kunstimuuseum.

2023. aastat iseloomustasid tihe rahvusvaheline teaduskoostöö ja ühisprojektid teiste Eesti ja välismaiste muuseumidega. Esile tuleb tõsta Niguliste muuseumi rahvusvahelist teadus- ja näituseprojekti „Michel Sittow Põhjas? Altariretaablid kahekõnes“, mille raames avati 2023. aastal samanimeline näitus, Tallinnas toimusid rahvusvaheline teaduskonverents „Michel Sittow Põhjas? Kunstikontaktid hiliskeskaegses Läänemere piirkonnas“ ja teadusseminar „Kunstikontaktid hiliskeskaegses Rootsis“. Niguliste muuseumi uurimuslik näitus „Michel Sittow Põhjas? Altariretaablid kahekõnes“ tõi esmakordselt kokku Michel Sittowi Tallinna töökoja ja teiste temaga samal ajal linnas töötanud kunstnikega seotud haruldased keskaegsed teosed Eesti, Läti, Soome ja Rootsi kogudest. Kadrioru kunstimuuseumis toimus Eesti ja Soome kunstisidemetele pühendatud seminar „Paralleelid. Eesti ja Soome 20. sajandi esimestel kümnenditel“.

EKM-i näitusi iseloomustab tihe Eesti ja välismaine koostöö nii näituste kui teadusprojektide tasandil. EKM avas 2023. aastal 17 näitust ning ühe uuendatud püsiekspositsiooni: märtsis taasavatud Niguliste muuseumis avanes keskaegse kunsti täiendatud väljapanek ja kirikukelladele pühendatud ekspositsioon tornis. Põhjalikul teadus- ja kuraatoritööl põhinevad meeskonninäitused: rahvusvahelise haardega „Michel Sittow Põhjas? Altariretaablid kahekõnes“ Niguliste muuseumis, „Kunst antropotseeni ajastul“ ja „Läbi su silmaterade musta kuru“ Kumu kunstimuuseumis. Kumu kui roheline muuseumi strateegiatega seonduv näitus „Kunst antropotseeni ajastul“ oli rännak Eesti kunsti- ja keskkonnaajaloos, kuid püüdis jätkuusuutlikkuse poole ka praktikas ja andis alust nn kestliku näituse mudeli loomiseks – mitte üksnes Kumus, vaid kogu Eestis. „Läbi su silmaterade musta kuru“ taasväärtustas Eesti 1970. ja 1980. aastate naisgraafikuid ning näitas nende loomingut aktuaalsust ka tänapäeval. Kõigi

kolme näituse menu näitab see, et näitusekataloogid on läbi müüdnud ning „Michel Sittow Põhjas?“ oli publikurekordeid löönud „teamLab. Hõljuvad õied igavikumeres“ (90 000 külastajat) järel EKM-i enim külastatud näitus (47 000 külastajat). Kadrioru kunstimuuseumi näitus „Värvide tants. Soome modernistlik kunst“ jätkab Eesti kunstimuuseumi ja Soome muuseumide koostöönäituste traditsiooni. Mikkelu muuseumi näitused pühendusid erakogudele, näidates Tiit Pruuli mereteemalist kunstikogu ja karikatuure Rolan Paul Firnhaberi kogust. Aasta lõpus avanes Tartus Kumu, Eesti kunstiakadeemia ja Tartu ülikooli muuseumi koostöönäitus „Kunst või teadus“.

EKM kirjastas 2023. aastal seitse raamatut. Kumu kunstimuuseumis ilmusid „Kunst antropotseeni ajastul“ (koostaja ja toimetaja Linda Kaljundi), „Läbi su silmaterade musta kuru“ (koostaja ja toimetaja Eda Tuulberg) ja „Nende meeltes on lõputu universum. Itaalia transavangard ja Eesti külm ekspressionism“ (koostajad ja tekstid Sirje Helme ja Fabio Cavallucci). Kadrioru kunstimuuseumis ilmus „Värvide tants. Soome modernistlik kunst“ (koostaja Kerttu Männiste) ja Niguliste muuseumis „Michel Sittow Põhjas? Altariretaablid kahekõnes“ (koostaja ja toimetaja Merike Kurisoo). Samuti ilmus Eesti Kunstimuuseumi Toimetiste 2023. aasta number „Sarnasus erinevuses. Balti regionaalse kunstiajaloo perspektiivid“, mis on Eesti kunstimuuseumi viis aastat (2021–2025) vältava uurimissuuna „Nõukogude aja kunsti regionaalne eripära Baltimaades ja seda kujundanud suhtlusvõrgustikud“ üks väljunditest (koostaja Eda Tuulberg, peatoimetaja Greta Koppel).

2023. aastal jätkusid EKM-is kaks suuremat teadusprojekti. Rahvusvaheline uurimisprojekt „Michel Sittow Põhjas? Altariretaablid kahekõnes“ (2021–2024) tegeleb esimest korda rahvusvaheliselt kõrgelt hinnatud Euroopa õukonnakunstnik Michel Sittowi Tallinna töökojaga, samuti temaga siin samal ajal tegutsenud rahvusvaheliste meistrite ja nende poolt 16. sajandi alguses Tallinnas loodud teostega. Kui senini on keskaegset kunsti Eestis käsitletud ja uuritud kui mujal loodut pärandit, siis projekt vaatleb esmakordselt Tallinna tähendust Läänemere ruumi kunstiväljal ja selle mõju naabermaadele. Tänu sellele uudsele vaatenurgale on avanenud uudne perspektiiv ka Soome, Rootsi ja Läti keskaegse pärandi uurimisel. Eestis, Rootsis ja Soomes toimunud teadusüritused on toonud esmakordselt laiemale, sh rahvusvahelisele uurimisväljale Eesti ja Põhjamaade hiliskeskaegsed kunstisuhted ning Tallinna kui kunsti vahendaja ja looja tähenduse keskaegses Läänemere ruumis. Lisaks näitusele toimus novembris Tallinnas kõrgetasemeline rahvusvaheline konverents „Michel Sittow Põhjas? Kunstikontaktid hiliskeskaegses Läänemere piirkonnas“, teadusseminar Rootsi keskaegsest kunstist, Eesti tuntud mediavistide loengusari ning keskaegset kunsti ja ajalugu populariseeriv publikuprogramm.

Jätkus EKM-i, Eesti kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi ja Tartu ülikooli muuseumi koostööprojekt „Kunst või teadus“ (2021–2023), mis võtab fookusesse kunsti ja teaduse põimingud minevikus ja tänapäeval. Uutest koostöödest algas Eesti kunstiakadeemia, EKM-i, Tallinna linnaarhiivi ja Tartu ülikooli uurimisprojekt „Tsunftimeistrid: provintsilinnade kunstiloomingu uuenduse ja traditsiooni vahel 17.–19. sajandil“ (2023–2024).

2023. aastal töötas muuseumis seitse doktorikraadiga kunstiteadlast, doktorantuuris on viis inimest.

EESTI RAHVA MUUSEUM

Eesti rahva muuseum (ERM) on pika uurimistraditsiooniga etnoloogia teaduskeskus, mis kannab lisaks rahvusvahelisel tasemel teadustööle Eestis ainulaadset kultuurilist ja ühiskondlikku rolli, esitades uurimistulemusi avalikkusele näituste ja teiste populaarteaduslike meetodite kaudu, pakkudes uusi lähenemisi kogudele ja teadmistele. Teadustöö põhisuunad on määratletud vajadusest tõlgendada kaasaegses ühiskonnas toimuvaid kultuuriprotsesse ja muutusi nii ajaloolises kui ka globaalses ja kultuuriteoreetilises kontekstis.

2023. aasta oli ERM-ile uute arenduste ja projektide käivitamise aasta. Olulisimaks näituseks oli interdistsiplinaarse humanitaarteadusprojektina arendatud näitus „Õige keha, vale keha“, mis uuris keha kultuurilisi tähendusi läbi aegade. Lõpule jõudis talumööbli uurimisprojekt, mille käigus ilmus kogumik ja avati näitus „Eesti talutool. Nelja jalaga maa peal“. Külastajate lemmikud olid ka näitus „Konrad Mägi. Seninägemata maalid“ ning tekstiilikunstniku ja akadeemiku Anu Raua 80 aasta juubelile pühendatud näitus „Elumustrid“ ERM-i Heimtali muuseumis. Maikuuks pälvis ERM Eesti keskkonnajuhtimise assotsiatsioonilt roheline muuseumi sertifikaadi, sügisel sai ERM-i näituste kirjeldustõlke arendus aasta teo 2023 auhinna Eesti pimedate liidult. Näitused ja sündmused tõid ERM-i ligikaudu 200 000 inimest ligi 60 riigist, korraldati pea 500 haridusprogrammi üle 10 000 osalejale ning üle 600 giidituuri.

2023. aastal juhtis ERM ühte projekti, osales kolmes ning vedas üheksat täies mahus omafinantseeritud teadusprojekti. Aasta jooksul toimus kuus konverentsi ja seminari, mis keskendusid Eesti ja soome-ugri etnoloogia, etnoloogia ajaloo ning museoloogia valdkonna uuringutele.

Eesti etnoloogia vallas olid tähelepanu all toidukultuur, diasporaauuringud, kehakäsitlused ja 2024. aastal toimuva loovuuringusliku projekti „Kellele kuulub öö?“ ettevalmistavad uuringud.

Etnoloogia ajaloo suunal tegeleti varasemate soome-ugri uuringute ja Eesti etnoloogia analüüsiga ning kogude päritolu uuringutega. Ilmusid kogumikud „Keeruliste

aegade kiuste. Gustav Ränga päevikud 1939–1948“ (Marleen Metslaid, Indrek Jääts) ning „Ääremaadel kõndija. Reisikirjeldusi soome-ugri aladelt“ (Indrek Jääts). Koostamisel on Eesti etnoloogia digitaalne bibliograafia.

Museoloogia uurimissuuna keskmes olid muuseumide andmestumise ja ühiskondliku mõju uuringud, kestab muuseumi-, disaini- ja IKT-valdkonna koostöö parandirakenduste loomisel.

ERM-i teadustöötajad pidasid üle 20 ettekande teaduskonverentsidel, ilmus ligi 40 teaduspublikatsiooni ja teadusartiklit ning ligi 30 populaarteaduslikku artiklit; peeti populaarteaduslikke ettekandeid, esineti meedias enam kui 50 korral, täiendati muuseumikogusid ööelu, tarbimise ja teiste argikultuuri materjalidega ning osaleti eksperdina programminõukogudes ja komisjonides, juhendati uurimistöid, anti sadu konsultatsioone ning peeti üle 30 loengu ERM-is ja ülikoolides.

MAAELU TEADMUSKESKUS

1. jaanuaril 2023 alustas tööd maaelu teadmuskodus (METK). METK on 2008. aastal teaduste akadeemiaga assotsieerunud Eesti taimekasvatuse instituudi ja põllumajandusuuringute keskuse ühinemisel moodustatud teadus- ja arendusasutus. Keskuse struktuuris on neli teadusosakonda: sordiareetuse, taimebiotehnoloogia, taimekaitse ja põllumajandusuuringute osakond.

Aasta alguses jõudsid sordilehele oranživiljalised tomaisordid 'Pille' ja 'Siive', mille aretaja on Ingrid Bender. Sordid on hea maitse, lihakate viljade ning hea haiguskindlusega.

Maaelu teadmuskodus oli edukas 2023. aasta tippkeskuste konkursivoorus ning panustab järgneva seitsme aasta jooksul koos Tartu ülikooliga Eesti maaülikooli juhitavasse tippkeskusesse „Agraarökoloogia ja uued kultuurid tulevikukliimas“ ja Tartu ülikooli juhitavasse „Kestliku maakasutuse“ tippkeskusesse, kus on partner ka Eesti maaülikool.

Toimus palju olulisi sündmusi, mille hulgas olid teaduspraktiline konverents „Agronoomia 2023“, mitmed põllupäevad, sh ligi 500 osalejaga Scandagra ja METK-i suur ühine põllupäev. Osaleti Eesti künnimeistrivõistlustel korraldaja ja kohtuniku rollis, maamessil ja Eesti põllumajanduse aastanäitusel.

Doktoriõpet alustas kolm töötajat. Elena Ivandi asus õppima Tartu ülikoolis ning Regina Pütsepp ja Krista Nurk Eesti maaülikoolis. Eesti teadusagentuuri uurimistoetuse sai vanemteadur Liina Jakobson („Hariliku odra (*Hordeum vulgare*) strigolaktooni signaaliraja geneetiline muundamine umbrohtude allasurumisvõime parendamiseks“, PRG2043).

Geenipank väljastas tellimuste alusel 139 seemne-

säilikut kümne riigi teadusasutustele, sordiaretajatele, maamajanduskoolidele, botaanikaedadele ja muuseumidele ning saatis Teravmägede seemnepanka hoiule 103 varusäilikut.

Aasta keskmes olid roheülemineku teemad. Ants-Hannes Viira tutvustas põllumajandus- ja toidusektori roheülemineku teekaarti mitmel seminaril ja konverentsil ning osales kliimanõukogu töös. Marko Kass ja Maris Kruuse esindavad METK-i kliimaseaduse väljatöötamise töörühmades. Ka osaletakse projektis „Kestliku toidusüsteemi rohefoor“.⁵¹

Tööle asus mullamissiooni tegevuste koordinaator Kerttu Tammik, kes vastutab koostöö laiendamise ja uute projektide algatamise eest muldade hea seisundi tagamiseks vajalikes tegevustes.

2023. aastal oli METK partneriks 37 teadusprojekti. Algasid mitmed projektid, nagu „Väetamise ABC“, mille sisuks on põllukultuuride väetamisnormatiivide nüüdisajastamine, sh digitaalse kasutamise võimekuse arendamine ning väetamisest tulenevate kasvuhoonegaaside voogude mõõtmine. Lõppenud projektidest võib välja tuua projekti NOBALwheat, mille eesmärk oli rajada Balti riikidest ja Norrast pärit suvinisu populatsioon ning kolme aasta jooksul testida selle genotüüpilist plastilisust ja kliimamuutustega kohanemisvõimet uuritavat materjali fenotüüpiseerides ja genotüüpiseerides.

Keskkonnasõbralike haridustegude konkursil „Kesk-konnakäpp“ tunnustati Koeru keskkooli ja METK-i köögiviljade kasvatamise projekti. Köögiviljade kasvatamise projektis „Näpud mulda“ tutvustati sordiaretuse tähtsust, kohalike sortide eeliseid ja vahetult kasutamise vajalikkust noortele. 2023. aastal jätkusid mitmed teadust populariseerivad koostööprojektid lasteaedade ja koolidega. Korraldati seemnefestival koos konverentsi ja laadaga, mida külastas tuhatkond aiandushuvilist üle Eesti.

3. märtsil avati Jõgeval universaalhall kõrgepaljundusseemne ja sordiaretuslike ning agrotehnika katsete saagiproovide kuivatamiseks, sorteerimiseks, ladustamiseks ja masinate hoiustamiseks. Mais avati Sakus renoveeritud põllumajandusalane labori- ja büroohoone.

Juunis alustati Jõgeval Venlo-tüüpi kasvuhoone ehitustöödega, kus fookuses on tomati, kartuli, teravilja ja heintaimede sordiaretus. Hoone avatakse 2024. aasta alguses.

Lisaks valmis Jõgeval niiskusrežiimi katseala ühes varjutushoone ja niisutusseadmetega. Katseala eesmärk on selgitada kliimastenaariumide alusel potentsiaalseid muutusi taimekasvatases, keskkonnas ja mullas.

TALLINNA ÜLIKOOLI AKADEEMILINE RAAMATUKOGU

Tallinna ülikooli akadeemiline raamatukogu (TLÜ AR) on avalikkusele suunatud iseseisvaid ülesandeid täitev Tallinna ülikooli asutus, mille põhieesmärk on koguda, teha kättesaadavaks, digiteerida ja säilitada inforessursse, teadus-, arendus- ja õppetegevuseks vajalikku teavet ning rahvuslikku kultuuripärandit, soodustades eeltooduga teadus-, arendus- ja õppetegevuse arengut ning üldist harituse tõusu.

Aasta jooksul korraldati suuremaid ja väiksemaid raamatu- ning kunstinäitusi. Enamik raamatunäitusi oli seotud päevakajaliste sündmustega või Tallinna ülikoolis toimuvate konverentsidega. Kunstinäituste puhul jätkati koostööd Eesti ja välismaiste partneritega.

Aasta suurnäituseks kujunes arhitekt Ott Kadariku isikunäitus „Kolbad ja rümbad“. Esmakordselt toodi avalikkuse ette tema Jaapani traditsioonilises *gyotaku*-trükitehnikas tehtud tööd. *Gyotaku*-otsetrükk hakkas levima 19. sajandi teisel poolel, mil imperaatori korraldusel pandi kalameestele kohustus anda oma saagist dokumentaalselt tõendatud ja statistiline ülevaade. Nii täitis nn kalatrükk teadusfoto rolli juba enne Jaapani järsku moderniseerumist 19. sajandi lõpukolmandikul, kui kohale jõudsid kaameraülesvõtted ja muu fototehnika. Nimetamisväärne on alkeemiateemaline vanaraamatunäitus „Kuidas valmistada kulda? Surematuse eliksiiri?“, mille fotomaterjalist kujundati ka raamatukogu 2023. aasta jõulukaart.

Baltika stipendium on Tallinna ülikooli uuringufondist rahastatav teadusprojekt, mis võimaldab välismaisel uurijal (doktor või järel doktor) töötada TLÜ AR-i kultuuriloolise Baltika ja haruldaste raamatute koguga. 2023. aastal töötas meil kaks stipendiaati: PhD Mikhail Kuchersky (Saksamaa), kes pidas septembris saksakeelse loengu „Die historische Gruppierung eines Concertprogramms hat immer einen ganz besonderen Reiz [...]. Einblicke in die Institutionsgeschichte und das Repertoire ausgewählter Chöre im Reval (Tallinn) des späten 19. Jahrhunderts“ („Kontsertprogrammi ajaloolisel rühmitamisel on alati täiesti eriline võlu [...]. Sisesevasteid valiku Tallinna kooride institutsioonilukku ja repertuaari 19. sajandi lõpul“) ja PhD Jonathan Schilling (Saksamaa), kes pidas novembris loengu „Adel und Bürgertum in der deutschbaltischen Erzählprosa (1870–1914)“ („Adel ja kodanlus baltisaksa ilukirjanduses (1870–1914)“).

Traditsiooniline konverents „Kotzebue-kõnelused XII“ toimus 6. oktoobril Eesti muusika- ja teatriakadeemias, kus PhD Kairit Kaur esindas raamatukogu ettekandega „Die

⁵¹ <https://www.riigikantselei.ee/kestliku-toidususteemi-rohefoor>

beiden Hofmeister in der Übersetzung Die Hofmeister von Christiane von Kotzebue (geb. von Krusenstern)“.
(„„Koduõpetajad“ Christiane von Kotzebue (sündinud von Krusenstern) tõlkes“).

9. novembril avati TLÜ AR-is pidulikult Taiwani Hiina-uuringute teabekeskus. Teabekeskus rajati Tallinna ülikooli, Tallinna ülikooli akadeemilise raamatukogu ja Taiwani rahvusraamatukogu ühise pingutuse tulemusena. See on maailmas 47. ülikool ja akadeemiline asutus, kellega koostöös on Taiwani rahvusraamatukogu rajanud sinoloogiakeskuse. Tänu teabekeskusele saavad raamatukogu kasutajad edaspidi ligipääsu kõrgetasemelisele sinoloogiaalasele kirjandusele ja teaduslikele andmebaasidele.

Jätkusid kultuuriministeeriumi tegevuskava „Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023“ projekti „Eesti keele ja kirjanduse ning omariikluse allikad“ digiteerimistööd. Koostöös Ratus OÜ ja Tartu ülikooli raamatukoguga digiteeritakse Eesti kirjandusmuuseumi tellimusel kultuuripärandi trükiseid. 2023. aastal jõudis lõpule digiteerimiseenuse pakkumine Tartu ülikooli raamatukogule. Projekti eesmärk oli digiteerida, arhiveerida ja teha avalikult digitaalarhiivis DIGAR kättesaadavaks 2 000 000 lehekülge ehk u 20 000 teavikut Eesti teadus- ja õppekirjanduse pärandist.

Rahvusarhiivi programmist rahastati väliseesti kirjanduse keskuse kultuuripärandi korrastamist, kogude süstematiseerimist, kataloogimist ja kirjeldamist 4500 euroga ja trükiste digiteerimist ja andmebaasis ETERA kättesaadavaks tegemist ning Ameerika Hääle stenogramide töötlust 4700 euroga. Baltika teaduskollektsiooni uurimist toetas haridus- ja teadusministeerium 20 000 euroga. Tuumiktaristu toetuse kaudu eraldati digiteerimiskeskuse arendamiseks 27 000 eurot.

TARTU OBSERVATOORIUM

Tartu observatooriumi (TO) jaoks oli 2023. aasta aktiivne ja emotsionaalne. Oli arvukalt uusi algatusi ja algusi, oli edukaid lõpetamisi ja lõppe. Läbivad teemad olid meid ümbritseva maailma, sh universumi alusfüüsika ning looduse- ja kliimaprotsesside kaardistamine ja mõistmine aktiivses rahvusvahelises koostöös ning Eesti huvides; teaduse populariseerimine ja loodusteadusliku hariduse edendamine; Eesti ettevõtete jt asutuste toetamine kosmosevaldkonna kompetentsidega.

Oluline sündmus astronoomia suunal oli rahvusvahelise koostööprojekti EXOHOST⁵² käivitamine, mille eesmärk on kujundada Tartu observatooriumist Põhja- ja Baltimaade juhtiv keskus eksoplaneetide

ematahtede tundmaõppimiseks. See Euroopa Liidu nn *twinning*-meetme kaudu rahastatav projekt on tihedalt seotud ka Eesti osalemisega Euroopa kosmoseagentuuri (ESA) missioonis Ariel. Aasta keskel alustas oma Hispaanias asuva 2,5-meetrise teleskoobiga ulatuslikku vaatlusprogrammi kosmoloogiline koostööprojekt J-PAS (Javalambre Physics of the Accelerating Universe Survey), mille osalised on ka Tõravere kosmoloogid.

Lõppakordi sai koostöös AS-ga Milrem ellu viidud rakendusuuringu projekt „Nutikas metsarobot“. Projekti raames arendatud autonoomset juhtimisvõimekust hakatakse kasutama nii maapealsetes kui kosmilistes rakendustes. Koostöö ettevõttega jätkub juba järgmise projekti raames.

Lõpule viidi ka Euroopa Liidu projekt KosEST, mille raames täiendati ja arendati Eesti kosmosevaldkonna teadus- ja katsetaristut Tõraveres eesmärgiga toetada Eesti võimekust osaleda jätkusuutlikult ESA teadus- ja tehnoloogiaprojektides, sealhulgas kosmosemissioonides. Oluliselt arenesid nii 1,5-meetrine teleskoop kui kosmosetehnoloogialaborid, mis pakuvad akrediteeritud katse- ja kalibreerimiseenuseid mitmesugustele kosmose- ja maapealsete seadmete arendamisega tegelevatele asutustele ja ettevõtetele. Laborid on viidud vastavusse ESA kvaliteedinõuetega.

Pärast mitmeaastast arendustööd sai valmis tudengisatelliit ESTCube-2. Noorel kollektiivil õnnestus luua Eesti üks tehnoloogiamahukamaid seadmeid üldse, seejuures kaasates teadlasi, ettevõtteid ja hulgaliselt noori, sh kooliõpilasi, ning süstida ettevõtmisjulgust ning teaduse- ja tehnikahuvi paljudesse Eesti elanikesse.

Tartu observatooriumi tegemistest oli juttu tele- ja raadioeetris, ajalehtede, ajakirjade ja raamatute veergudel. Koostööd tehti kunstnike, Tartu linna, ettevõtete ja muuseumidega. Ligi 500 õpilast osales Tõraveres toimunud karjäärpäeval „Karjääriredel viib kosmosesse“, mille käigus said kooliõpilased väärtuslikke praktilisi kogemusi Eesti kosmosevaldkonnaga seotud ettevõtelt ja asutustelt. Tartu observatooriumi ja ESA haridusprojekti ESERO Eesti koostöös asutati auhind Linnutee Täht, mida hakatakse igal aastal välja andma kosmilise suunitlusega loodus- ja täppisteaduste populariseerijale. Lõppenud aastal pälvis auhinna Viimsi gümnaasiumi entusiastlik füüsikaõpetaja Ingrid Rõigas.

Assotsieerunud asutuste info ja kontaktid leiab teaduste akadeemia veebilehelt.⁵³

⁵² <https://exohost.ut.ee/>

⁵³ <https://www.akadeemia.ee/koostoo/assotsieerunud-asutused-ja-seltsid/>

AKADEEMIAGA ASSOTSIEERUNUD ORGANISATSIOONIDE TEGEVUS

AKADEEMILINE PÕLLUMAJANDUSE SELTS

Akadeemilise põllumajanduse seltsi (APS) liikmeteks on peasjalikult teaduskraadiga põllumajandusteadlased. Seltsi tegevuse põhieesmärk on kaasa aidata Eesti maaelu, põllumajanduse, eriti põllumajandusteaduste arengule. Selts korraldab teaduskonverentse, ettekandekoosolekuid, õppereise ja arendab rahvusvahelisi teadussidemeid. Osaletakse jõudumööda rahvusvahelistes ja kohaliku tähtsusega projektides. Antakse välja teadusajakirja ja muid trükiseid. Seltsi tegevust korraldab 13-liikmeline eestseisus (juhatuse).

11. jaanuaril toimus APS-i aastat kokkuvõttev koosviibimine automuuseumis Tartus, millele järgnes pidulik õhtusöök koos aasta tegija tiitli väljaandmisega.

22. veebruaril toimus Eesti Vabariigi 105. aastapäevale pühendatud aktus. Külalisena esines pidupäevakõnega „Eesti keele õppimine välismaalases Tartus“ Tartu endine linnakirjanik Mika Keränen. Aktus lõppes muusikalise etteastega noortelt viiuldajatelt, misjärel hargnes keskustelu suupistelauas.

14. aprillil osales seltsi president Torma rahvamajas 15. Jakobsoni kõnevõistluse žüriis. Koolinoorte kõneosavuse hindajate hulgas olid ka raadio- ja teleajakirjanik Märt Treier ning kõnevõistluse algataja ja eestvedaja Ahto Vili.

10. mail õnnitles APS-i president Kadriorus seltsi auliiget president Arnold Rüütli 95. sünnipäeva puhul, soovides liikmete poolt palju edu ja õnne.

14. juunil peeti APS-i aastakonverents „Mõtleme veel ... mullale“. Sõna said maaeluministeriumi asekancler Madis Pärtel, ministeriumi keskkonnakorralduse ja välissuhete põhiüksuse nõunik Aire Rihe, Tartu ülikooli teadur Ain Kull, maaelu teadmuskeskuse vanemteadur Valli Loide, Tartu ülikooli vanemteadur Tanel Vahter ja

Eesti maalikooli professor Kalev Jõgiste. Aastakonverentsi teises osas toimus seltsi üldkoosolek aruannete ning oluliste teemade aruteluga.

23. juunil tähistati võidupüha koosviibimisega au-president Arvo Leola kodumurul Tartus.

Seltsi avatud juurdepääsuga teadusajakirja Agraarteadus⁵⁴ avaldas 2023. aastal ühe põhinumbriga. Aasta esimesest kvartalist on ajakirja peatoimetajata ning tegevust veab peatoimetaja kohusetäitja. Avaldatud teadusartiklid kajastatakse andmebaasis SCOPUS. 2023 juunis laekunud info järgi on SCOPUS CiteScore 2022 hinnangul ajakirja indeks 1,6, millega on ajakirja esimese 50% seas üldise põllumajanduse ja bioloogiateaduste valdkonnas. Võrreldes 2021. aastaga toimus oluline tõus – siis oli indeks 0,7 ja ajakirja jäi valdkonnas tagumise 25% hulka.

Aasta jooksul toimus kaks eestseisuse koosolekut. Seltsiga ühines kaks inimest maaelu teadmuskeskusest. Selts kasutab uudiste ja asjakohase info edastamiseks meililisti ning sotsiaalmeediavõrgustikku Facebook.

AKADEEMILINE TEOLOOGIA SELT

Akadeemiline teoloogia selts (ATS) on usuteadlaste erialaorganisatsioon, mis taastati 1999. aastal ja tegutseb 1921. aastal asutatud, kuid 1940. aastal võõrvõimu poolt suletud akadeemilise usuteadlaste seltsi õiglusjärglasena. Selts on vähemalt teoloogiamagistri kraadi omavate isikute vabatahtlik mittetulundusühing, mille eesmärk on evangeelse teoloogia arendamine, kõrgema evangeelse teoloogilise hariduse toetamine ning teoloogiaüliõpilaste kultuuritegevuse edendamine. Liikmed tegutsevad nii Eesti ja välismaa kõrgkoolides kui ka muudes institutsioonides.

⁵⁴ <https://agrt.emu.ee/>

Selts annab välja avatud juurdepääsuga Usuteaduslikku Ajakirja, mis on Eesti ainus kõrgetasemeline eelretsenseeritav usuteaduse distsipliini ajakiri. Ajakiri on rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga ning seda indekseeritakse andmebaasides EBSCO, CEEOL, SCOPUS ja Google Scholar. Kord aastas ilmub ajakirja eestikeelne põhinumbr. Viimastel aastatel on välja antud ka inglise- või saksa keelseid erinumbreid. Ajakirja artiklid kuuluvad nii teoloogia kui ka religiooniuringute valdkonda. Ajakiri on vabalt kättesaadav seltsi kodulehel.⁵⁵ Praegu käivad tööd uuele veebiplatvormile üleminekuks. Korraldus number 1/2023 (84) on ilmumas.

31. märtsil korraldas selts ettekandepäeva „Teoloogia – möödas aja teadus?“ teaduste akadeemias. Ettekandepäeval esinesid seltsi liikmed Urmas Nõmmik, Tarmo Toom, Anne Kull, Roland Karo, Meelis Friedenthal, Toomas Jürgenstein ja Indrek Peedu. Ettekandepäevale järgnes seltsi aastakoosolek.

24. novembril Tartus toimunud teaduste akadeemiaga assotsieerunud seltside ümarlual osales ATS-i esindajana Helen Haas.

EESTI AKADEEMILINE ORIENTAALSELTS

Eesti akadeemiline orientaaltselts (EAO) ühendab Eesti orientalistikateadlasi ning teiste alade inimesi, kes ühel või teisel viisil on mõne Aasiaga seotud valdkonna asjatundjad, nt tõlkijaid, kunstnikke, muusikuid, heliloojaid, ajakirjanikke, kultuuri-, meditsiini-, poliitika-, sõjanduse jm spetsialiste. Selts korraldab regulaarseid konverentse, seminare, avalikke loenguid jm üritusi, et jagada asjatundlikku teavet Aasia kultuuride ja ühiskondade kohta ning populariseerida orientaalteadusi ja ida keelte õppimist. Alates 2006. aastast annab selts välja aastaraamatut, mis 2011. aastast kannab pealkirja Idakiri.⁵⁶ See on eelretsenseeritav rahvusvahelise toimetuskolleegiumi ja levikuga perioodiline väljaanne, mis avaldab artikleid orientalistika eri valdkondadest.

Teaduste akadeemia rahalisel toetusel augustis ilmunud Idakiri 2022 sisaldab seitset originaaluuringut mitmesugustel orientalistikasse puutuvatel teemadel (iranistika, islami uuringud, japanoloogia, budoloogia, assürioloogia, inkade religioonilugu, lääne-ida võrdlev mõttelugu), kolme teenekate EAO liikmete juubelitele pühendatud tähtpäevakirjutist, üht raamatuarvustust ning 2022. aasta jaanuarist kuni 2023. aasta märtsini ilmunud eestikeelse idamaade kirjanduse ülevaadet.

15.–16. septembril toimus Eesti teaduste akadeemias ja Tallinna ülikoolis XXXV orientalistikapäevade

konverents. Kahe päeva jooksul oli võimalik kuulata 18 akadeemilist ettekannet.⁵⁷

21. oktoobril Tartu ülikooli muuseumi valges saalis aset leidnud pidulikul tseremoonial andis Viini ülikooli emeriitprofessor Gebhard J. Selz EAO-le ning Tartu ülikooli orientalistikakeskusele kingitusena muistsest Lähis-Idast pärinevaid artefakte: kiilkirjatekstide fragmente ning alasti jumalanna kujukese. Kingitused võttis vastu EAO asepresident Andreas Johandi.

2023. aasta kevadsemestril jätkus EAO juhatuse liikme Kristina Viina eestvedamisel orientalistikaring.

EESTI AKADEEMILINE USUNDILOO SELTS

Erinevatel teadusaladel akadeemiliste religiooniuringutega tegelejaid ühendav Eesti akadeemiline usundiloo selts (EAUS) on eriala juhtivate katusorganisatsioonide – International Association for the History of Religions (IAHR) ja European Association for the Study of Religions (EASR) – liige. EAUS-i põhilised töövormid on ettekandekoosolekud ja konverentsid nii akadeemilises kui ka populariseerivas vormis. Tegevus toimub peamiselt Tartu ülikoolis.

2023. aastal toimus seltsi korraldusel kaks konverentsi.

- 2. juunil Tartu ülikoolis toimunud lühikonverentsil oli vaatluse all vernakulaarse religiooni kontseptsioon. Põhiettekande „Vernakulaarne religioon või rahvausk?“ pidas Tartu ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule professor Ülo Valk, millele järgnes erinevaid religiooniuringuid esindavate uurijate debatt.
- 15. detsembril toimus Eesti loodusuurijate seltsi majas konverents „Surm, suremine ja elu pärast surma“. Peeti kaheksa ettekannet, mis haarasid surma temaatikat vanadest religioonidest tänase problemaatikani. Konverentsi lõpetas vestlusring kõigi ettekandjate osavõtul.

Jätkus 2022. aastal alguse saanud initsiatiiv „Paulsoni loengud religiooniuringutes“. Lääne esoteerika ja diskursiivse religiooniuurimise tunnustatud spetsialist, Groningeni ülikooli religiooniuringute professor Kocku von Stuckrad pidas 7.–9. novembril Tartus kolmeloengulise seeria teemal „Euroopa animismid“, käsitledes teemat alates animismi kontseptsiooni kolonialistlikust „leiutamisest“ uuemate pööreteni tänasel uuringute maastikul.

2023. aastal viis selts koostöös Utopia raamatupoe, Eesti kirjanike liidu Tartu osakonna ning kultuuriklubiga Salong läbi kaks vestlusringi eesti keeles värskelt ilmunud

⁵⁵ www.usuteadus.ee

⁵⁶ www.eao.ee/tekstid/idakiri/

⁵⁷ <https://www.eao.ee/xxxv-orientalistikapaevad-ees-ti-teaduste-akadeemias-ja-tallinna-ulikoolis-15-16-september-2023/>

usundiuurimisega seotud teoste üle. 7. veebruaril arutleti Reet Hiiemäe ja Mare Kõiva raamatu „Maarjahein ja imevesi. Pärimuslikud naiste rituaalid Eestis“ (Postimehe kirjastus) üle. Vestlusringis osalesid Reet Hiiemäe (autor), Mari-Liis Sinilaht ja Ruta Juzulenaite, juttu juhtis Madis Arukask. 10. oktoobril leidis aset Vladimir Proppi raamatu „Imemuinasjutu morfoloogia“ (kirjastus Ilmamaa) esitlemine ja vestlusring. Vestlusringis osalesid Madis Arukask (tõlkija), Ülo Valk ja Risto Järv, vestlusringi juhtis Siim Lill.

23. märtsil pidas Riia Stradiņši ülikooli juhtivteadur Agita Misāne Tartus loengu „Perception of Death and Imagined Afterlife in Latvian Traditional and Contemporary Religious Cultures“ („Surma tajumine ja kujuteldav surmajärgsus Läti traditsioonilises ja kaasaegses kultuuris“).

Jätkus koostöö Eesti muusikute avatud loomingulise ühendusega Kammermuusikud. 20. veebruaril toimus teatri- ja muusikamuuseumi Süda saalis sarjas HELI ja KEEL kontsert-vestlus „Mõtisklusi sõnast ja mängust. The „Ultimate“ Truth. Ardo Ran Varrese muusika“. Sõnast ja mängust maailmavaadetes ja loomingus rääkisid Arne Merilai, Hasso Krull, Donald Tomberg, Ardo Ran Varres ning Madis Arukask.

EESTI BIOKEEMIA SELTS

Eesti biokeemia seltsi (EBS) tegevuse eesmärk on uurimis- ja õppetöö toetamine ja arendamine biokeemias ning biokeemiaga seotud teoreetilistel ja rakenduslikel teadusaladel, üldsuse huvi äratamine nende teadusalade vastu ning seltsi liikmete erialaste huvide toetamine ja kaitse.

Eesti biokeemikutel on pikaajaline traditsioon korraldada seltsi liikmetele ja teemast huvitatud külalistele kevadseminare. On hea meel tõdeda, et pärast koroonaviiruse pandeemia aastatel peetud pausi saime taas jätkata traditsioonilise formaadiga – seminar toimus 11.–12. mail Nelijärve puhkekeskuses. Kohal oli rekordiliselt üle 60 osaleja Eestist ja mujaltki. Sel aastal valisime teemaks „Imeline biokeemia“ ning saime kuulata 24 eriilmelist ja põnevat ettekannet. Sõna said teadurid ja professorid. Kraaditudengid said harjutada proovikaitsmisi. Esmakordselt pakkusime kevadseminaril võimalust oma ettekanne kuulajateni tuua ka inglise keeles, kuna selts on muutumas rahvusvahelisemaks. Kraadiõppurite esinemiste sessiooni planeerisime eestikeelseks, et hoida au sees emakeelset teadusnomenklatuuri ja arutelu.

Traditsiooniliselt oleme kevadseminaril välja andnud ka EBS-i korraldatava üliõpilaste teadustööde konkursi preemiad. Meie suureks kurvastuseks ei laekunud 2023. aastal konkursile ühtegi võistlustööd. See näitlikustab tänase päeva olukorda, kus peame veel enam tegevusi

suunama järelkasvu motiveerimisse ja informeerimisse.

Euroopa biokeemia seltside föderatsiooni (FEBS) kongress toimus Prantsusmaal Toursis. Sellele järgneval FEBS-i nõukogu istungil esindas meid dr Ly Villo, kes aitas kongressil korraldada haridusteemalisi üritusi. Ly Villo on meie kontaktisik FEBS-is (ehk Member Society Representative), kes selle rolliga seoses tegi meie kevadseminaril ettekande võimalustest, mida FEBS oma liikmetele pakub. Siia kuuluvad nii koostöö- ja õppimisvõimalused mitmetes Euroopa laborites, erinevad stipendiumid, reisigrandid, osalemine erialastel kursustel, noorte biokeemikute üritused kui ka FEBS-i poolt väljaantavates ajakirjades teadustööde avaldamine. Ettekande eesmärk oli julgustada liikmeid FEBS-i võimalusi rohkem kasutama.

EBS koos FEBS-iga toetab ka hariduse ja õpetamise edendamist eluteadustes. Ly Villo kui EBS-i-poolne haridussaadik ja hariduskomitee liige (FEBS Education Ambassador) osales mais Vilniuses toimunud iga-aastasel FEBS-i haridussaadikute kohtumisel, mis on pühendatud õpetamisega seotud küsimustele ja biokeemia edendamisele koduseltsides ja ülikoolides. Samuti osales Ly Villo aasta jooksul teistel FEBS-i toel korraldatud õpetamisega seotud seminaridel ja töötubades, näiteks Riia ülikoolis toimunud kahepäevasel doktorantide juhendamise seminaril ning Portugalis Aveiros toimunud aktiivõppe meetodite konverentsil.

EESTI FÜÜSIKA SELTS

Eesti füüsika seltsi (EFS) eesmärk on füüsika ja sellega seotud valdkondade tutvustamine laiemale avalikkusele, füüsikute kogukonna ühendamine ja füüsikahariduse arendamine ja toetamine Eesti haridussüsteemis, korraldades selleks muu hulgas füüsikaõpetajate võrgustiku tööd.

EFS-is on kaks osakonda: füüsikaõpetajate osakond (juhatuse esimees Eveli Raudla) ja füüsikatudengite osakond (EFS-i füüsikaüliõpilaste selts, juhatuse esimees Sanna Kruusmaa). EFS-i füüsikaõpetajate osakond on ühtlasi füüsikaõpetajate ainelit Eestis. Lisaks sellele tegutseb seltsi juures ka Teadusbuss (pealik Kaspar Arukaev). EFS-i juhatusse kuulusid 2023. aastal Kaido Reivelt, Andi Hektor, Moorits Mihkel Muru ja Riina Murulaid.

EFS-i tähtsamad tegevused 2023. aastal:

- koostöös Tartu ülikooli teaduskooliga jätkati füüsika, keemia ja bioloogia õpikodade programmi. Kokku 39 Eesti koolis viidi läbi kord kuus toimuvaid töötubasid;
- jätkus füüsika e-õpikute arendus ning eestikeelsete õppematerjalide väljatöötamine ja avaldamine;
- Teadusbuss jätkas endise hooga – koolitati

- välja ja käivitati järjekordne lend noori teaduse populariseerijaid;
- korralduslikult ja moraalselt toetati mitmeid partnerorganisatsioonide sündmusi;
- füüsikaõpetajate osakond korraldas 17.–18. novembril Voore puhkekeskuses füüsikaõpetajate sügisseminari. Osales 80 füüsikaõpetajat ning ülikoolide esindajat. Osakond võttis aktiivselt osa ka eesti hariduselu puudutavatest aruteludest;
- EFS-i füüsikaüliõpilaste selts (FÜS) korraldas 27.–29. oktoobril Voore puhkekeskuses erinevaid loodusteaduslikke teemasid käsitleva EFS-i loodus- ja täppisteaduste sügiskooli. Osales 52 teadlast ja üliõpilast. Aasta jooksul korraldati arvukalt üritusi: persooniõhtuid, mälumänge, jõulupidu, teadusseminare, kõrgharidust ja teadust populariseerivad ning spordiüritusi.

EESTI GEOGRAAFIA SELTS

Eesti geograafia selts (EGS) on geograafe ja geograafiahuvilisi ühendav organisatsioon. Tegevuse põhisuunad on erialaste trükiste avaldamine, teadustöö, teadusürituste korraldamine ja geograafiateadmiste levitamine.

Võrreldes eelmise aastaga oli 2023. aasta seltsi tegevuses rahulikum. Keskendusime seltsi tavatöö taastamisele pärast koroonaeptideemiat.

EGS-i põhiülesanne on esindada Eesti geograafiat rahvusvahelises geograafiaunioonis IGU. Erinevalt eelmisest oli 2023 selles liinis rahulik aasta, piirdusime IGU tavategevustega.

Korralikult on taastunud tava pidada kevaditi seltsi üldkoosolek koos akadeemilise ettekandega. Seekordne toimus 2. aprillil taas teaduste akadeemia saalis. Teadusliku ettekande „Metsadest maailmas ja Eestis ehk mida näeme kaugseire abil“ pidas seltsi juhatuse liige, Tartu ülikooli sel ajal veel kaasprofessor Evelyn Uuemaa.

Üle mitme aasta õnnestus koostada ja avaldada Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat (toimetaja ja koostaja Arvo Järvet). See on praktiliselt ainus järjepidev eesti keeles ilmuv geograafiaalne teaduskogumik. Järjekorras 46. köide sisaldab 12 uurimusartiklit ning seltsi ja tema liikmeid puudutavat kroonikat.

EGS annab traditsiooniliselt välja eriauhinna riiklikul õpilaste teadustööde konkursil. 2023. aasta laureaat oli Tartu Miina Härma gümnaasiumi õpilane Elo Joandi tööga „Toitumise tuvastamine juuste isotoopanalüüside põhjal: kaasaja ja arheoloogilise materjali juhtumiuuring“.

Igasuvine bussiekskursioon tutvustas seekord Lääne-Virumaa maastikke. Ekskursiooni vedasid Liisa Puusepp ja Mihkel Kangur.

EESTI INIMESEGENEETIKA ÜHING

Eesti inimesegeneetika ühing (EstSHG) kaasab laiapõhjaliselt inimese geneetika, geneetiliste haiguste ja genoomi uurimisega seotud spetsialiste, üliõpilasi ning kraadiõppureid, osaleb genoomikaalases teavitustöös ning soodustab igakülgset interdistsiplinaarset koostööd oma liikmete vahel.

EstSHG juhatusse kuuluvad Ana Rebane (president), Triin Laisk (asepresident alates oktoobrist 2023),⁵⁸ Tõnis Org (asepresident 2019–2023), Agne Velthut-Meikas, Andres Männik, Pirjo Spuul ja Laura Muring. Ühingu sekretär on Maarja Kõiv. Ühingu liikmete arv on püsinud 160 ringis.

Suurimaks ettevõtmiseks 2023. aastal oli 222 osalejaga aastakonverents Rakvere teatris 19.–20. oktoobril. Traditsiooniliselt korraldati konverents eesti keeles ning lähtuti programmi koostades põhimõttest, et ükski esineja ei oleks EstSHG aastakonverentsil vähemalt kaks aastat esinenud. Ettekannetega esinesid Hedvig Tamman (võtmeloeng), Hedi Peterson, Maris Alver, Sanna Puusepp, Kristiina Tambets, Liisa Arike, Sander Pajusalu, Oliver Aasmets, Anneli Uusküla, Agne Velthut-Meikas, Margus Punab, Kristel Vene, Indrek Koppel ja Jaan Aru. Ühingu elutööpreemia sai Mart Ustav, kes pidas kaasahaarava loengu oma senistest tegemistest ja tulevikuplaanidest. Noorteadlaste sessioonis esinesid Annela Avarlaid, Annabel Klemets ja Rain Inno. Alustavate ettevõtete sessioonis esinesid Liina Joller-Vaher, Annika Rähni ja Priit Jõers. Konverentsi toetasid ja osalesid näitusel 10x Genomics ja LanLab (peasponsorid), Lanmer, Quantum Eesti, Biotecha Eesti, Nova Natura, Diamedica, Icosagen ja AstraZeneca Eesti. Lisaks aitas konverentsi rahaliselt HNK Analüüsitehnika ja Solis Biodyne noorteadlaste auhindadega. Ühing toetas ka käesoleval aastal maakonna gümnaasiumitaseme õpilaste ja õpetajate osalemist aastakonverentsil. Osales üks õpetaja ja viis õpilast Rakvere riigigümnaasiumist ja Kadrina keskkoolist. Konverentsist tehti ülekanne ajalehe Postimees kodulehe kaudu. Paljud ettekannete salvestused on avalikud senini. Täpsemalt võib ühingu konverentsist lugeda kodulehelt.⁵⁹

Aastakonverentsi ja teiste ühingu tegevuste koordineerimiseks toimus 2023. aastal kümme juhatuse koosolekut. Aasta lõpus alustasime ka 2024. aasta konverentsi ettevalmistusi.

Jätkasime koostööd Euroopa inimesegeneetika ühinguga (ESHG). Oleme levitanud Euroopa ESHG poolt korraldatud koolinoorte DNA päeva essee- ja

⁵⁸ Triin Laisk pälvis 2023. aastal L'Oréal-UNESCO „Naised teaduses“ stipendiumi. Vt „Sõnas ja pildis 2023“, lk 76 – toim.

⁵⁹ <https://estshg.ut.ee/konverentsid>

videokonkursi infot. ESHG piirkondliku stipendiaadina võimaldasime andekal noorteadlasel Mikk Toomingul tasuta osaleda ESHG 2023. aasta konverentsil 10.–13. juunil Glasgows.

2023. aasta alguses avaldasime ühingu juhatuse liikmetega ajakirjas Eesti Arst ülevaateartikli „2022. aasta inimgeneetikas“ geneetikaalaste saavutuste kohta maailmas.⁶⁰ Ühingul on pidevalt uuendatav koduleht ja Facebooki profiil. Edaspidi soovime enam osaleda oma eriala eestikeelse terminoloogia arendamisel, geneetika-teaduse populariseerimisel ning teha tihedat koostööd Eesti arstkonna ja meie erialale lähedaste ühingutega. Ouline eesmärk on geneetikaga seotud teemadel anda rohkem võimalust kaasa rääkida ühingu noortele liikmetele, kuid soovime tegevusse kaasata ka genomikauuringutega tegelevaid tippteadlasi ja erialaga seotud ettevõtjaid, mis võiks laiemalt soodustada tehnosiiret ja teaduspõhist majandust Eestis.

EESTI INSENERIDE LIIT

Eesti inseneride liit (EIL) on mittetulundusühing, mis ühendab inseneride erialaorganisatsioone, ettevõteteid ja koolitajaid. EIL-i missioon on Eesti tehnikateaduste ja arendustegevuse, innovatsiooni ja valdkondliku hariduspoliitika edendamine. EIL-i visioon on teadmiste- ja innovatsioonipõhine ühiskond. EIL-i liikmeskonda kuulusid 31. detsembri 2023 seisuga kümme inseneride valdkondlikku organisatsiooni, kaks ülikooli, kaks rakendus kõrgkooli ja neli tunnustatud ettevõtet.

EIL on viimastel aastatel pööranud erilist tähelepanu inseneride järelkasvule. See on saavutatud tihedas koostöös koolidega, kus on korraldatud innustavaid inseneeria infopäevi. 2022/23. õppeaastal toimus kokku viis infopäeva gümnaasiumides üle Eesti. Need päevad sisaldasid põnevaid loenguid, minimessi ja tutvustust erinevate inseneriteaduskondade vastuvõtutingimustega. Päeva lõpetasid kaasahaaravad töötoad. 2023/24. õppeaastal on infopäevad juba toimunud kolmes koolis ja mitu kooli on veel ootejärjekorras.

Suvel valmisid EIL-i neli insenerierialasid tutvustavat videot, mis avaldati insener.ee Facebooki lehel. Sügisel hakati filmima uusi videosid, mis aitavad tõsta noorte teadlikkust insenerivaldkonna mitmekülgsusest.

8. novembril tähistati STEAM-i (MATIK) õppepäeva, mille raames kuulutas EIL koostöös Robomiku ja Eesti masinatööstuse liiduga välja lõbusa insenerialase võistluse. Võistluse ülesandeks oli luua ainulaadne tehase tootmisliin, mis suudab tooteid läbi põneva marsruudi liigutada. Töid hinnati neljas vanuseklassis ja võitjad kuulutatakse välja jaanuaris 2024.

8. detsembril tähistas EIL pidulikult oma taasasutamise 35. aastapäeva. Sündmusel astusid üles Tallinna tehnikaülikooli rektor Tiit Land ja professor David Vseviov. Pidulikkust lisas Eesti teaduste akadeemia naiskoori esinemine. Ürituse keskmes oli aasta inseneri ja aasta tehnikaüliõpilase 2023 tiitlite väljaandmine. EIL-i president Igor Krupenski ja asepresident Enn Kerner andsid pidulikult üle aasta inseneri tiitli silmapaistvale masinaehitusinsenerile Mirko Arrasele. Aasta tehnikaüliõpilase tiitli pälvis aktiivne elektroenergeetika eriala tudeng Brenda Pent.

2023. aastal keskendus EIL järelkasvu teemale, mis tõi kaasa organisatsiooni nähtavuse tõusu mitmetes projektides. 2024. aastal kavatakse EIL jätkata inseneeria tutvustamist noorte seas ja insenerihariduse edendamist.

EESTI KEEMIASELTS

Eesti keemiaselts koondab eri valdkondade keemiaspetsialiste, et arendada keemiateadust ja -haridust, propageerida rohelist keemiat ja ringmajanduse põhimõtteid ühiskonna arengu ja heaolu hüvanguks.

9. juunil 2023 toimus seminar sarjast „Frontiers in Organic Chemistry“. Teemal „Photo-, Electro- and Flow Chemistry“ esinesid külalisettekandjad professorid Luca del’Amico ja Daniele Mazzarella Padova ülikoolist (Itaalia) ning teemal „Nanomechanochemistry and Transition Metal Catalysis“ professorid Radovan Šebesta Comenius Bratislava ülikoolist (Slovakkia) ja Zoltan Novak Loránd Eötvösi ülikoolist (Ungari).

25. novembril andis seltsi president akadeemik Margus Lopp Tartu ülikooli keemiaosakonna vilistlaste kohtumisel ülevaate Eesti keemiatööstuse olukorrast ja põlevkivist keemiatööstuse toormena. 29. novembril Tallinna tehnikaülikooli loodusteaduskonna XV teaduskonverentsil⁶¹ esines keemia ja biotehnoloogia instituudi juhtivteadur Tuuli Käämbre ettekandega „Metabolic tricks of cancer cells“ ja Tallinna tehnikaülikooli kaasprofessor tenuuris Riina Aav ettekandega „Supramolecular self-organisation“.

14. detsembril toimus ajakirja Proceedings of the Estonian Academy of Sciences aasta viimase numbriga esitlus. Eriumber on pühendatud keemiaseltsi asepresidendile akadeemik Jaak Järvele ja tema tegevusele teadustulemuste kättesaadavuse parandamisel.

Seltsi Tallinna liikmed osalesid 21. detsembril 2023. aasta kokkuvõtlikul teadusseminaril, kus tutvustasid oma uurimiserühmade uusi tulemusi. Tõnis Kanger esines ettekandega „Increasing efficiency of asymmetric aminocatalysis“ ning Merike Vaher ja Mihkel Koel

⁶⁰ <https://ojs.utlib.ee/index.php/EA/article/view/22274/16937>

⁶¹ <https://taltech.ee/loodusteaduskond/teaduskonna-teaduskonverents>

ettekandega „Phytochemicals from plants growing in Estonia“.

Osaleti elektroonselt Euroopa keemiaseltside liidu tegevuses. Panustati aktiivselt Eesti keemiatööstuse liidu tegevusse, mille juhatuse liige on Margus Lopp.

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Eesti kirjanduse selts (EKS) koondab kirjandushuvilisi üle Eesti, korraldab kirjandusüritusi, algatab muid kirjandusega seotud ettevõtmisi ning pakub kooskäimisvõimalust inimestele, keda seob armastus kirjakultuuri vastu.

2023. aasta oli tihe ja sündmusterohke. Toimused mitmesugused üksiksündmused, samuti traditsiooniks kujunenud festivalid ja projektid. Jätkus intensiivne töö eesti kirjanduse tutvustamisel UNESCO kirjanduslinnade võrgustikus. Akadeemilise suunitlusega sündmustest tuleks esile tõsta aprillis toimunud EKS-i traditsioonilist kirjanduse aastaülevaadete kõnekoosolekut. Seekord tuli jutuks 2022. aastal ilmunud luule, proosa, näitekirjandus, lastekirjandus ning tõlkekirjandus. Juunis koostöös Tartu ülikooliga korraldatud Tartu ülikooli kirjandusringi Ellips kevadkoolis sai kuulata ettekandeid Eesti naisautoritest, kirjandussemiotikast, naksitrallidest, afektist ja kunstifilosoofiast.

Üks olulisemaid tegevussuundi lisandus 2023. aastal ettevalmistuste näol eesti raamatu aasta tähistamiseks. 2025. aastal möödub 500 aastat esimese eesti keelt sisaldanud trükise ilmumisest. See on sündmus, mis puudutab kõiki kirjandusvaldkonnaga seotuid: teadusasutusi, raamatukogusid, kirjanikke ja lugejaid, koole, trükikodasid, kirjastusi, raamatukauplusi, muuseumi, seltse, loomeliite jt. 2023. aasta suvel otsustas raamatuaastat ette valmistav komisjon, et EKS-ist saab selle suursündmuse ettevalmistusi ja elluviimist koordineeriv organisatsioon. Selts oli ka esimese raamatuaasta algataja 1935. aastal ning eestikeelse raamatu 475. sünnipäeva tähistamist juhtinud peakomitee tegutses samuti EKS-i juures. Seegi kord saab raamatuaasta strateegiliseks nõuandvaks koguks eesti raamatu aasta peakomitee, mis asutatakse seltsi juurde 2024. aasta alguses. 2023. aasta oktoobris toimus Tartu kirjanduse majas esimene raamatuaastat ettevalmistav arutelupäev, millest võtsid osa nii erialaorganisatsioonide ja raamatukogude kui ka ülikoolide, Eesti kirjandusmuuseumi jt valdkondlike asutuste esindajad. Järgmised kohtumised toimuvad juba 2024. aasta esimestel kuudel. EKS loodab, et selle rahvuskultuurilise suursündmuse tähistamisele aitavad kaasa ka Eesti teaduste akadeemia ning teadusseltsid.

EESTI KODU-UURIMISE SELTS

Eesti kodu-uurimise seltsi (EKUS) ülesandeks on arendada ja korraldada teaduslikku kodu-uurimist Eestis tema üleüldiseks hüvanguks ja vaimuelu rikastamiseks, süvendada kodutunnetust kutsetöös ja harrastusliku tegevusena, levitades kodu-uurimislaseid teadmisi, luua ja arendada kodu-uurimislaseid koostöösidemeid nii kodukui välismaal.

Läinud aasta EKUS-i elu oli ajastukohane. Seltsitegevuses suheldi ja konsulteeriti interneti teel ning täiendati oma teadmisi rahvusarhiivi virtuaalsetes uurijatundides veebi vahendusel. Aga oli ka ettevõtmisi, kus seltsi liikmed said kokku. Seltsi juhatuse kogunes kaheksal korral.

Raplamaa kodu-uurijad korraldasid 20. aprillil Rapla kultuurikeskuses konverentsi „Paikkond – kohapärimus“. Konverentsi algatajaks oli Raplamaa käsitöö selts. Seal tegi ettekande ka EKUS-i juhatuse liige Kalju Idivand. Raplas tegutseb kultuurinõukoda RaKulKo, omavalitsuste toel loodi Rapla mälu keskus.

Nagu tavaks saanud, võtavad kodu-uurijad mitmel pool osa teema- ja külapäevadest, korraldavad näitusi ja raamatuesitlusi.

18. mail toimus Paides Järvamaa koolinoorte kodu-uurimiskonverents sealse kodu-uurija Ründo Mültsi eestvõttel. See jäi mullu ainukeseks koolinoori laiemalt kodu-uurimisse hõlmanud sündmuseks.

9. juunil tuli Tallinnas teaduste akadeemia majas kokku EKUS-i üldkogu. Tutvustati seltsikaaslaste uuemaid trükiseid, arutati ja kinnitati juhatuse aruanne möödunud hooaja tööst, pikendati juhatuse koosseisu volitusi aasta võrra ning arutati EKUS-i tuleviku üle. Seejärel külastati Gustav Adolphi gümnaasiumi muuseumi ning tutvuti gümnaasiumi ajaloo teemaliste väljaannetega. Tutvumist juhendas muuseumi kuraator Helda Venderström.

Septembris saadi kokku Eesti genealogia seltsi juhatuse liikmetega ja arutati põhjalikumalt kahe seltsi läbikäimise viise ning koostöö vorme edaspidi. Kahel seltsil on hulk ühisliikmeid.

Sügistormisel 7. oktoobril teostus EKUS-i ekskursioon Rootsi-Kallavere külamuuseumi, renoveeritavasse Kolga mõisasse ja sealsesse kihelkonnamuuseumi.

Pärnumaa koduloolased korraldasid seeria tutvumisreise ümbruskonna väikemuuseumidesse. Põhjalikumalt peatuti Koidula, Audru, Sindi ja Tori muuseumides.

EKUS-i ruumes jätkub mahuka arhiivi korrastustöö.

EESTI LOODUSEUURIJATE SELTS

Eesti looduseuurijate seltsi (LUS) põhiülesandeks on kaasa aidata Eesti looduse uurimisele ja kaitsmisele, süvendada kontakti ja koostööd loodusteaduste eri harude vahel, arendada teaduslaseid sidemeid Eesti ja välismaiste loodusteaduslike asutuste ning organisatsioonidega, populariseerida ja propageerida loodusteaduste saavutusi ja looduskaitse ideid, aktiivselt kaasa töötada loodusteaduste saavutuste rakendamisele Eesti kultuuri hüvanguks. Oma eesmärgi täitmiseks koondab selts loodusteadlasi ja loodusehuvilisi, korraldab ja toetab loodusteaduslikke uurimistöid, ekspeditsioone ja ekskursioone jm.

LUS koosneb paljudest allüksustest, nende seas erialaseltsid ja -ühingud. 2023. aastal tähistas selts oma 170 tegevusaasta juubelit. Pärast kaheksa-aastast pausi jätkati 1931. aastal alguse saanud traditsiooni ja peeti Räpinas järjekorras 40. üle-eestiline looduseuurijate päev.

Maikuu üldkoosolekul valiti seltsile uus juhatuse presiidium. Presiidiumiga liitusid Madli Linder ja Polina Degtjarenko, lahkusid Maris Hindrikson ja Kairi Põldsaar.

24. novembril peeti LUS-is teine järjestikune akadeemiliste seltside ümarlaud. Teaduste akadeemia asepresident Arvi Freiberg esines ettekandega „ÜRO Agenda 2030 ja Maa taluvuspiiride dialektika kui kõigi teaduste tänane konnasilm“. Sellele järgnes arutelu seltside võimalikust rollist ÜRO säästvat arengut toetava teaduse kümnendis.

LUS jätkas 2023. aastal mitme riikliku seire täitmist. LUS-i raamatukogu on jätkuvalt lugejatele avatud ning LUS-i saali saab kasutada erinevateks sündmusteks.

Eesti botaanikaühing koondab rohkem kui 100 taimehuvilist LUS-i liiget. 22. veebruaril toimus okaspuude õppepäev (korraldaja Ene Kook). 20. aprillil oli turbasamalde töötuba (korraldasid Nele Ingerpuu ja Kai Vellak), kus mikroskoobi abil saadi tuttavaks mitmete liikidega. 10. mail uuriti Ott Luugi juhtimisel kevadisi taimi Raadi ümbruses ning 27.–28. mail oli samblasõprade kevadmatk Tallinna lähistel. Suurem ühingu kokkusaamine oli taimeretk Alutagusele 17.–19. juulil, kus osales 30 inimest. Tutvuti seitsme kohaga, toimus tarnade ja sammalde õppenäitus. Taimeretke käigus tehti üle 2500 taimevaatluse 550 liigi kohta ning koguti sadu herbaareksemplare. Detsembris ilmus veebiajakirja Samblasõber 26. number ja sellega seoses toimus samblahuviliste kokkusaamine. Tegevuse tutvustamiseks laiemale avalikkusele on loodud Facebooki leht.⁶²

Botaanika terminoloogia komisjon pidas 2023. aastal viis koosolekut. Lisandus 472 nimerida, millega on andmebaasis aasta lõpuks kokku 22 403 nimerida. Ekilexi

botaanika terminibaasi täiendati 150 uue mõistekirjega ja toimetati 150 olemasolevat mõistekirjet.

Eesti mükoloogiaühingus alustas 2023. aasta jaanuaris tööd uus juhatuse (esimees Kadri Pärtel, liikmed Ave Suija ja Triin Varvas). Varakevadel taaselustati aastakümneteks soiku jäänud mikroskoopia töötuba, mis toimus 25. märtsil fookusega tardseentel Tartu ülikooli Oecologicumis. Nagu 60 aastat tagasi aset leidnud esimene seenelaager, nii korraldati ka sel aastal laagrid Pärnumaal Nigula looduskaitsealal ja selle ümbruses. 19.–21. mail toimunud kevadise seenelaagri 29 osalejat registreerisid üheskoos ligi 160 seeneliiki, neist ühe esmakordselt Eestis. 15.–17. septembril osales sügislaagris 30 inimest, eri seeneliike pandi tähele ligi 350, sh mitmeid haruldasi liike ning kaks esmakordselt Eestis. Septembris organiseeriti laste ja noorte fotokonkurss, et tõmmata tähelepanu aasta seeneks valitud harilikule kivipuravikule ja teistele puravikulistele. Konkursile saatsid 73 last ja noort 132 fotot.

9. detsembril pidas mükoloogiaühing aastakoosolekut Actiones LUS-i majas. Meenutati ühingu asutamist (Kadri Pärteli esitlus) ja võeti vastu tervitused ainsalt siiani tegusalt asutajaliikmelt Kuulo Kalamehelt. Ettekanded andsid ülevaate Eesti seente oluliste ökoloogiliste rühmade uurimisest läbi aegade – Leho Tedersoo pidas ettekande mükoriisaseentest ja Märt Hanso metsapatogeenidest. Tehti kokkuvõtteid möödunud külluslikust seeneaastast, mil ühingu liikmed tegelesid üle Eesti seente tutvustamisega nii näitustel, seeneretkedel kui meedias. 2024. aasta seeneks valiti kamperriisikas *Lactarius camphoratus*.

Eesti terioloogia seltsis toimus 15.–17. septembril Jõgevamaal Voore puhkekeskuses terioloogia seltsi sügiskool, mille teemaks olid terioloogiaalased teadus- ja rakendusuuringud Eestis. Kohapeal osales u 40 inimest ning ettekandeid kuulati ka üle interneti. 2023. aastal andsid seltsi liikmed Liisa Rennel ja Uudo Timm erilise panuse aasta looma 2023 (lendorav) tutvustamisse.

Teoreetilise bioloogia sektsioon korraldas 28.–30. aprillil Jürikulas Kirna õppekeskuses 49. teoreetilise bioloogia kevadkooli. Teemaks oli taastumise teooria – kõneldi nii elusüsteemide taastumisest kui taastamisest. Toimusid ettekanded, hommikused silmad-lahti-käigud (sh Kirna õpperajal Pedja jõe ääres) ja arutelud Lauri Laanisto, Aveliina Helmi ja Kalevi Kulli eestvedamisel. Ilmus Schola Biotheoretica 49. köide.

Antropoloogiasektsiooni liikmetel oli 2023. aastal kolm koosviibimist. 15. aprillil tähistati antropoloogiasektsiooni pikaajase aktiivse liikme med-dr Helje Kaarma 90. sünniaastapäeva. Koostöös Tartu ülikooli füüsilise antropoloogia keskusega toimetati järjekordne Papers on Anthropology number.

Eesti meteoroloogia selts korraldas 22.–23. juulil Jõgevamaal Endla looduskeskuses 14. ilmahuviliste

⁶² <https://www.facebook.com/botaanikayhing>

ja äikesevaatlejate kokkutuleku. Osales ühtekokku 60 huvilist, harrastusilmavaatlejat ja teadlast, kelle seas oli nii noorema kui ka vanema generatsiooni esindajaid. Kahepäevase ürituse kavasse mahtusid ettekanded ning tutvumine Tooma soojaama vaatlusprogrammi ja Männikjärve rabaga. Ettekannete kohta saab pikemalt lugeda seltsi kodulehelt.⁶³ Paralleelselt täiskasvanute programmiga toimusid teist aastat järjest tegevused ka kohale tulnud lastele. Kokkutulekul tähistati ühtlasi seltsi viiendat sünnipäeva.

2023. aastal jätkas tööd seltsi juures tegutsev terminoloogia toimikond, mis tegeleb erialaste terminite eestindamise ning Ekilexi sisestamisega. Seltsi veebilehel jagati uudist Euroopa meteoroloogiasatelliitide kasutamise organisatsiooni (EUMETSAT) esimese välgudetektori (Lightning Imager, LI) proovivaatlustest. Juulis esitleti vaatlustest valminud animatsioone, kus on näha pilvede liikumine ja nende taustal valgusähvatused Euroopas ja Aafrikas. Animatsioonid on koostanud EUMETSAT-is töötav seltsi liige Sven-Erik Enno. Lehel on nüüd kättesaadavad ka soovitud amatöörilmajaamade valimise ja kasutamise kohta.

Uexkülli keskus korraldas ökosemieseminaari „Vabana looduses“ 11.–12. augustil Puhtu bioloogiajaamas. Ajakirjanik ja keskkonnanõustaja Bernie Napp kõneles rohepesust ja kaevandusfirmadele keskkonnanõu jagamisest ning bioloog Gregory Napp rääkis oma tööst loodusvahi ja looduskaitsejана Uus-Meremaal. Riste Keskspaik juhatas objektiveerimise ja tähelepanu juurde. Siiri Tarrikase ettekanne käsitles loomade tähelepanu. Margus Ott puudutas vabaolu filosoofiat. Kalevi Kull rääkis Puhtu niidul vabas looduses teemal „Mina on osa“ – tähendusloome füsioloogiast (ehk ökoenergeetikast ja ökoesteetikast). Seminaari lõpetas arutelu looduse vabaduse kaitsmisvõimaluste üle. Esile kerkisid vabaduse teema esindatus looduskaitse ajaloos, looduse iseväärtus ja loodusele õiguste andmine, metsa eksimine kui võimalus vabastada end kammitsevatest mõtteskeemidest ja mitmed teised loodust ja vabadust ühendavad mõtteseosed. Sõnavõtjate seas olid Aleksei Lotman, Peeter Laurits, Riin Magnus, Ene-Reet Soovik, Nelly Mäekivi, Lona Päll, Indrek Kalamees jt.

20. detsembril esines Tartus Uexkülli loengute sarja raames Donald Favareau Singapuri ülikoolist. Loengule „Biosemiootiline üldintelligentsus“ järgnes elav arutelu. Loeng salvestati ja on järelkuulata UT TV kaudu.

2023. aastal toimus LUS-is kümme üldkoosolekut koos ettekannetega:

- 26. jaanuaril esitlesid Tõnu Viik ja Sulev Kuuse Mart Viikmaa elulooraamatut

⁶³ <https://meteoroloogia.ee/toimus-ilmahuviliste-ja-aikesevaatlejate-14-kokkutulek/>

- 9. märtsil Baeri päeva tähistamine: Erki Tammiksaar „Teadusjooniste koht Karl E. von Baeri loomingu“, Oive Tinn „Lõpetamata lugu maailma kõige kuulsamatest fossiilidest (jutt pole dinosaurustest)“
- 30. märtsil Kadri Pärtel „Millised on kevadised tiksikud?“
- 27. aprillil Ivar Sibul „Uudsed ja keskkonnasäästlikud metsakaitsemeetodid männikärsakate vastu“
- 25. mail Peep Jürmann „KAURi keskkonnanalüüsi osakonna tutvustus“
- 28. septembril Tarmo Evestus „Metsaelupaigad majandamise ja kaitse tõmbetuules“
- 26. oktoobril LUS-i 170 aasta juubeli tähistamine: Tõnu Viik „LUS 2010ndatel“
- 30. novembril Arne Sellin „Kliimamuutuste mõju meie metsadele ökofüsioloogilisest vaatenurgast“
- 21. detsembril Andrei Miljutin „Roti fenomen: ühe müstilise saladuse lahendamise lugu“

2023. aastal anti välja järgmised trükised:

- Degtjarenko, P. (toim) 2023. Folia Cryptogamica Estonica 60. Tartu Ülikool ja ELUS, Tartu⁶⁴
- Ingerpuu, N., Vellak, K. (toim) 2023. Samblasöber nr 26. ELUS Botaanika sektsioon, Tartu⁶⁵
- Laanisto, L., Kull, K., Helm, A., Ots, S. (toim) 2023. Taasta/umise teooria. Schola Biotheoretica XLIX. Eesti Looduseuurijate Selts, Tartu⁶⁶
- Viik, T. 2023. Magister, kes andis nõu professoreile. Eesti Looduseuurijate Selts ja Tõnu Viik, Tartu

EESTI MAJANDUSTEADUSE SELTS

2002. aastal taasasutatud Eesti majandusteaduse selts (EMS) on Eesti majandusteadlasi ühendav mittetulunduslik teadusselts, mille eesmärk on edendada nüüdisaegse majandusteaduse levikut ja diskussiooni aktuaalsete majandusteede üle. Selts aitab kaasa majandushariduse taseme tõstmisele ning toetab majandusuuringute ja -õppega seotud institutsioonide koostööd. EMS toetab doktoritööde ja juhendamiskvaliteedi tõusu ning panustab majandusteaduste ja innovatsiooni doktorikooli seminaridesse.

EMS-i 18. aastakonverents toimus 26.–27. jaanuaril Rakveres. Konverentsi peateemaks oli energia ja majandus. Akadeemilise peaettekande tegi Cambridge'i ülikooli jätkusuutlikkuse juhtimise instituudi (CISL) juht

⁶⁴ <https://ojs.utlib.ee/index.php/FCE/issue/view/1864>

⁶⁵ <https://sisu.ut.ee/samblasober/ajakiri-samblasober>

⁶⁶ <https://dea.digar.ee/?a=is&oid=JVscholabiotheor202312&type=staticpdf&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctx-TI%7ctxAU%7ctxTA----->

ja vanemteadur dr Annela Anger-Kraavi, kelle peamiseks uurimisvaldkonnaks on kliimamuutuse ökonoomika. Annela Anger-Kraavi on Eesti keskkonnaministeeriumi rahvusvahelise kliimamuutuse poliitika ja läbirääkimiste nõunik. Paneelsessioonis arutlesid energiatootmise, energiajulgeoleku ja kliimamuutuse teemal Eesti poliitikud ja energiavaldkonna praktikud. Professor Enn Listrale anti EMS-i auliikme nimetus.

Eesti majandusteaduse selts annab välja Vello Venseli nimelist teaduspreemiat, mis on mõeldud doktoriõppes õppivale üliõpilasele, kes teeb oma uurimistöö põhjal ettekande majandusteaduse ja innovatsiooni doktorikooli raames korraldatavas rahvusvahelises suvekoolis ning kelle uurimistöö tunnustatakse preemiakomisjoni poolt preemia vääriliseks. 2023. aastal anti preemia välja kümendat korda. Tartu ülikooli, Tallinna tehnikaülikooli, Eesti Panga ja Estonian Business Schooli esindajatest koosnev komisjon valis preemia laureaadiks Heili Heina Tallinna tehnikaülikoolist.

EESTI MATEMAATIKA SELTS

Eesti matemaatika selts (EMS) on vabatahtlik ühendus, Euroopa matemaatika seltsi liige, mis aitab igakülgset kaasa matemaatiliste teaduste ja matemaatilise hariduse arengule Eesti Vabariigis. Juhatusse kuuluvad president Jüri Lember ja liikmed Kaido Lätt, Raul Kangro, Raili Vilt, Hannes Jukk, Kalle Kaarli ja Indrek Zolk Tartu ülikoolist, Anna Šeletski Tallinna ülikoolist, Kristel Tamm Gustav Adolfi gümnaasiumist ning Gert Tamberg ja Hele Kiisel Tallinna tehnikaülikoolist.

1989. aastal loodi seltsi koolimatemaatika ühenduse (KMÜ) sektsioon, 2023. aastal loodi seltsi uue sektsioonina olümpiaadimatemaatika ühendus (OMÜ) eesmärgiga koondada ühe katuse alla Eesti üleriigiliste matemaatikavõistluste organiseerimise kompetents.

KMÜ on Eesti õpetajate ühenduste koostöökoja liige, osaleb mitmetes haridus- ja teadusministeeriumi töögruppides, aineühenduste võrgustikus, teeb koostööd Eesti teadusagentuuriga. KMÜ esindajad osalevad haridus- ja noorteameti koolitusprogrammis haridusühenduste juhtidele ja ühiskondlikus diskussioonis matemaatikahariduse üle.

KMÜ organiseeritud matemaatikaõpetajate infopäevad toimusid 2023. aastal 7. jaanuaril Tallinnas ja 14. jaanuaril Tartus. KMÜ osales projektis „Matemaatikas võimekas õpilane II kooliastmes“, organiseeris täiendkoolituspäevad Järvamaal (14.–16.08), informaatika- ja matemaatikaõpetajate suvekooli Narva-Jõesuus (22.–24.08) ja 49. matemaatikaõpetajate päevad (17.–18.11 Põlvas ja Võrus).

EMS-i üldkoosolek toimus 15. aprillil Tartus. Koosolekul kinnitati aastaaruandeid, kuulati ettekandeid ja otsustati luua olümpiaadimatemaatika ühendus.

EMS (eelkõige KMÜ, OMÜ toel ja koostöös Tartu ülikooli teaduskooliga) osaleb aktiivselt erinevate matemaatikavõistluste korraldamisel: matemaatikaolümpiaad, Nuputa, Känguru, Náboj, European Mathematical Cup (EMC). Matemaatikaolümpiaadi piirkondlikud voorud toimusid 1. veebruaril, 4.–6. klasside olümpiaad toimus 21. veebruaril. Nuputa piirkondlikud eelvoorud toimusid 30. märtsil ning lõppvoor 13. mail Tamsalus. Känguru toimus Eestis 16. märtsil. Náboj on iga aasta kevadel samaaegselt paljudes riikides läbiviidav koolidevaheline võistkondlik matemaatikavõistlus, 2023. aastal toimus see esmakordselt füüsilisel kujul. EMC on peamiselt gümnaasiumiõpilastele mõeldud võistlus, millel osalejad lahendavad ülesandeid oma kodumaal ja tööde hindamine toimub netipõhiselt. OMÜ algatusel osales Eesti võistkond aprillis 2023 esmakordselt Euroopa tüdrukute matemaatikaolümpiaadil (EGMO).

Koostöös Tartu ülikooli matemaatika ja statistika instituudiga organiseeris EMS 2.–7. juunil rahvusvahelise kursuse „Statistical Practice in Epidemiology using R“ (peaorganisaator akadeemik Krista Fischer). Kursus andis ülevaate põhilistest biostatistika meetoditest ja nende rakendamisest. Lektorid olid rahvusvaheliselt tunnustatud eksperdid, osalejaid 25.

EMS-i preemiad 2023:⁶⁷

- publikatsiooniauhind noorele matemaatikule kõrgetasemelise artikli eest rahvusvahelises ajakirjas – Alvin Lepik (Tartu ülikool)
- EMS-i üliõpilaspreamia matemaatika-alase bakalaureusetöö eest – Kaarel-August Kurik (Tartu ülikool)
- Arnold Humala preemia silmapaistvaid tulemusi saavutanud noormatemaatikule – Kristo Väljako ja Andre Ostrak (mõlemad doktoritöö eest, Tartu ülikool)
- Gerhard Rägo nimeline mälestusmedal silmapaistvate teenete eest õpetaja- või õppejõutöös – Anneli Nõmm, Imbi Koppel, Lagle Matto, Tiia Pern, Tiina Saar

EESTI MUUSIKATEADUSE SELTS

Eesti muusikateaduse selts (EMTS) ühendab muusikateadlasi ja muusikateaduse vastu huvi tundvaid inimesi ning toetab kõigi muusikateaduse valdkondade viljelemist Eestis.

2023. aasta oktoobris ilmus koostöös Eesti muusika- ja teatriakadeemia muusikateaduse osakonnaga muusikateadusliku aastaraamatu Res Musica 15. number. Res Musica on rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga perioodiline väljaanne, mis avaldab eelretsenseeritavaid

⁶⁷ <https://matemaatika.eu/preemiad/>

teadusartikleid muusikateaduse kõigest valdkondadest. Aastaraamat on avatud ka rahvusvahelisele koostööle. Väljaanne on valdavalt eestikeelne, kuid sisaldab mahukaid resümeeid inglise või saksa keeles. Alates 2017. aastast on aastaraamatul Res Musica oma kodulehekülj. ⁶⁸

Res Musica 15. number on pühendatud mitmele teemale, sh Eesti muusika- ja teatriakadeemia emeriitprofessori akadeemik Jaan Rossi teaduslikule tegevusele, sotsioloogi ja muusikafilosoofi Theodor W. Adorno kirjutistele ning erinevatele muusikaloolistele teemadele. Number sisaldab seitset uurimust. Artiklite autoriteks on Risto Paju, Tõnu Tannberg, Meeta Morozov, Anu Veenre, Toomas Siitan, Kristel Pappel ja Aare Tool. Artiklite teemad on füüsiliste tõendite roll muusikaloo kirjutamisel, džassi sovetiseerimiskatsed Nõukogude Eestis, Tallinna riikliku konservatooriumi 1948. aasta teaduslik sessioon, teose ühisauthorsus, Adorno tekstide ajalooline ja ideoloogiline kontekst ning Adorno raadioteooria Eesti 1920.–1930. aastate kontekstis.

Tavapäraselt toimub EMTS-i korraldusel igal aastal kaks ettekandekoosolekut, kevaditi Tartus ja sügiseti Tallinnas. 2023. aasta EMTS-i Tartu päev toimus 15. aprillil Heino Elleri muusikakooli Elleri saalis ning oli pühendatud Rudolf Tobiase 150. sünniaastapäevale. Ettekannetega esinesid Aare Tool, Janika Oras ja Taive Särg, Toomas Siitan, Anu Kõlar ja Mart Humal. Öhtu lõpetas Zoomi vahendusel Mimi S. Daitz, kes tutvustas oma vastilmunud raamatut „Ancient Song Recovered: The Life and Music of Veljo Tormis“.

Sügisel Leichteril püüeti 13. novembril esitleda Res Musica 15. numbrit ja peeti kaks ettekannet. Esimese ettekande „Inimloomingu fraktaalsetest geomeetriast“ pidasid Dmitri Kartofelev ja Liisi Raudväli (Tallinna tehnikaülikool, küberneetika instituut). Teise ettekande „Ühisauthorsusest eesti kunstmuusikas Malera Kasuku klaveritrio näitel“ pidas Anu Veenre.

EESTI NOORTE TEADUSTE AKADEEMIA

2017. aastal asutatud Eesti noorte teaduste akadeemia (ENTA) on iseseisev mittetulundusühing, mille eesmärk on esindada Eesti noorte teadlaste huve, panustada teaduse ja ühiskonna arengusse ning selgitada ja suurendada teaduse rolli ühiskonnas. ENTA liikmed on väljapaistvad ja aktiivsed doktorikraadiga kuni 41-aastased teadlased.

Organisatsiooni arendamine. 2023. aasta suvisel üldkoosolekul valiti organisatsioonile uus juhatus (volitused kaheks aastaks): Toomas Vaimann (president), Miina Norvik (asepresident), Martin Thalfeldt (asepresident),

Erik Abner (kommunikatsioonijuht) ja Mihkel Kama (peasekretär).

2023. aasta lõpul valiti ENTA uuteks liikmeteks Mai Beilmann, Marju Himma, Juhan Hellerma, Madis Järvekülg, Kerli Liivand, Kristiina Mark, Kadi Liis Saar, Kaspar Tootsi ja Hardi Veermäe. 2023. aasta lõpu seisuga on ENTA-s 31 tegevliiget. Vastu võeti kaks toetajaliiget: akadeemik Maarja Grossberg-Kuusk ja ENTA vilistlane Helen Eenmaa.

Rahvusvaheline koostöö. ENTA teeb aktiivset koostööd teiste noorte teaduste akadeemiatega ja sarnaste organisatsioonidega. Fookus on olnud eelkõige Põhja- ja Baltimaadel, kuid katusorganisatsioonide ja otsesuhtluse toel on võrgustik oluliselt laiem.

ENTA osaleb Young Academy of Europe (YASAS) võrgustiku liikmena Euroopa Komisjoni teadusnõustamisele keskenduva konsortsiumi SAPEA+ (Science Advice for Policy by European Academies) töös. YASAS juhib 6. tööpaketti, mis keskendub noorteadlaste kaasatuse suurendamise strateegia väljatöötamisele. ENTA on esindatud nii YASAS-i nõukogus kui ka juhatuses. Tänu kuulumisele YASAS-i juhatusse on ENTA olnud kaasatud ka koostöösse Euroopa Komisjoni peateadusnõustajatega. Septembris 2023 valiti Helen Eenmaa YASAS-i presidendiks.

Eesti teaduspoliitika kujundamine. ENTA osales aktiivselt ja esindas noorteadlaste huve erinevates teaduspoliitika kujundamisega seotud komisjonides ja töörühmades, samuti rahvusvaheliste, riiklike ja eralgatuslike teaduse ja teaduse populariseerimisega seotud konkursside žüriides.

ENTA allkirjastas teadushindamise reformi lepingu (Agreement on Reforming Research Assessment) ning võeti CoARA võrgustiku (Coalition for Advancing Research Assessment) liikmeks. CoARA toob kokku u 500 teadusorganisatsiooni üle Euroopa, sh Eestist sihtasutus Eesti teadusagentuur ja ENTA, et reformida teaduse hindamist.

ENTA pälvis 2023. aasta riiklikult tunnustatud teaduse populariseerija auhinna. Marju Raju eestvedamisel ja koostöös Öhtulehega tõi ENTA 2022. aastal lugejateni artiklisarja „ElemENTAarne!“. Riiklikult tunnustatud teaduse populariseerija auhinna sai ENTA tegevliige Tuul Sepp.

EESTI SEMIOOTIKA SELTS

Eesti semiootika seltsi (ESS) eesmärk on edendada semiootikat Eestis, hoida semiootikaga seotud inimesi kursis semiootikasse puutuva teabega ja tutvustada semiootikat laiemale avalikkusele; samuti püüab selts toetada semiootikaga tegelevaid organisatsioone ja isikuid nii Eesti kui välisriikide organisatsioonidega suhtlemisel.

⁶⁸ <https://resmusica.ee/>

2023. aastal oli ESS-i uue juhatuse üks eesmärke seltsi tegevustesse noorte semiootikute kaasamine ning semiootika sügiskoolide traditsiooni taaselustamine. Sügiskoolid on seminaristiilis üritused, mille eeskujuks on Tartu-Moskva koolkonna suvekoolid.

1. aprillil toimus Tartus Lodjakojas kevadine sügiskool „Nali“, kus huumorist moel või teisel kõnelesid Piret Voolaid, Aleksei Turovski, Toomas Tiivel, Margit Juurikas, Daniel Tamm, Peeter Selg ja Raimo Jõerand.

Tallinna ülikooli Juri Lotmani semiootikavaramu, humanitaarteaduste instituudi ja ESS-i koostöös toimus juuni keskel Tallinnas kolmepäevane Lotmani konverents „Fear in Culture and Culture of Fear“. Konverents tõi kokku üle 100 teadlase enam kui 20 riigist väga erinevatest teadusvaldkondadest, mis võimaldas üheskoos luua tõeliselt mitmeperspektiivilise vaate hirmu fenomenile. Konverentsi tippündmusteks olid silmapaistva rahvusvahelise mainega humanitaarteadlaste plenaarloengud. Joanna Bourke pidas loengu „On the 'female evil'“, Andrei Zorin kõneles teemal „Tolstoy: Fear of Death and Fear of Mortality“, Jevgeni Dobrenko plenaarloeng kandis pealkirja „Stalinist Comedy of Fear“ ning Mihhail Lotmani loeng „On the other side of fear“ käsitles hirmu fenomeni Ukraina sõja kontekstis. Lisaks akadeemilisele programmile toimus Tallinna linna vastuvõtt Jaan Poska majamuuseumis, Tallinna ülikooli kirjastuse publikatsioonide esitlus, ekskursioon semiootikavaramu ning kirjandusõhtu Andrei Ivanoviga.

19. juunil kogunesid seltsi liikmed Tartus üldkoosolekule, kus muuhulgas anti traditsiooniliselt välja Semiootilise Jälje auhind. Selle pälvis Katre Pärn pika-aegse ESS-i vedamise, Lotmani juubeliaasta sündmuste korraldamise, arvukate tudengitööde juhendamise, kogumiku „The Companion to Juri Lotman“ peatüki ning sõna „semiootika“ esmailumust käsitleva artikli (Acta Semiotica Estica XIX) eest. Koosolekul arutlesid seltsi liikmed ühes Kohtumiste ja Mitte-Kohtumiste instituudiga „kohtumise“ tähenduste ja erinevate vormide üle.

Augusti lõpus leidis Tartu ülikooli semiootika osakonna ja ESS-i koostöös aset rahvusvaheline suvekool „Coming soon“ tuleviku modelleerimise teemadel. Plenaarettekanded pidasid Jaak Tomberg *science fiction*?i teostustest, Alexandra Robert spekulatiivsest disainikogemusest, Mattia Thibault spekulatiivsest semiootikast ja Reet Aus disaini kaudu maailma muutmisest. Esiletõstmist väärib noorte teadlaste suur hulk ja elavad arutelud. Lisaks toimusid praktilised ja kogemuste vahetamise töötod semiosfäärilise modelleerimisest, linnaplaneerimise mõjudest erinevate liikide omailmadele ning semiootika õpetamisest tulevikus.

Novembri alguses toimus Tartu tähetornis XXII semiootika sügiskool utopia ja düstoopia teemal.

Aasta vältel jätkus aktiivne infovahetus Põhjamaade semiootika assotsiatsiooniga (NASS). Ilmus 20. Acta Semiotica Estica number, mis koondas hulga eestikeelseid semiootikaalaseid publikatsioone, aga ka tudengite esseid ja ülevaadet 2022. aastal toimunud üritustest.

EESTI SOTSIoloogIDE LIIT

Eesti sotsioloogide liit (ESL) on professionaalselt sotsioloogiaga tegelevaid isikuid ja sotsioloogiaüliõpilasi ühendav mittetulunduslik ühendus, mille eesmärk on korraldada infovahetust Eesti sotsioloogide vahel, aidata kaasa sotsioloogilise harituse edendamisele Eestis, kaitsta Eesti sotsioloogide professionaalseid huve ning hoida Eesti sotsioloogiliste uuringute korraldamise põhieeglistikku vastavuses rahvusvaheliselt heakskiidetud nõuetega. ESL seisab oma tegevuses selle eest, et sotsiaalsete protsesside teaduslik uurimine Eestis oleks kõrgel teaduslikul tasemel ning sotsioloogilisi uuringuid viidaks läbi kvaliteetselt.

Aprillis kutsus ESL oma liikmeid ja teisi huvilisi Eesti inimarengu aruandest (EIA) 2023 inspireeritult arutlema vaimse tervise üle. Avatud loengul ja sellele järgnenud arutelul rääkisid Eesti inimeste vaimsest tervisest EIA peatoimetaja Merike Sisask ning EIA-sse panustanud ESL-i liikmed Dagmar Kutsar, Mare Ainsaar, Veronika Kalmus ja Marju Lauristin. Kuulajad mahtusid vaevu auditooriumisse ära: Tartus kohapeal ja veebis kokku osales üritusel 77 inimest.

8. septembril toimus ESL-i kaaskorraldamisel Tartus kollokvium „Rahvamaja – Eesti modernse kultuuri ruumiline mudel“, kus analüüsiti rahvamajade rolli Eesti kultuurielu ja -identiteedi kujunemisel ning toetamisel. Ettekannetega esinesid Peeter Torop ja Egge Kulbok-Lattik. Aruteluringis rääkisid kaasa Marju Lauristin, Anneli Saro, Karin Paulus, Lauri Suurmaa ja Ülle Välimäe.

Pere Sihtkapitali SA sündimisuuringuga seotud ning elavat vastukaja tekitanud skandaali taustal ilmus kaks arvamusküsimust ESL-i juhatuse liikmete sulest. Septembri alguses avaldasid Veronika Kalmus, Tõnis Saarts, Mai Beilmann, Signe Opermann ja Anu Masso ERR-i portaalil arvamusküsimust sotsiaalteaduslikust uurimiseetikast ja uuringutarkusest, et julgustada inimesi kvaliteetsetes küsitlusuuringutes edasi osalema. Autorid selgitasid ka seda, kas ja millal on uuringule vaja eetikakomitee luba. Oktoobris jätkasid Anu Masso, Veronika Kalmus, Tõnis Saarts ja Mai Beilmann teaduskorralduse teema lahkamist Sirbi veergudel⁷⁰ ning rõhutasid, et Eesti teaduskorraldus ja -rahastus vajavad tõsiselt remonti.

⁶⁹ <https://www.err.ee/1609091300/sotsioloogid-uhiskond-vajab-uuringutarkust>

⁷⁰ <https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/kuidas-ehitada-teadmispo-hist-riiki-ehk-eesti-teaduskorraldus-vajab-remonti/>

ESL osales aktiivselt rahvusvaheliste erialaliitude töös. Rahvusvahelise sotsioloogia assotsiatsiooni (ISA) ja Euroopa sotsioloogia assotsiatsiooni (ESA) koosolekul esindas ESL-i Mai Beilmann.

EESTI TEADUSLIK SELTS ROOTSIS

Eesti teaduslik selts Rootsis (ETSR) on alates asutamisest 1945. aastal katkematult tegutsenud selts, mis ühendab eesti teadlasi ja teadushuvilisi Rootsis. Regulaarselt toimuvad eestikeelsed teaduslikud ettekandeõhtud, aeg-ajalt korraldatakse külastusi ning 1. detsembril tähistatakse emakeelse ülikooli aastapäeva. Selts annab välja ka teadusartiklite kogumikku – ETSR aastaraamatu, kuhu üle viie aasta valitakse originaalartikleid silmapaistvatelt autoritelt.

ETSR-i liikmeskonda kuulub üle 40 aktiivse liikme ja kolm auliiget – Tallinna tehnikaülikooli emeriitprofessor akadeemik Jüri Engelbrecht, Uppsala ülikooli emeriitprofessor, Eesti teaduste akadeemia välisliige Raimo Raag ning Eesti teaduste akadeemia president, Tallinna tehnikaülikooli professor Tarmo Soomere.

2023. aastal valitud juhatusse kuulusid Piret Villo (esimees), Sirle Sööt (abiesimees), Helena Faust (sekretär), Kristiina Rajaleid (laekur), Anu Mai Kõll ja Ruth Rajamaa. Revidendina tegutses Thomas Niit, valimiskomisjonis Evelin Tamm ja Olav Vahtras.

2023. aastal koguneti ettekandeõhtuteks harjumuspäraselt Stockholmi Eesti majas. Kaks pidulikumat sündmust, aastaraamatu esitlus ja emakeelse ülikooli aastapäev, toimusid Eesti suursaatkonnas Stockholmis. Aasta avas traditsiooniliselt seltsi aastakoosolek. Kevad- ja sügissemestri jooksul järgnesid kuus ettekandekoosolekut, seitse juhatuse koosolekut, ETSR aastaraamatu XVI esitlus ning emakeelse ülikooli 104. aastapäeva aktus kahe teadusliku ettekandega. Seltsi üritused on tasuta ja üldsusele avatud, seega kutsume kõiki huvilisi võtma seltsiga ühendust. Ettekandeid on võimalik kuulata ka üle internetisilla, koosolekuplatvormi Zoom vahendusel. ETSR-i ürituste kalender on üleval seltsi kodulehel.⁷¹ Täname veel kord heldet annetajat Maret Paljakut Ivar Paljaku mälestuseks tehtud toetuse eest.

2023. aasta ürituste kronoloogia:

- 30. märtsil toimus ETSR-i aastakoosolek, kus teadusliku ettekande „Rootsi kirjakeel varauusaegsel Eesti-, Liivi- ja Ingerimaal“ pidas Raimo Raag
- 13. aprillil rääkis Liisa Sõmersalu oma litsentsiaadiuurimistöös „Kommunikatsioonipraktikad ja -ruumid Eesti vabaihenduste igapäevatöös“

- 11. mail pidas Evelin Tamm ettekande oma magistritööst „Vene rünnak Ukraina vastu ja Eesti-Vene identiteedi muutumine“
- 1. septembril oli ETSR aastaraamatu XVI esitlus Eesti suursaatkonnas Stockholmis
- 14. septembril pidas Carolin Krajnak (end Karo) ettekande „Pianist Hilja Saarne rootsieestlaste muusikalise kogukonna esindajana“ Hilja Saarne elust ja kontserttegevusest
- 19. oktoobril rääkis Mairi Savage meditsiini korraldamisest ja juhtimisest „Juhtimine tervishoius: võimatu missioon või fööniksi uuestisünd?“
- 9. novembril esines Sirel Heinloo ettekandega „Marie Under ja eesti kirjandus rootsi keeles“
- 1. detsembril toimus emakeelse ülikooli 104. aastapäeva aktus Eesti suursaatkonnas Stockholmis. Külalised ja ettekanded pidasid Tallinna tehnikaülikooli rektor Tiit Land ning Malmö ülikooli professor Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Klaveril esines Carolin Krajnak, aktusele järgnes vestlus suupistete ja vahuveiniga.

EESTI TOKSIKOLOOGIA SELTS

Eesti toksikoloogia seltsi (ETS) eesmärk on arendada ja populariseerida toksikoloogia suunitlusega uurimistööd, täienduskoolitust ja rahvaharidust. Selleks tehakse koostööd teiste riikide toksikoloogiaseltsidega, vahendatakse asjakohast teavet liikmete vahel, korraldatakse teaduskonverentse, kursusi ja koolitusi. ETS on Euroopa toksikoloogide ühenduse EUROTOX liige alates 1998. aastast.

ETS-i koosseisus oli 2023. aasta lõpuga 71 liiget. Võrreldes eelmise aastaga on seltsi liikmeskond kasvanud nelja liikme võrra. Liikmete hulgas on nii toksikoloogia valdkonna teadustööga seotud rakendusvaldkondade esindajaid, arste ja teisi meditsiinitöötajaid kui ka toksikoloogia- ja keskkonnaalaste tegevustega seotud ministriumide ja nende allasutuste töötajaid.

2023. aastal oli seltsi üks suuremaid üritusi aastakoosolek koostöös riigi laboriuuringute ja riskihindamise keskusega LABRIS. Oma tegevusi esitlesid nii LABRIS-e töötajad kui ka ETS-i liikmed teemadel, mis puudutavad vee ökotoksikoloogiat, toksiliste ühendite seiret metsloomades, saasteainete seiret veekeskkonnas ning keskkonnaagentuuri poolt läbiviidavat keskkonnaseiret.

2023. aasta 9.–11. oktoobril kaaskorraldas selts teaduste akadeemia rahalisel toetusel konverentsi EcoBalt⁷² sessiooni „The Effects of Legacy and Emerging Chemicals on Ecosystems and Humans“, mis puudutas toksilisi aineid

⁷¹ www.etsr.se

⁷² <https://ecobalt2023.kbfi.ee/>

ja materjale keskkonnas. Konverentsil oli kokku pea 200 esinejat nii Eestist, Euroopast kui ka Aasiast. Osales ligi 15 ETS-i liiget, neist kaheksa ettekandega. ETS-i korraldatud sessioonis oli kuus esinejat, sh kolm kutsutud ettekandjat. Viis kuuest ettekandest puudutasid mikroplasti või plasti lisaaineid (nt plastifikaatorid), viidates selle teema olulisusele tänapäeva toksikoloogilistes uuringutes. Kõikidel konverentsil osalejatel oli ja on võimalik avaldada oma ettekande või postri sisukokkuvõte MDPI ajakirjas Proceedings, mille põhjal on kokku pandud konverentsi erinumber.⁷³

2023. aastal on jätkatud seltsi infolehe väljaandmist. Kõik infolehed on kajastatud ETS-i kodulehel.⁷⁴

EMAKEELE SELTS

Emakeele seltsi (ES) eesmärk on kaasa aidata eesti keele, sugulaskeelte ja etnoloogia teaduslikule uurimisele, eesti keele kasutamisele riigikeelena ning ülemaalse suhtluskeelena, äratada avalikku huvi eesti keele ja sugulaskeelte vastu, edendada filoloogide akadeemilist suhtlemist ja ühisüritusi, samuti nende koostööd eesti keele huvilistega.

ES (kaas)korraldas 2023. aastal 11 ettekandekoosolekut ja konverentsi, kaks keelepäeva koolis, kolm väliskeelepäeva, kaks keelelaagrit ning ühe aastakoosoleku. Ettekandeid esitati aasta jooksul kokku 84.

15. aprillil korraldati koos Laurentsiuse seltsiga X Ahrensi konverents „Eduard Ahrens 220“ ja 5.–6. oktoobril koos Tartu ülikooli arheoloogia, geneetika ja lingvistika sidusuuringute kolleegiumi ning Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudiga rahvusvaheline konverents „Läänemeresoome kontaktid“.

27. juunil toimus Tartus LVI J. V. Veski päev „Eesti keelest ja läänemeresoome keelteperest“ ja 22. septembril Väike-Maarjas Ferdinand Johann Wiedemanni keelepäev.

(Kaas)korraldati ettekandepäevad 25. augustil Tiit Hennoste 70., 15. septembril Jüri Viikbergi 70., 10. novembril Renate Pajusalu 60., 23. novembril Hannu Remese 80. ja Raimo Raagi 70. ning 27. novembril Asta Õimu 80. sünnipäeva tähistamiseks.

29. septembril toimus Euroopa keelte päeva üliõpilaskonverents, 23. oktoobril käsidi Tartu ülikooli üliõpilased Tallinnas õppekäigul ning 3. novembril kuulutati eesti keele õpetajate sügiskonverentsil välja kuus eesti keele ja kirjanduse õpetajaks õppivate üliõpilaste stipendiumi saajat.

Seltsi juhatus vaagis jaanuaris 2022 keeleteo konkursile esitatud tegusid. Laureaadid tehti teatavaks 14. märtsil.

15. oktoobril autasustati ettevõtenime võistluse „Ehe

Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi 2023“ lõpuüritusel Tallinnas ehedaid eesti nimega ettevõtteid.

Koolikeelepäevad leidsid aset 14. märtsil Audentese erakoolis ja 15. märtsil Ülenurme gümnaasiumis.

Väliskeelepäevad toimusid 17. veebruaril Uppsalas, 13. oktoobril Münchenis ja 12. novembril Amsterdams.

9.–10. juunil korraldati Luua metsanduskoolis koolinoortele keelelaager „Häädusest ja häädamisest“ ning 20.–22. oktoobril Mulgimaal põliskeelte kümnendile pühendatud keelelaager kodukandi keelte ja eluviisi hoidjatele üle Eesti.

ES-i aastakoosolek toimus 24. märtsil Tartus.

Vikerraadios kõlasid iganädalased „Keelesäutsud“ 13 autoriga.

Emakeele seltsi keeleteoimkond võttis vastu kaks otsust.

2023. aastal ilmus trükis Emakeele Seltsi aastaraamat 68 (2022), Jüri Viikbergi artiklikogumik „Sõna sekka. Valik kirjutisi 1997–2023“, teaduste akadeemia rahalisel toetusel Raimo Raagi monograafia „Rootsi kirjakuultuur uusaegsel Eesti-, Liivi- ja Ingerimaal“, Asta Õimu koostatud „Eesti keele teetähised“ ja kaks numbrit keeleajakirja Oma Keel.

Lisaks toetas ES kahe trükise ilmumist: Miina Norvik, Tuuli Tuisk, „Līvõ kīel optõbrõntõz. Liivi keele õpik“ ning Kirsi Laanesoo-Kalk, Mart Velsker, Roosmari Kurvits, „Kahtlus ja mõttemäss“.

Emakeele seltsi raamatukogu täienes 41 trükisega, arvel on 6853 inventeeritud trükist.

Kõigi ürituste ja tegevuste kohta leiab täpsemat infot seltsi kodulehelt.⁷⁵

TEADUSAJALOO JA TEADUSFILOSOOFIA EESTI ÜHENDUS

Teadusajaloo ja teadusfilosoofia Eesti ühendus (TTEÜ) tegeleb Eesti teadusajaloo ja teadusfilosoofia uurimisega ning ühendab nendest valdkondadest huvitatud teadlasi. Ühendus on teadusajaloo ja teadusfilosoofia Balti assotsiatsiooni ja ühtlasi teadusajaloo ja teadusfilosoofia maailmaühenduse mõlema autonoomse haru liige, millest üks hõlmab teaduse ja tehnika ajalugu ning teine teaduse ja tehnika loogikat, metodoloogiat ja filosoofiat.

Ilmusid andmebaasis SCOPUS kajastatud avatud juurdepääsuga ajakirja Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum⁷⁶ 11. aastakäigu kaks korralist numbrit. Jätkus Eesti teaduse biograafilise leksikoni digiteerimine, millega tegeleb TTEÜ liige Raul Veede.

⁷³ <https://www.mdpi.com/2504-3900/92/1>

⁷⁴ <https://ets.kbfi.ee/>

⁷⁵ www.emakeeleselts.ee

⁷⁶ <https://www.bahps.org/acta-baltica/>

TTEÜ juhatus liikme Endla Lõhkivi rühmagrandi PRG462 raames valmistati ilmumiseks ette Rein Vihalemma praktilise realismi interpretatsioonidele ja filosoofilisele analüüsile pühendatud kogumik, mis on ilmumas kirjastuses Rowman & Littlefield. Väljaande toimetaski lisaks põhiraskust kandnud Ave Metsale Endla Lõhkivi, Jaana Eigi-Watkin ja Peeter Mürsepp.

Aasta põhisündmuseks oli rahvusvahelise tehnoloogiaajaloo komitee (ICOHTEC) 50. aastakonverentsi läbiviimine Tallinnas ja Tartus ekskursioniga Ida-Virumaale. Mitmed TTEÜ liikmed esinesid seal ettekannetega. Ürituse avapäeva plenaaristung ja vastuvõtt toimusid teaduste akadeemia saalis.

Alustasime 2024. aasta juunis Tartus toimuva 31. Balti teadusajaloo ja teadusfilosoofia konverentsi ettevalmistamist. TTEÜ liige Ave Mets lõpetas oma Fulbrighti perioodi USA-s Washingtoni osariigi ülikoolis Pullmanis. TTEÜ esimees Peeter Mürsepp jätkas tööd ICOHTEC juhatus liikme ja ajakirja ICON peatoimetajana. Juhatuse liige Lea Leppik jätkas Tähetorni ringi juhatajana, organiseerides teadust, eelkõige astronoomiat, populariseerivaid loenguid.

ÕPETATUD EESTI SELTS

Õpetatud Eesti selts (ÕES) on rahvusteaduste esindajaid koondav selts, mille eesmärk on edendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest ning eestlaste asustatud maast.

2023. aastal oli seltsi esimees Taavi Pae, juhatusse kuulusid aseesimehed Marju Luts-Sootak ja Heiki Valk ning liikmed akadeemik Tõnu-Andrus Tannberg, Mihkel Mäesalu, Andres Andresen ja Brita Melts. Teadussekretärina koordineeris ÕES-i tööd Kristo Oks.

Korraldati kümme ettekandekoosolekut ja aastakoosolek. Ettekande pidasid Igor Kotjuh teemal „Luulekogu „Klassikalised roosid“ (1931) kui Igor Severjanini hübriididentiteedi peegeldus“; Maire Aarsalu „Otepää maalimaastikud“; Mihkel Paal „Pukktuulikute paiknemine ja levik Lääne-Eestis“; Kaarina Rein „Tartu ülikooli algusaegadest trükitud disputatsioonide põhjal“; Karl Kristofer Alp „Kiriklikust kohtupidamisest Eesti Vabariigi algusaegadel“; Marika Mägi „Eestlastest vasallid Saaremaal ja Põhja-Eestis? Arheoloogiline vaade 13. sajandile“; Toivo Kikkas „Eesti sõjameeste motivatsioon aastatel 1918–1920“; Ago Pajur „Kolonel Ants Matsalo – kas umpteel või stardirajal?“; Tiit Rosenberg „Masina-traktorijaamad Eestis ja Keeni MTJ 1941–1958“; Mati Laur „Eesti talupoegade seksuaalsuhted sakslaste ja venelastega 18. sajandi Liivimaal“; Taavi Pae „Eesti piir Narva jõel“. Seltsi aastakoosolek toimus 8. veebruaril. Selts osales ka Vera Poska-Grünthali päeva (28. märts) ja Ernst Einile pühendatud teadus- ja õigusajaloo päeva (18. detsember) korraldamisel.

2023. aastal toimunud aastakoosolekuks valmis 2021. aasta ettekandekoosolekute põhjal koostatud Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat. Aastaraamatu peatoimetaja oli Mihkel Mäesalu ja koostamist juhtis Mairi Kaseorg. 2022. aasta koosolekute ja konverentsi ettekannete põhjal koostatud aastaraamat ilmub 2024. aasta jaanuaris ning ettevalmistused käivad 2023. aasta aastaraamatu valmimiseks. Selts osales ka Eesti arheoloogia aastakirja Tutulus 2023. aasta numbri väljaandmises ning teostas arheoloogilisi uuringuid Viljandi ordulinnuse vaimulikehoone keskmise ruumi ja Helme kiriku varemetes ning Viljandi lossimägedes Suusahüppemäel.

Assotsieerunud organisatsioonide info ja kontaktid leiab teaduste akadeemia veebilehelt.⁷⁷

⁷⁷ <https://www.akadeemia.ee/koostoo/assotsieerunud-asutused-ja-seltsid/assotsieerunud-seltsid-ja-uhendused/>

JUUBELID

80

Akadeemik Anu Raud

Anu Raud on sündinud 10. mail 1943. aastal Moskvas. Tema vanemad olid luuletaja, prosaist ja näitekirjanik Mart Raud ning tõlkija Valda Raud. Sellest vaimselts rikkast ja mõistvast kodusoojusest lapsepõlves sai alguse mitmekülgse loovisiku kujunemine. 1961. aastal lõpetas Anu Raud Tallinna 22. keskkooli ja asus kunstnikuna tööle Tallinna masinaehitustehases Teras. Huvist loodusläheduse vastu, vanemate toetusel ning ruumikujunduskunstnik Olga Maasiku soovitusel astus ta Eesti riiklikku kunstiakadeemiasse tekstiilikunsti õppima. Seal kujunes tal väga hea side professor Mari Adamsoniga. Aastatel 1967–1970 rahvakunstimeistrite koondise Uku kunstnikuna töötades ning seal käsitöönimestega suheldes süvenes veelgi tema huvi ja kirg rahvakunsti vastu.

Aastatel 1970–1972 oli Anu Raud teaduste akadeemia ajaloo instituudi kunstiajaloo sektori aspirant; 1972–1995 Eesti kunstiakadeemia vanemõpetaja, dotsent; 1994–2001 Viljandi kultuurikolledži professor, talukujunduse ja rahvusliku käsitöö kateedri juhataja; 2001–2006 Eesti kunstiakadeemia rahvakunsti õppetooli professor, alates 2006 emeriitprofessor.

Eesti teaduste akadeemia liikmeks kunsti alal valiti Anu Raud 2016. aastal.

Anu Raud on üks omanäolisemaid loojaid eesti kunstis. Kogu oma teadliku elu jooksul on ta süvenenud meie rahvakunstpärandisse. Sealt leitud on ta terviklikult mõtestanud oma tegevuses õpetaja, vaibakunstniku,

kirjaniku, muuseumilooja ja talupidajana. Erilise tähtsusega on Anu Raua vaibalooming, kust võib leida kõik meile olulised püsiväärtused. Loodus, kodu ja rahvakunst on tema loomingu tuumikuks. Õppejõuna on Anu Raud olnud osaline Eesti tekstiilikunstnike järelkasvu koolitamisel alates aastast 1972 kuni tänaseni, olles juhendanud nii Eesti kunstiakadeemia, Tartu ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia kui ka Tartu kõrgema kunstikooli tudengite rahvakunsti praktikaid. Teda võib pidada terve põlvkonna esivanemate pärandit austavate tekstiilikunstnike innustajaks ja juhendajaks. 1991. aastal Anu Raua poolt isatallu asutatud tekstiilesemete muuseumitoast on kasvanud välja Heimtali vanasse koolimajja loodud koduloomuuseum, mille ta kinkis 100. sünnipäevaks Eesti rahva muuseumile.

Anu Raua tööd on tunnustatud paljude autasude ja preemiatega, sh Kristjan Raua nimeline kunsti aastapremia (1978, 1994), Eesti rahvuskultuuri fondi preemia (1992), Jakob von Uexkülli Eesti taassünni auhind (1994), Viljandi linna kultuuripremia (1995), Oskar Looritsa preemia rahvakunsti kogumise eest (1997), Eesti kultuurkapitali aastapremia (2000, 2022) ja stipendium (2003), Eesti Rukki seltsi Rukkiräägu kultuuriauhind (2002), Tartu ülikooli rahvusmõtte auhind (2013) jpt. 1998. aastal pälvis ta Valgetähe III klassi teenetemärgi ning 2018. aastal riikliku kultuuri elutööpreemia. 2019. aastal valis Eesti ettevõtlike naiste assotsiatsioon ta aastate naiseks. 2023. aastal pälvis Anu Raud Eesti evangeelse luterliku kiriku kolmanda järgu teeneteristi, Eduard Vilde nimelise kirjandusauhinna jutukogu „Kuue ruuduga aken“ eest ning kultuurkapitali peapremia püksipaikamise näituse „Lipp lipi peal, lapp lapi peal“ eest.

Anu Raud on kogu elu pühendanud vaibaloomingule, kultuuripärandi kogumisele ja säilitamisele. Raudade mitme põlvkonna kodu Kääriku talus on olnud üle 30 aasta üliõpilaste õppebaas, avatud loome- ja kultuurirahvale. Tema elusih on, et see elaks edasi, kestaks kauem kui tema. Anu Raud ise ütleb: „... et see oleks loomerahva maakoh – üks vaikne, rahulik koht, kus saab mõelda.“

Akadeemia välisliige Helmut Schwarz

Helmut Schwarz on sündinud 6. augustil 1943. aastal Saksamaal Mayen-Koblenzi piirkonnas asuvas Nickenichi linnas. Ta lõpetas 1971. aastal Berliini tehnikaülikooli keemiku diplomiga. 1972. aastal kaitses ta sama ülikooli juures loodusteaduste doktori kraadi orgaanilise keemia alal ja läbis 1974. aastal habilitatsiooni ehk omandas ülikoolis loengupidamise õiguse. Neli aastat hiljem nimetati H. Schwarz Berliini tehnikaülikooli massispektromeetria teooria ja praktika professori ametikohale. 1983. aastast jätkas ta samas orgaanilise keemia professorina. Külalisprofessorina on ta pidanud loenguid paljudes maailma ülikoolides, sh Cambridge'is, Jeruusalemmas ja Haifas, Lausanne'is, Canberras, Innsbruckis, Pariisis ja Strasbourgis.

Professor Schwarz on üks silmapaistvamaid ja enim tsiteeritud teadlasi molekulaarkeemia alal. Ta on tegelenud paljude valdkondadega alates tööstuse seisukohalt olulistest reaktsioonidest ja unikaalsetest eksperimentaaluuringutest aluskeemias kuni kõrgetasemeliste teoreetiliste käsitlusteni. Tema sulest on ilmunud ligikaudu 1000 teaduspublikatsiooni. Väga mitmekülgsesse tähelepanu pälvinud teemade ringi kuuluvad nii orgaanilise, anorgaanilise kui ka füüsikalise keemia probleemistik. Helmut Schwarz'i peamised uurimissuunad on tööstuslikult oluliste C-H, C-C ja C-Si sidemete metallkatalüütiline aktiveerimine üleminekumetallide, vääris- ja muude metallide ning nende derivaatide poolt, mitmete seni sünteesimatuks peetud ühendite esmaloomine ja uurimine, uudsete katalüsaatorite disaini ja nende toimemehhanismi väljaselgitamine, oluliste elementaarreaktsioonide uurimine, uute massispektrometriiliste tehnikate arendamine ja rakendamine jne.

Teadus- ja õppetöö kõrval on professor Schwarz täitnud vastutusrikkaid administratiivseid ülesandeid. Ta on olnud Berliini-Brandenburgi teaduste akadeemia asepresident (1998–2003), Saksamaa teadusfondi DFG asepresident (2001–2007), Alexander von Humboldti fondi president (2008–2017). Ta kuulub mitmete riikide teadusakadeemiate liikmeskonda (sh Erfurti akadeemia, Academia Leopoldina, Berliini-Brandenburgi akadeemia, Göttingeni akadeemia, Academia Europaea, Ameerika kunstide ja teaduste akadeemia) ning on paljude välisülikoolide audoktor. Aastate jooksul on ta olnud mitme rahvusvahelise keemiaajakirja toimetaja või kolleegiumi liige. Teadusringkondades on ta tuntud kui pädev teaduspoliitika ekspert.

2000. aastal sai alguse Helmut Schwarz'i intensiivne teaduskoostöö Eesti teadlastega füüsikalise orgaanilise keemia, katalüütiliste reaktsioonide ja gaasifaasiliste ioonmolekulreaktsioonide uurimise alal. 2002. aastal valiti ta Eesti teaduste akadeemia välisliikmeks.

Helmut Schwarz'i on tunnustatud paljude väärikate teaduspreemiatega (nt van Hoffi, Leibnizi, Max Plancki, J. J. Thomsoni, Lise Meitneri – Alexander von Humboldti, V. Prelogi, F. H. Fieldi ja J. L. Franklini, Otto Hahni, Erwin Schrödingeri, Blaise Pascali, Leonardo da Vinci nimelised auhinnad ja medalid). 2011. aastal pälvis ta Saksamaa Liitvabariigi teeneteordeni ohvitseriristi ja Euroopa teaduste akadeemia medali keemia alal ning 2012. aastal Göttingeni teaduste akadeemia Lichtenbergi medali.

70

Akadeemia välisliige Raimo Raag

Raimo Raag on sündinud 20. augustil 1953 Torshällas Rootsis. Ta lõpetas 1972 Uppsalas toomkooli (Katedral-skolan) ja 1976 Uppsala ülikooli soome-ugri, vene keele ja põhjagermaani keelte alal. Doktorikraadi (*dr. phil.*) sai ta 1982. aastal Uppsala ülikoolist väitekirjaga „Lexical Characteristics in Swedish Estonian“. Ta on end täiendanud Rootsi instituudi (Svenska Institutet) stipendiaadina Tallinna pedagoogilises instituudis ja Eesti NSV teaduste akadeemia keele ja kirjanduse instituudis.

Kogu Raimo Raagi teadlaskarjäär on tihedalt seotud Uppsala ülikooliga. Alates 1978. aastast on ta olnud soome-ugri instituudi õppejõud: 1978–1985 eesti keele lektor, 1997–2001 soome-ugri keelte lektor ning alates 2001. aastast soome-ugri keelte professor; mitut puhku soome-ugri keelte õppetooli juhataja ning 1990–2003 juhataja abi. Ühtlasi oli ta 1984–1985 Örebro ülikooli eesti keele õppejõud, 1993–1997 õppejõud Stockholmi ülikooli eesti-rootsi tõlkide kursustel ning alates 1997. aastast Stockholmi kammerkolleegiumi eesti-rootsi ja rootsi-eesti tõlkide ja tõlkijate vannutamise komisjoni liige. Raimo Raag on pidanud loenguid Eestis, Lätis, Soomes, Taanis, Saksamaal, Hollandis, Prantsusmaal, Kanadas, Ukrainas jm. Ta on Uppsala ülikooli publikatsioonisarjade „Ursus“ ja „Opuscula Uralica“ üks toimetajaid.

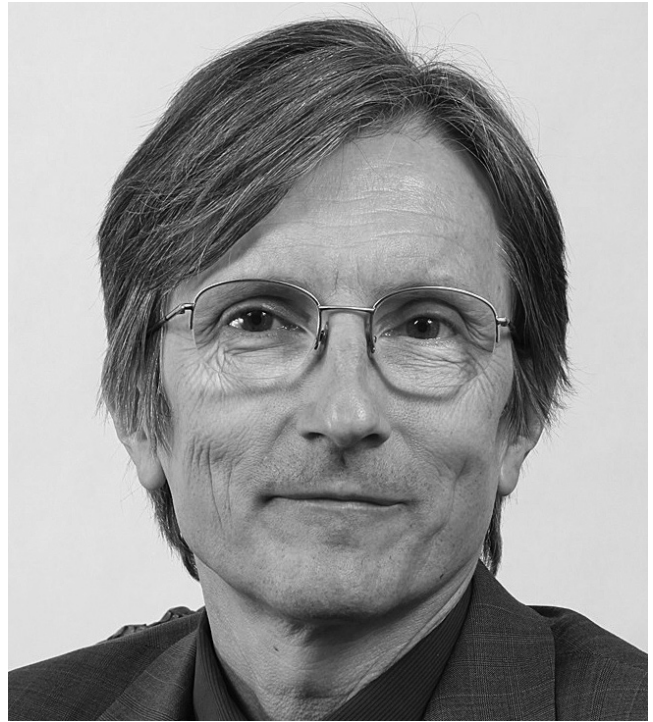
Eesti teaduste akadeemia välisliikmeks valiti Raimo Raag 2019. aastal keeleteaduse alal.

Raimo Raagi teadustöö peamised uurimisvaldkonnad on eesti keele ja läänemeresoome keelte, eriti eesti keele ja kirjakeele ajalugu, sõnavara ja grammatika. Ta on uurinud eesti-rootsi keele suhteid, näiteks eesti 13.–19. sajandi kirjakeelt ja rootsi laensõnu eesti keeles, kakskeelsust, eestirootslasi ja rootsieestlasi, aga ka välisrände ajalugu. Tema sulest on ilmunud üle 400 teadustrükise ja õppe-materjali. Ta on koostanud mitmeid sõnaraamatuid.

Raimo Raag on osa võtnud paljude teaduslike eriala-ühingute ja seltside tegevusest. Ta on Stockholmis asuva eesti keele ja kirjanduse instituudi (1978), Eesti teadusliku seltsi Rootsis (1979), Eesti teadusliku instituudi (Rootsis) (1983), soome-ugri seltsi (1984) liige, emakeele seltsi välisliige (1989), Balti uurimuste edendamise ühingu (USA) (2002), Societas Uralo-Altaica (Saksamaa), Uppsala kuningliku humanitaarteaduste ühingu (2011) ning Baltic Heritage Networki (2012) liige. Ta kuulub ajakirja Keel ja Kirjandus, Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatu ja Eesti Rahva Muuseumi toimetiste toimetuskolleegiumidesse. Alates 2006. aastast on ta Rootsi eestlaste liidu esinduskogu saadik.

Raimo Raagi tööd on hinnatud Uppsala ülikooli silmapaistva pedagoogi, aasta õppejõu auhinna (2008) ja Rootsi eestlaste liidu kultuuriauhinnaga (2012). 2001. aastal pälvis ta Eesti Vabariigi Valgetähe V klassi teenetemärgi.

Akadeemia välisliige Gábor Stépán

Gábor Stépán on sündinud 13. detsembril 1953. aastal Budapestis. Magistritöö masinaehituse alal kaitses ta 1978. aastal Budapesti tehnikaülikooli juures ning doktori-töö samuti masinaehituse alal 1982. aastal Ungari teaduste akadeemia juures. Ta on Budapesti tehnika- ja majandus-ülikooli (BME) rakendusmehaanika professor, Ungari teaduste akadeemia ja Academia Europaea liige.

Teenistusredelil on Gábor Stépán töötanud erinevatel ametikohtadel. 1974. aastal alustas ta Budapesti tehnikaülikooli õppeassistentina. Aastatel 1976–1978 oli Ungari teaduste akadeemia arvutite ja automaatika uurimisinstituudi teadusassistent, 1978–1980 Budapesti tehnikaülikooli doktorant, 1980–1981 tööpingitehase Csepel Works projekteerimisinsener, 1981–1991 Ungari teaduste akadeemia mehaanika teadusrühma teadur ja vanemteadur, 1988–1989 Newcastle'i ülikooli (Newcastle upon Tyne) teadur. 1991 naasis ta Budapesti tehnikaülikooli, kus oli rakendusmehaanika osakonna dotsent. Aastatel 1995–2018 oli ta Budapesti tehnika- ja majandus-ülikooli rakendusmehaanika osakonna juhataja ning alates 1995. aastast on Gábor Stépán samas rakendusmehaanika professor.

Professor Stépáni uurimisvaldkonnad haaravad masinaelementide vibratsiooni ja stabiilsust, mehhanismide balansseerimist, robotikat ja liikumiste juhtimisteooriat. Paljude teoreetiliste ja rakenduslike tulemuste baasil on

ta loonud tugeva koolkonna Budapestis ja oma õpilaste kaudu ka väljaspool Ungarit. Tal on olnud mitmeid rahvusvahelisi grante ja koostöölepinguid tööstusega.

Suure rahvusvahelise kogemusega teadlasena on ta töötanud Inglismaal (Newcastle), USA-s (Caltech), Prantsusmaal (Pierre ja Marie Curie ülikool) jm. Ta on paljude erialaühingute liige, osalenud aktiivselt Euroopa mehaanikaühingu (Euromech) ning rahvusvahelise teoreetilise ja rakendusmehaanika ühingu (IUTAM) sümposiumide komisjonis, olnud pikka aega Ungari esindaja IUTAM-i peaassambleel.

Ungari teaduste akadeemia ja BME koostöögrupp on Gábor Stépáni poolt juhitud toetanud akadeemiatevahelise koostöölepingu raames Eesti ja Ungari teadlaste poolt läbi viidavaid ulatuslikke ühisuuringuid lainelevi probleemide, termodünaamika ja termoelastsuse alal. Ta on korraldanud Ungari-Eesti-Soome mehaanikapäevi, olnud eesti mehaanikaalaste uuringute evalveerija ja Eesti teaduse tippkeskuse CENS rahvusvahelise nõukoja liige.

Gábor Stépáni tööd on tunnustatud paljude auhindade ja teaduspreemiatega, sh Széchenyi auhind (Ungari) 2011. aastal, Thomas K. Caughey dünaamikaauhind Ameerika mehaanikainseneride ühenduselt ASME 2015. aastal ja elutöö auhind rahvusvaheliselt automaatjuhtimise föderatsioonilt IFAC 2021. aastal.

60

Akadeemik Karl Pajusalu

Karl Pajusalu on sündinud 20. juunil 1963. aastal Pärnus. 1981. aastal lõpetas ta Pärnu 1. keskkooli ja 1986. aastal Tartu ülikooli eesti filoloogia erialal. Filoloogiamagistri töö kaitses ta 1992. aastal Tartu ülikoolis ning seejärel läbis doktorantuuri Turu ülikoolis, kus 1996. aastal kaitses väitekirja Lõuna-Eesti lääneosa keelekontaktidest.

Aastatel 1997–1998 oli Karl Pajusalu Tartu ülikooli eesti keele erakorraline dotsent, filosoofiateaduskonna prodekaan ja 1998–2000 eesti keele ajaloo dotsent. Alates 2000. aastast on ta eesti keele ajaloo ja murrete professor. Aastatel 2001–2003 ja 2011–2012 töötas ta Helsingi ülikoolis eesti keele külalisprofessorina, 2004–2007 Tartu ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse osakonna juhatajana ja 2008–2011 Tartu ülikooli eesti keele osakonna juhatajana. Ta on õpetanud eesti keele ajalugu ja murdeid, keeleteooriat ning keelevarieerumise uurimismeetodeid.

Eesti teaduste akadeemia liikmeks valiti Karl Pajusalu 2011. aastal keeleteaduse alal.

Karl Pajusalu on uurinud peamiselt eesti keele ja sugulaskeelte, eriti liivi keele hääliku- ja grammatikastruktuuri dünaamikat, lõunaeesti murrete nivelleerumist ja eesti allkeelte kujunemist. Tema sulest on ilmunud üle 220 teadustrükise. Ta on Eesti keelenõukogu ja teaduste akadeemia kirjastusnõukogu liige.

Karl Pajusalu on loonud ajaloolise Liivimaa liivi keele (e salatsiliivi) kirjaviisi ja avaldanud selles ka ilukirjanduslikke tekste. Pseudonüümi *Çempi Kārl* all on ta avaldanud luulekogud „Salatsi joug kolm äga. Salatsi jõe kolm kallast“ (2013) ja „Toini sina. Teine sina“ (2013). Koos Baiba Dambergaga ja Valts Ernštreitsiga ilmus tal 2018. aastal liivikeelne luulekogu „Trilium“ (koos ingliskeelsete tõlgetega), 2020. aastal „Trilium 2.0“ (eesti- ja lätikeelsete tõlgetega). Baiba Dambergaga ja Valts Ernštreits kirjutavad kuraliivi keeles, *Çempi Kārl* salatsiliivi keeles. Karl Pajusalu peetakse üheks paremaks liivi keele Salatsi murde tundjaks. 2023. aastal ilmunud luulekogu „Ēzkyrdiz vīzd. Tuvības veidi. Lāheduse viisid“ eest pälvis ta haridus- ja teadusministeeriumi hõimurahvaste programmi kirjandusauhinna.

Karl Pajusalu tööd on tunnustatud 1997. aastal riigi teaduspreemiaga. 2001. aastal pälvis ta ajakirja *Keel* ja Kirjandus aastapreemia, 2014 Riia liivi kultuuri keskuse preemia, 2015 Valgetähe III klassi teenetemärgi, 2022 Balti Assamblee medali ning Tartu ülikooli medali. 2015. aastal valiti ta Läti teaduste akadeemia välisliikmeks ning 2016. aastal Läti ülikooli audoktoriks.

Akadeemik Marek Tamm

Marek Tamm on sündinud 4. novembril 1973. aastal. 1998. aastal lõpetas ta Tartu ülikooli ajalooteaduskonna semiootika erialal ning 1999. aastal sai Pariisi õppe- ja teaduskeskusest École des hautes études en sciences sociales magistrikraadi keskaja uuringutes. Aastatel 1999–2006 oli ta samas doktorant ning 2000–2006 Tartu ülikooli doktorant. 2009. aastal kaitses Marek Tamm Tallinna ülikooli ajaloo instituudis doktoritöö „Inventing Livonia: Religious and Geographical Representations of the Eastern Baltic Region in Early Thirteenth Century“ ajaloo alal.

Eesti teaduste akadeemia liikmeks valiti Marek Tamm 2021. aastal kultuuriajaloo alal.

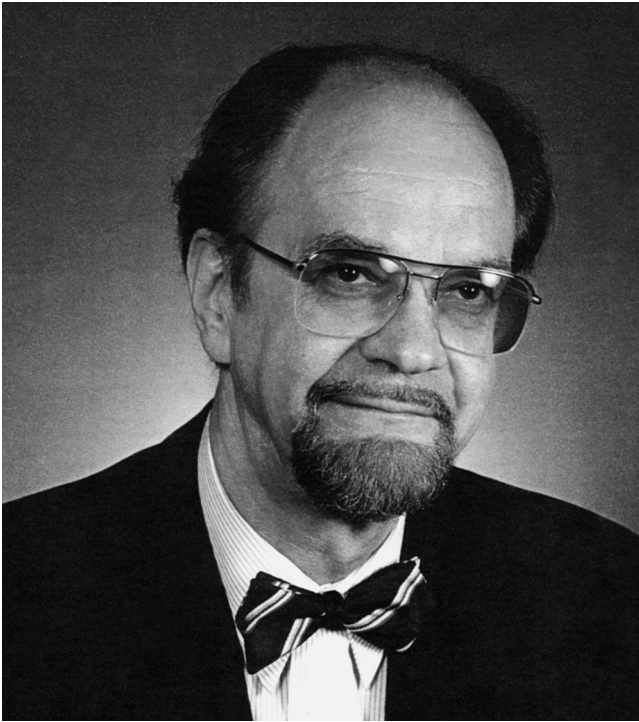
Alates 1997. aastast on Marek Tamm õpetanud Eesti humanitaarinstituudis ja seejärel Tallinna ülikoolis mitmeid kultuuriajaloo kursuseid ning tutvustanud arvukates publikatsioonides kultuuriajaloo valdkonda laiemale avalikkusele. 2015. aastal sai temast Tallinna ülikooli humanitaarteaduste instituudi korraline kultuuriajaloo professor ning 2020. aastal kultuuriajaloo tenuuriprofessor. Ta on ka Tallinna ülikooli kultuuridevaheliste uuringute tippkeskuse juht ja kultuuriteaduste ja kunstide doktori- kooli nõukogu esimees.

Marek Tamme teadustöö uurimisvaldkondadeks on keskaja Euroopa (sh Liivimaa) kultuuriajalugu, kultuurimälu uuringud, ajalootooria ja digihumanitaaria. Kõrgelt hinnatud on tema kui kultuuriajaloolase väga lai valdkonnaülene haare, tema uurimistöö uuenduslik iseloom, kõrge publitseerimisaktiivsus, ulatuslik rahvusvaheline vastukaja ning aktiivne panus teaduselu arengusse.

Marek Tamm on 1999. aastast kirjastuse Varrak teadustoimetaja, 2000. aastast ajakirja Vikerkaar toimetaja, 2017. aastast ajakirja Journal of the Philosophy of History toimetaja ja 2020. aastast ajakirja Acta Historica Tallinnensia peatoimetaja. Ta on Eesti teaduste akadeemia kirjastusnõukogu ja hariduskomisjoni liige.

Marek Tamme tööd on tunnustatud mitmete auhindadega, sh 2012. aastal Eesti kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemiaga („Monumentaalne ajalugu“) ning 2014. aastal Tallinna ülikooli kirjandusauhinnaga („Keskaja kirjanduse antoloogia I“, koostaja). 2014. aastal autasustas Prantsuse suursaadik Marek Tamme Akadeemiliste Palmiokste ordeni rüütljärguga tema teenete eest prantsuse kultuuri edendamisel Eestis. 2023. aastal valiti ta Academia Europaea liikmeks.

IN MEMORIAM

Akadeemia välisliige Endel Tulving

26.05.1927–11.09.2023

Endel Tulving sündis 26. mail 1927. aastal Petseris. Ta alustas õpinguid Treffneri gümnaasiumis Tartus. Alanud sõja tõttu jätkusid need pagulasena Geislingeni Eesti gümnaasiumis Saksamaal. Kanadasse emigreerumise järel asus ta õppima psühholoogiat Toronto ülikoolis, mille lõpetas 1954. aastal. Õpingud jätkusid Harvardi ülikoolis, kus ta omandas 1957. aastal doktorikraadi eksperimentaalpsühholoogia alal. Toronto ülikoolis alustas ta ka pedagoogitööd, kus läbis kõik akadeemilise karjääri astmed lektorist professorini. Samaaegselt on ta professoriametit pidanud ka Yale'i, California ja Washingtoni ülikoolides ning töötanud kuus aastat (1974–1980) Toronto ülikooli psühholoogiaosakonna dekaanina. 1985. aastal valiti Endel Tulving Toronto ülikooli ülikooliprofessoriks (*university professor*) – tunnustus, mille osaliseks saavad vaid väga vähesed. Pärast emeriteerumist 1992. aastal pühendus ta uurimistööle Rotmani uurimisinstituudis (Rotman Research Institute at Baycrest Centre).

1960. aastatel hakkas Endel Tulving esimese teadlasena uurima protsesse, mis võimaldavad mälestusi taas elustada ning infot mälust kätte saada. Tema 1972. aastal avaldatud artikkel põhjustas revolutsiooni mälu uurimise valdkonnas. Selle sõnum oli: pole olemas ühte mälu, vaid on vähemalt kaks omavahel põhimõtteliselt eristuvat mälusüsteemi, episoodiline ja semantiline. Tema avastused ja nende väljendamiseks loodud uued mõisted muutsid pördelisel arusaama inimmälu toimimisest. Endel Tulvingu

mõtte liikumist tähistavad kõige ilmekamalt märksõnad: episoodiline mälu, kodeerimise spetsiifilisus, praiming, HERA ja kronesteesia. Tema kõige tuntuimaks saavutuseks on semantilise ja episoodilise mälu eristamine, millest viimane tugineb vaid inimese ainuomasele võimele.

Endel Tulvingu sulest on ilmunud mitmed raamatud ja üle 200 teadusartikli, mida on tänaseks viidatud üle 120 000 korra. Ta on olnud paljude teadusajakirjade toimetuskolleegiumide liige. Ajakirjast *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* kujunes tema toimetamisel maailma üks mõjukamaid psühholoogia valdkonna ajakirju.

Endel Tulving on tsiteerituim eesti soost teadlane, kes on olnud nõu ja jõuga abiks ka kodumaal tegutsevatele eesti psühholoogidele, pidanud Tartu ülikoolis loenguid ja korraldanud Tallinnas teadusüritusi. Tema eestvõttel toimus Tallinnas 1998. aastal mälu psühholoogia konverents, mis tõi Eestisse arvestatava osa mälu uurimisega seotud tippteadlasi kogu maailmast. Endel Tulving oli Tartu ülikooli audoktor (1989) ja Tartu ülikooli Toronto fondi asutaja.

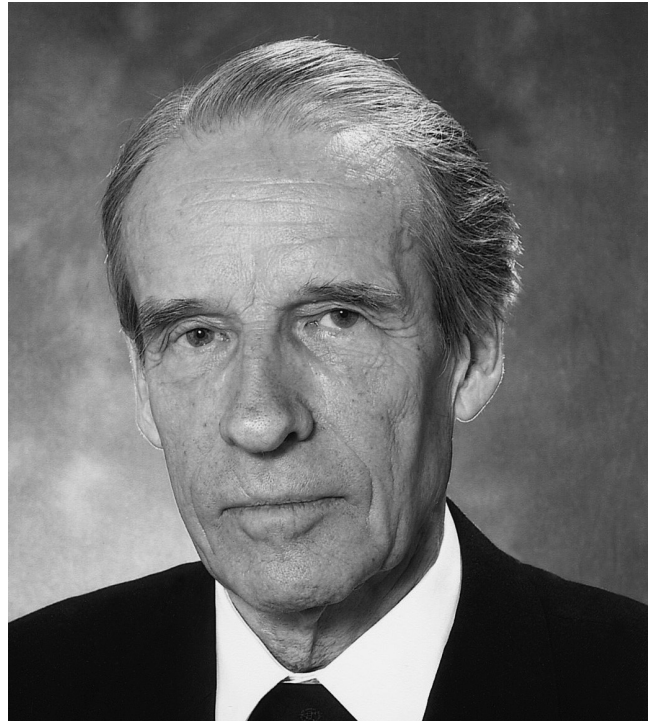
2002. aastal valiti Endel Tulving Eesti teaduste akadeemia välisliikmeks. Ta oli ka USA, Rootsi ja Euroopa akadeemiate välisliige, Kanada ja Londoni kuninglike seltside liige ning mitme ülikooli audoktor. Aukartust äratavalt pikk on tema akadeemiliste tunnustuste nimekiri: Howard Crosby Warreni medal (1982), Ameerika psühholoogide assotsiatsiooni autasu (1983), Ameerika psühholoogiaühingu kuldmedal (1994), Gairdneri auhind (2005) jpm. 2009. aastal pälvis ta Pasteur-Weizmanni/Servier' auhinna, mida teadusmaailmas võrreldakse Nobeli preemiaga. 2000. aastal autasustas Eesti Vabariigi president teda Valgetähe II klassi teenetemärgiga.

Eesti teaduste akadeemia järelehuude leiab akadeemia veebist.⁷⁸

⁷⁸ <https://www.akadeemia.ee/in-memoriam-akadeemia-valisliige-enderal-tulving-26-05-1927-11-09-2023/>

Akadeemik Hillar Aben

03.12.1929–21.01.2024

Turmaliinist ukсед on pöördunud

Pole vahet, mis vanuses meie lähedased või sõbrad lahkuvad. Valus on ikka. Seda valusam, mida olulisem on inimene. Inspiratsioonikõneleja Rob Liano ütleb, et lein, mida tunneme siis, kui lähedased inimesed lahkuvad, on lihtsalt hind, mis me maksame selle eest, et nad olid meie elus olemas.

Hillar Aben oli vägagi olemas. Kõige rohkem tipp-teaduses ja selle vingetes rakendustes. Vundamendiks korralik keskharidus ja pealisehituseks ehitusinseneri kõrgharidus, üks kõige tugevamaid ja universaalsemaid õppesuundi 70 aastat tagasi. Piisav pagas, et valida elutööks fotoelastsus. Selle oli küll avastanud meie mees Göttingenis Thomas Johann Seebeck, aga Eestis enne Hillar Abenit fotoelastsusest suurt midagi ei teatud. Isegi mitte seda, mis rolli Seebeck selles mängis.

Nagu tulevasele akadeemikule sünnis, jõudis ta 36-aastasena absoluutsesse tippu, Nõukogude Liidu teaduste doktori kraadi kaitsmiseni. Siis kujunes selle valdkonna liidriks kogu maailmas. Mitte unustades oma kõrgharidust. Vastupidi, üks temale sobivatest monumentidest on küberneetika instituudi hoone, mille ehitamist ta direktorina vedas ja kus tema vaim(sus) endiselt lehvib.

Fotoelastsus on oma olemuselt lihtne: mis valgusega mõnes läbipaistvas materjalis juhtub, sõltub sellest, kas materjal on mehaanilise pinge all. Sealt lihtne mõte: mõõda täpselt klaasile langeva ja teiselt poolt välja tuleva valguse omadused. Nende erinevus annab märku, kui kanged on pinged klaasi sees. Neid pingeid silmaga ei näe ja käega ei katsu. Nende mõõtmine on ülikeerukas, aga klaasi eri kantidest eri moel valgustades saame teada, mis sees toimub.

Vajalik aparatuur on pealtnäha üsna lihtne. Keerukus on selle südames. Lahendada tuleb valguse levimise pöördülesanne, millel enamasti ühest lahendit üldse polegi. Siis aitab see, kui kasutada väga erilist, polariseeritud valgust ja korjata andmeid sadadest mõõtmistest. Akadeemik Abeni meeskond on selle tehnoloogia paken-danud nii, et see on sama hästi kui ülemaailmne standard. Kasutuses õigupoolest kõigis kohtades, kus autoklaase toodetakse, et need ei kardaks ei tugevat koormust ega teravaid kriimustusi. Kriimustamise kaudu ju tavalist aknaklaasi lõigatakse.

Eesti on teda ja kaastöölisi tunnustanud ülimalte teadus-alase tunnustusega, nn avastuspreemiaga. Lisaks Valgetähe III klassi teenetemärk ja oma valdkonna kõrgeim tunnustus USA kolleegidelt – William M. Murray nimeline loeng ja sellega kaasnev medal.

Eesti teaduslukku on aga kuldtähtedega kirjutatud üks erakordne saavutus, mille tähtsus tuleb ehk esile Sigmund Freudi arutlusest armeeüksuste lagunemise üle. Juhi kaotusest sündivat paanikat iseloomustab ta nii: „Rühm kaob tolmuks nagu prints Ruperti pisar, kui ta saba läheb katki.“

Prints Ruperti pisar on külma vette kukkunud sulaklaasi tilk. See võtab ussi kuju, mille pea on ülitugev, aga kui peenike saba ära murda, plahvatab tilk pulbriks. Pisara toimimise mõistatus oli kestnud aastasadu. Vähe on mõistatusi, mille lahendamine võttis 400 aastat. Väga kogenud teadlasena sai Hillar Aben sellega hakkama 2016. aastal. Lahendus oli lihtne: ussi eri osades on täiesti erinevad sisepinged. Sellest sündinud videoklipp sai järgmisel aastal ajakirja Science kõige populaarsemaks teadusvideoks. Eesti teadusele on see sajandi sündmus.

Täiuslikkus on inimese kvaliteet, mitte atribuut. See on sisemine suurus ja mitte pagunid. Hillar Aben oli palju rohkem kui särav, ülikõrge eani viljakas teadlane, noores põlves kõva sportlane, täismehena Eesti ühe kõige keerukama teaduskoosluse liider. Küpses eas selline õpetaja, kes oskas õpetada ilma õpetamata, jagades oma erakordselt rikkalikku kogemuste pagasit toetavalt ja sõbralikult pigem eeskuju kaudu.

Temasse mahtusid ära Eestile pühendunud patrioot, klassikaline vana kooli härrasmees – alati korrektne, viisakas, abivalmis, läbi-lõhki aus ja eetiline. Kolleegide jaoks perfektne õpetaja, sõber ja kaasvõitleja, kes kuhjaga täitis 46 aasta vältel akadeemikule seadusega pandud kohust edendada oma loova tööga teadust ning väärtustada teaduse kaudu kultuuri ja haridust. Ise alati tagasihoidlikuks ja tagaplaanile jäädes. Aga kui vaja, siis

tehes kristallselgeks, kus midagi viltu hakkab minema. Kedagi solvamata või pahameelt tekitamata, lihtsalt asju õigesse valgusse sättides. See oli rohkem tema olemus kui fotoelastsuse spetsialisti professionaalne oskus probleemi sobivast küljest valgustada.

Klaasi sisepingete mõõtmiseks on vaja polariseeritud valgust. Turmaliin on kristall, mille abil sellist valgust kauges minevikus saadi. Uku Masing oli vaimustunud turmaliinist uste hiilgusest. Neid ei pea isegi sulgema. Piisab pööramisest. Siis meie läbi nende ei näe. Hillar Abeni kiirtekimbu sära on alles. Tema on nüüd lihtsalt nende uste taga. Näevad seda sära vaid need, kes oskavad näha. Või on õigel pool.

Eesti teaduste akadeemia
Sirp, 4 (3979), 26.01.2024, 28

FINANTSTEGEVUS⁷⁹

LIHK	ÜLDKOGU KINNITATUD EELARVE 2023	HTM-I ERALDISEST LÄHTUV EELARVE 2023	EELARVE TÄITMINE 2023
AKADEEMIALE RIIGIEELARVEST	1 974 370	1 977 385	1 977 385
akadeemia põhitegevuseks	1 337 610	1 338 995	1 338 995
akadeemikutasudeks	293 090	293 090	293 090
uurija-professori tasudeks	280 000	280 000	280 000
teaduspreemiate väljaandmise korraldamiseks	27 300	27 300	27 300
rahvusvaheliste teadusorganisatsioonide liikmemaksudeks	36 370	38 000	38 000
MUUD TULUD	50 000	50 000	99 749
laekumised ruumide rendist ja teenuste müügist	10 000	10 000	40 413
ajakirjade müügist ja tellimustöödest (kirjastus)	40 000	40 000	59 336
eraldised Underi ja Tuglase kirjanduskeskusele	640 708	838 061	838 061
KOKKU TULUD	2 665 078	2 865 446	2 915 195
akadeemia põhitegevuseks	1 061 790	1 063 175	1 142 404
akadeemikutasud	293 090	293 090	293 090
uurija-professori tasudeks	280 000	280 000	280 000
teaduspreemiate väljaandmise korraldamine	27 300	27 300	28 850
rahvusvaheliste teadusorganisatsioonide liikmemaksud	36 370	38 000	37 948
akadeemia kirjastuse kulud	325 820	325 820	323 143
Underi ja Tuglase kirjanduskeskuse kulud	640 708	838 061	838 061
KOKKU KULUD	2 665 078	2 865 446	2 943 496

⁷⁹ Veerg „Üldkogu kinnitatud eelarve“ kajastab 2023. aasta aprilli üldkogus vastu võetud konservatiivset eelarvet. Veerg „HTM-i eraldisest lähtuv eelarve“ kajastab haridus- ja teadusministeeriumi poolt 2023. aasta mais eraldatud toetusest lähtuvat eelarvet.

INIMESED JA KONTAKTID

Kohtu 6, 10130 Tallinn
Administraator: 5348 1020
akadeemia@akadeemia.ee

PRESIDENT	Tarmo Soomere		tarmo.soomere@akadeemia.ee
ASEPRESIDENT	Mart Kalm	513 6274	mart.kalm@akadeemia.ee
ASEPRESIDENT	Arvi Freiberg	5645 3175	arvi.freiberg@ut.ee
PEASEKRETÄR	Jaak Järv	502 8329 737 5247	jaak.jarv@akadeemia.ee
VÄLISSUHETE NÕUNIK	Jüri Engelbrecht	505 8177	je@ioc.ee
AKADEEMIA OSAKONNAD			
ASTRONOOMIA JA FÜÜSIKA OSAKOND			
JUHATAJA	Marco Kirm	737 4629	marco.kirm@ut.ee
INFORMAATIKA- JA TEHNIKATEADUSTE OSAKOND			
JUHATAJA	Jakob Kübarsepp	620 3354	jakob.kubarsepp@ttu.ee
BIOLOOGIA, GEOLOOGIA JA KEEMIA OSAKOND			
JUHATAJA	Toomas Asser	737 5600	toomas.asser@ut.ee
HUMANITAAR- JA SOTSIAALTEADUSTE OSAKOND			
JUHATAJA	Valter Lang	737 5652	valter.lang@ut.ee
AKADEEMIA KANTSELEI			
KANTSELEI JUHATAJA	Piret Suurväli	504 8219	piret.suurvali@akadeemia.ee
PRESIDENDI ABI	Kerlin Rimmel	516 1308	kerlin.rimmel@akadeemia.ee
JUHATUSE SEKRETÄR, PEASEKRETÄRI ABI	Tiina Rahkama	5302 0452	tiina.rahkama@akadeemia.ee
FINANTSJUHT	Kristi Toomson	5345 3305	kristi.toomson@akadeemia.ee
ARENDUSJUHT, VÄLISSUHETE KOORDINAATOR	Terje Tuisk	511 0356	terje.tuisk@akadeemia.ee
KOMMUNIKATSIOONIJUHT	Krista Tamm	5343 3341	krista.tamm@akadeemia.ee
ISC EUROOPA VÕRGUSTIKU TEGEVJUHT	Erle Rikmann		erle.rikmann@akadeemia.ee
VASTUTAV KOORDINAATOR TARTUS	Ülle Sirk	511 6987	ylle.sirk@akadeemia.ee W. Struve 1–364, 50091 Tartu
INFOJUHT	Siiri Jakobson	5647 0529	siiri.jakobson@akadeemia.ee
RIIGIÕIGUSE SIHTKAPITALI TEGEVJUHT	Kerdi Raud	529 6276	kerdi.raud@akadeemia.ee
PERSONALIJUHT, KANTSELEI REFERENT	Silja Kala	516 6174	silja.kala@akadeemia.ee
DIGIARENDUSTE JUHT, VEEBIHALDUR	Margit Lehis	520 3270	margit.lehis@akadeemia.ee W. Struve 2, 51003 Tartu
HALDUSJUHT	Sulev Kuiv	526 6316	sulev.kuiv@akadeemia.ee